

Novetats sobre epigrafia ibèrica (2007-2014)*

Recent Iberian epigraphy findings (2007-2014)

Es recullen aquí tots els epígrafs ibèrics publicats per primer cop o reeditats amb canvis significatius entre 2007 i 2014. El comentari, necessàriament succinct, se centra en els aspectes lingüístics, però sense oblidar la paleografia, la cronologia i les característiques del suport. De fet, aquest darrer és l'element que vertebra l'agrupació de les inscripcions en quatre apartats: monedes, pedra, plom i ceràmica.

Paraules clau: llengua ibèrica, inscripcions ibèriques, antropònima ibèrica, paleohispanística.

This study gathers all the Iberian inscriptions published either for the first time (or re-edited with significant changes) between 2007 and 2014. Although the succinct commentary focuses essentially on linguistic questions, it does not disregard aspects related to palaeographics, chronology and the choice of the medium. In fact, the aspect of medium serves as the base to classify the inscriptions into four groups: coins, stone, lead, and pottery.

Keywords: Iberian language, Iberian inscriptions, Iberian anthroponymy, Palaeohispanistics.

* Vull deixar constància del meu agraiement a Joan Ferrer per les seves encertades observacions; a Javier Velaza, Joaquín Gorrochategui, Noemí Moncunill, Ignacio Simón i Aránzazu López per haver-me proporcionat part de la bibliografia emprada aquí; i a Macarena Fernández, codirectora de les excavacions d'Alarcos, pels dibuixos i les fotografies dels esgra-

fiats ibèrics d'aquest jaciment. El treball s'ha beneficiat d'un ajut del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte per a la Formació de Professorat Universitari (FPU2014), i s'emmarca dins el projecte de recerca "Escritura, cultura y sociedad en el *Conventus Scallabitanus*" (FFI2015-68571-P) i dins el Grup de Recerca Consolidat LITTERA (2014SGR63).

En els prop de deu anys que han transcorregut d'ençà del *Lèxic d'inscripcions ibèriques* (1991-2006) de N. Moncunill (2007) —l'últim lèxic aparegut entorn de la llengua dels ibers—, la publicació de novetats epigràfiques ibèriques ha estat més activa que en qualsevol altre moment. Aquest fet és, d'una banda, la conseqüència directa del gran nombre d'intervencions arqueològiques dutes a terme durant el període d'auge econòmic que precedí la crisi de l'any 2008, tant programades com, sobretot, preventives i d'urgència; el lapse temporal que transcorre sempre entre l'exhumació dels materials i el seu estudi explica que sigui l'època de recessió la que presencia la publicació dels nous epígrafs. Encara més important que aquest factor no acadèmic, emperò, és l'enorme esforç dels investigadors en anar a cercar peces inèdites arreu del domini ibèric, estudiar-les i publicar-les diligentment, sovint havent de reexcavar els museus¹ o realitzar feines més pròpies d'un detectiu que d'un paleohispanista.

També les relectures de textos són, en certa manera, novetats epigràfiques, atès que la informació que proporciona la correcta transcripció d'un epígraf ja publicat és tan rellevant com la de les troballes que es treuen a la llum per primer cop. Aquests treballs constitueixen un paradigma metodològic de com hauria de funcionar la investigació en epigrafia: els nous textos permeten analitzar els antics amb més eines hermenèutiques i tornar a abordar seqüències intricades a nivell paleogràfic; i viceversa, la correcció de les lectures antigues facilita la comprensió dels nous epígrafs, en disposar de millors i més fiables paral·lels, i fa que la disciplina progressi amb uns fonaments sòlics. En aquest sentit, cal posar en relleu les aportacions de J. Ferrer en àmbits tan diversos com els segells estampillats sobre ceràmica (2008a), les torteres (2008b) o l'epigrafia rupestre de la Cerdanya (Campmajó i Ferrer 2010; Ferrer 2015a), la més complexa de les que ens han transmès textos ibèrics.

El propòsit d'aquest article, a l'espera d'un nou lèxic d'inscripcions ibèriques que està actualment en preparació, és fer un repàs del material publicat per primer cop o reeditat entre 2007 i 2014.² L'establiment

crític del text dels epígrafs, amb un recull exhaustiu de les variants de lectura proposades, s'acompanya d'un comentari dels elements lingüístics més intel·ligibles, a banda de la datació del document i d'alguna referència ocasional a aspectes paleogràfics d'interès. Les inscripcions s'introdueixen agrupades per suports —seguint a grans trets l'ordenació d'Untermann als *MLH* (III.1 § 103)—, atesa la importància de la seva anàlisi combinada, juntament amb la informació procedent del context arqueològic, en l'estudi de les *Rest- und Trümmer sprachen*. En els diferents apartats s'ha priorititzat la procedència geogràfica per sobre de la cronologia, que tanmateix guia la presentació del material dins de cada jaciment.

Numismàtica

Per una banda, s'han donat a conèixer un nou exemplar de sextant de l'emissió més antiga de **baitilo**³ (*MLH* A.8.2 = *BDH* Mon.8.2, Villaronga i Benages 2011: 248 núm. 1375) i quatre ploms monetiformes que en copien la tipologia (*BDH* Mon.8.2, Padrós, Vázquez i Antequera 2011). Als reversos de les cinc peces, datables al primer quart del segle i ane, s'hi observa amb més o menys claredat la llegenda secundària **be II** (Ferrer 2014a: 57-59), la qual havia estat transcrita **ban** (*MLH* I.1: 186), **II** (Villaronga 1979: 224 fig. 798) o **III** (Villaronga 1982: 178; 1994: 198 núm. 1) a partir de l'únic sextant que es coneixia

d'Arjona, amb un text en escriptura ibèrica meridional encara inèdit, baldament de Hoz (2011a: 178-179) n'hagi publicat una transcripció i un breu comentari paleogràfic; una inscripció sobre un frag. d'estela d'Olite (Unzu i Velaza 2013), d'adscripció lingüística molt problemàtica per l'escassa extensió de text conservada i per la seva procedència geogràfica; d'Alarcos, dos esgrafiats sobre ceràmica medieval publicats com a paleohispànics (Carrasco i Velaza 2011: 228 núm. 3 i 5; cf. Fernández i Luján 2013: 74 n. 6), una inscripció presumptament ibèrica que considero marca anepigràfica (Fernández i Luján 2013: 51-52 núm. 5) i tres monolíters molt dubtosos (Fernández i Luján 2013: 54 núm. 10, 65 núm. 32, 66 núm. 33); i una *terra sigillata* dels segles IV-V dne, comprada al mercat d'antiguitats, amb un esgrafiat ibèric segurament fals (Ballester i Turiel 2012; cf. Velaza 2014a: 336 núm. 24). Així mateix, queden excloses de l'apartat corresponent les inscripcions *post coctionem* que consten avui d'un únic signe i que, per la fractura del suport, tampoc no poden classificar-se amb garanties com a monolíters: un frag. de base d'escif de *Ruscino* (*BDH* PYO.1.37), un frag. de camp. A tardana de la Torre dels Encantats (Garcés 2013a: 34 núm. 10612), una base de bol de vernís negre del taller de Roses procedent de Ca n'Oliver (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 221 núm. 3.3), un frag. de base de pàtera de camp. B i una base de vas de parets fines de La Cabañeta (Díaz i Mínguez 2011: 59 núm. 7 i 60 núm. 10) i un frag. de vora de ceràmica comuna d'Alarcos (Fernández i Luján 2013: 56 núm. 14). Finalment, no s'han tingut en compte tampoc, a la secció entorn dels esgrafiats monolíters, sengles marques d'identificació incerta sobre un frag. d'àmfora o gran vas ibèric d'Olèrdola (Rodríguez 2009: 586-587 núm. 2001) i sobre una àmfora itàlica de El Palomar (*MLH* *E.5.9.C).

3. Se segueixen els criteris habituals de transcripció de les inscripcions paleohispàniques: **negreta cursiva** per als textos que utilitzen l'anomenat "sistema dual" (el sistema de representació gràfica de l'oposició de sonoritat en les oclusives); **negreta** per als que o bé no l'empren o bé no presenten evidències suficients entorn de la seva utilització; **cursiva** per als textos en escriptura grecoibèrica. Quan no s'indica el signari utilitzat ni el sentit de l'escriptura, cal entendre que la inscripció està en el semisil·labari ibèric nord-oriental i és dextrogira.

1. Faig al·lusió al reeixit títol de l'article de Moncunill i Morell (2008).

2. Els textos paleohispànics s'identifiquen amb la signatura dels *Monumenta Linguarum Hispanicarum* (*MLH*) —un asterisc al davant indica que es tracta del suplement inèdit d'aquesta mateixa obra— i/o del Banco de Datos de Lenguas Paleohispánicas HESPERIA (*BDH*), accessible a <<http://hesperia.ucm.es>> [última consulta: 08/07/2016]. Els materials que han estat exclosos de l'article són els següents: un grafit d'Elna publicat com a inèdit per Savarese (2011: 238 núm. 15; cf. Velaza 2012c: 283 núm. 1) que ja constava als *MLH* (B.9.17 = *BDH* PYO.2.17); les noves inscripcions rupestres de la Cerdanya donades a conèixer per Campmajó (2012), atès que els textos es troben en curs d'estudi per J. Ferrer i les lectures s'han de considerar provisionals; dos esgrafiats monolíters de Ca n'Oliver (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 221 núm. 3.5 i 222-223 núm. 3.10) que, en haver estat realitzats *ante coctionem* sobre àmfores púniques centremediterràries, no poden ser ibèrics de cap de les maneres; dos epígrafs sobre frags. de ceràmica camp. de Tàrraco (*BDH* T.11.12-13), sengles dibuixos dels quals han aparegut a Moncunill 2013: 515 figs. 12-13 però que han estat tècnicament editats per Panosa (2015: 120-121 núm. 53-54); una tapadora de plom per a urna funerària, procedent

d'aquella primera emissió.⁴ D'acord amb la hipòtesi sostinguda per Ferrer (2014a: 61-66), que pren com a base l'esquema que segueixen les marques de valor lèxiques ja identificades en monedes de diferents tallers, el signe **be** seria l'abreviatura de la unitat de mesura (de desenvolupament incert, en aquest cas) i els dos pals (**II**), la part numèrica de la marca.

Per l'altra banda, s'han publicat dues noves monedes (*BDH* Mon.114.1, *Crusafont* 2009: 150 núm. 654 i Ferrer *et al.* 2012: 39-40) d'una seca atestada fins ara per un sol exemplar (*BDH* Mon.114.1a). L'edició conjunta de totes tres (Ferrer *et al.* 2012) ha resolt definitivament la lectura de la llegenda que exhibeixen llurs reversos i ha donat per bona la transcripció **śikařa** que en féu l'editor del primer exemplar (Guerrero 1993), en detriment d'alternatives com **śikařbi** (Villaronga 1994: 513 núm. 31A), **śikař+** (de Hoz 1995: 319-320) o **śikař** (Moncunill 2007: 283). Al mateix temps, s'ha confirmat la correspondència que apuntà ja fa anys Faria (1997: 110) entre aquesta llegenda monetal i el NL Σίγαρρα/*Sigarra, documentat a la *Geografia* de Ptolemeu (2.6.63) i en dues inscripcions llatines dels Prats de Rei (*CIL* II 4479,5; *IRC* I 18,5/6). Les excavacions arqueològiques realitzades al nucli antic d'aquesta població l'any 2013 confirmen l'existència d'un assentament ibèric des del segle VI a.C., el mateix que encunyarà moneda de patró grec després de la Segona Guerra Púnica i esdevindrà, en època romana imperial, el *municipium Sigarrense* (Salazar i Rafel 2015).

Inscripcions sobre pedra

Suports específics

Llevat d'un parell d'excepcions, totes les inscripcions ibèriques sobre suports de pedra específics (és a dir, amb una preparació de la superfície per tal de facilitar l'escriptura) que s'inclouen aquí són reedicions d'epígrafs antics, si bé es tracta d'estudis de gran interès. És el cas, per exemple, d'una àrula de Tàrraco (*MLH* C.18.7 = *BDH* T.11.7) amb sengles textos a les seves cares laterals, editada per C. Pujol y Camps (1881: 528-529) i que Hübner ja no pogué localitzar en la seva darrera visita al Museu de Tarragona l'any 1889 (*MLI*: 146). Simón (2009) s'assabentà de la seva ubicació dins el MNAT mercès a un treball de Montón (1996: 35 núm. 14) i l'ha estudiat de bell nou, si bé l'erosió del suport —ben evident ja a l'*editio princeps*— dificulta enormement la lectura dels signes. La presència d'un epígraf ibèric duu Montón (1996: 27) a ubicar-la entre el segle II i l'I a.C., cronologia que casa amb l'ús de pedra de la Savinosa i amb les dades paleogràfiques (Simón 2009: 518).

4. L'*editio princeps* del nou exemplar de sextant (Villaronga i Benages 2011: 248 núm. 1375) ofereix la lectura **XII**, també errònia.

Cara A:⁵ **tofs**

++

bita

Cara B:⁶ **+e**

be+

El caràcter cultual o votiu d'ares i àrules faria esperar que els textos continguessin, d'acord amb els paral·lels llatins, elements com el nom de la divinitat, l'antropònim del dedicant i algun verb (Simón 2009: 522). En aquest sentit, **bita** és relacionable, entre d'altres, amb **bitan** del plom de Betxí (*MLH* F.7.1,B-1a) i del penjoll de pissarra de Can Gambús (*BDH* B.19.4,3, v. *infra*), amb el segment **bitarste** de dos ploms del Pico de los Ajos (*MLH* F.20.1,B.I-2 i F.20.2,A-2) i amb **bitar-an-te-sir** del primer plom del Castellet de Banyoles (*MLH* *C.21.6,A = *BDH* T.7.2,A), seqüències que admeten una interpretació com a verb si tenim en compte que llurs elements constitutius es retroben a les formes del paradigma de **(b)iti(f)/(b)ite(f)**, indiscutidament verbal.⁷ D'altra banda, Simón (2009: 520) compara **tofs** amb l'element onomàstic **torsin** (Rodríguez 2014: núm. 159), amb la qual cosa, malgrat la diferència en la vibrant, podríem tenir aquí el nom del dedicant, que tal vegada seguiria a la línia següent. En tot cas, els dubtes de lectura, els problemes de conservació del suport i el desconeixement de la teonímia ibèrica obstaculitzen sobre manera l'anàlisi dels textos; el de la cara B, a més, amb prou feines ens ha pervingut.

Semblantment, el mateix Simón (2012a) ha tornat a editar, després d'autòpsia, dues inscripcions de l'Anglesola que Untermann no trobà el 1973 (*MLH* III.2: 343) i que es llegien a partir dels dibuixos publicats per Hübner (*MLI*: 151). Es tracta d'un bloc de pe-

5. Variants de lectura. 1 **tofs** o **tokus** Simón (2009) : **tors** Panosa (2015: 113-115) : **bankus** Tovar (1951: 294), Untermann (*MLH* III.2) : **tikus** Montón (1996: 35) • 2 **++** Simón (2009), Panosa (2015: 113) : **o+** Untermann (*MLH* III.2) : **o** Tovar (1951: 314) : **[---]o+[---]** Silgo (1994: 213) : **in** Rodríguez (2014: 215), Panosa (2015: 115) • 3 **bita** Tovar (1951: 287), Untermann (*MLH* III.2), Simón (2009), Panosa (2015: 113) : **ata** Tovar (1951: 287), Untermann (*MLH* III.2), Montón (1996: 35).

6. Variants de lectura. 1 **+e** Untermann (*MLH* III.2), Simón (2009), Panosa (2015: 113-115) : **a+** Montón (1996: 35) • 2 **be+** Simón (2009) : **bes** Tovar (1951: 296), Untermann (*MLH* III.2), Panosa (2015: 113-115) : **ba+** Montón (1996: 35) : **beko** Panosa (2015: 113-115).

7. V. *MLH* III.1 § 566 i, en últim terme, Moncunill 2007: 59, 62, 330. No resulta descartable que es tracti d'un conjunt de paradigmes amb trets i sufíxos comuns, com apunta Velaza (2011a: 297), cosa que caldrà tenir present sempre que el porti a col·lacció. De fet, la referència continuada al "paradigma de **(b)iti(f)/(b)ite(f)**" ha de servir per evitar paràfrasis com ara "possible paradigma unànimement considerat verbal i representat fonamentalment per les variants de la forma **biteřokan**" (Ferrer 2014b: 26), en el sentit que no disposo de l'espai necessari per entrar en el debat principal (v. Ferrer *et al.* 2009: 120-121, amb bibliografia anterior): a saber, si el radical del paradigma (en cas que n'existeixi un de sol) és **(b)iti(f)/(b)ite(f)** (Moncunill 2007: 59) *uel similia* o bé **(e)fok(e)** (Ferrer 2006: 153-154) *uel similia* —en altres termes, si la càrrega semàntica està continguda a l'inici que comparteixen la gran majoria de les seqüències o bé a la seva part central. He optat per la denominació "paradigma de **(b)iti(f)/(b)ite(f)**" i no per la de "paradigma d'**(e)fok(e)**" perquè la primera engloba més formes, la qual cosa, al mateix temps, fa més plausible la segona hipòtesi (car la variació sol ser més marcada en els radicals que en els morfemes verbals).

dra sorrenca i d'un fragment rectangular de calcària (*MLH* E.8.2-3) reutilitzats en la construcció del pati de l'ermita de Nuestra Señora del Cid, ambdós amb línies de pautat i datables de manera genèrica als segles II-I a.C. (Simón 2013: 196-197). Malgrat tot, el pèssim estat de conservació dels textos, producte tant del repicatge intencionat del primer com del retallament i l'erosió del segon, no permet anar gaire més enllà de la descoberta d'una segona línia a E.8.2.

E.8.2:⁸ a[-c.3-]+**kuni**
+[-c.4-]

E.8.3:⁹ [---]síni

Les restes de tres esteles de pedra calcària trobades a Alcalà de Xivert (*MLH* F.3.1-3) estan en una situació ben diferent, car es perderen vers la fi del segle XIX i romanen il·localitzables. Tanmateix, Luján (2012) n'ha dut a terme la reedició per mitjà d'una anàlisi comparada de la tradició manuscrita que ens les ha transmeses. Totes tres peces són datables als segles II-I a.C. per la cronologia general de l'epigrafia ibèrica sobre pedra (Simón 2013: 202-204).

F.3.1:¹⁰ [---]nba : **kuslakušní**[---]

F.3.2:¹¹ **kulemí**+[---]

F.3.3:¹² **balabekonmí**[---]

A desgrat que les inscripcions eren sens dubte incomplites, les noves lectures permeten identificar NP ibèrics a les tres esteles. A la primera (F.3.1), després del final d'una seqüència escapçada, apareix **kus-lakuš-mí**[---], integrat pel formant **kus** (Moncunill 2007: 52), per una variant de **laku** (*MLH* III.1 § 7.83) amb sibilant final¹³ i per la partícula **-mí**.¹⁴

8. Variants de lectura. 1 a[-c.3-]+**kuni** Simón (2012a: 207) : [---]fíni Tovar (1951: 322) : a[---]fíni Arasa (1983: 72), Untermann (1984: 115) : [---]ta+++++fíni Untermann (*MLH* III.2) : +[---]kumi[---] Almagro (2003: 158) • 2 +[-c.4-] Simón (2012a: 207) : manca a la resta.

9. Variants de lectura. [---]síni Simón (2012a: 209) : [---]kíni o [---]síni Arasa (1983: 72) : [---]s+++i+++[---] Untermann (*MLH* III.2) : [---]s[---]i[---] Almagro (2003: 158).

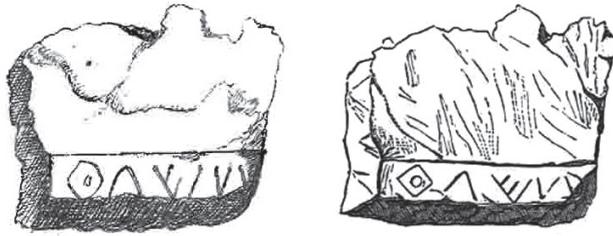
10. Variants de lectura. [---]nba : **kuslakušní**[---] Luján (2012: 96) : **nbatarslakušoi** Tovar (1951: 313) : [---]nbataſlakušoi Siles (1985: 268, 372) : **nbataſlakuškii**[---] Untermann (*MLH* III.2) : [---]nbataſlakušní Silgo (1994: 195, 206, 258) : [---]nbatarslakuškii[---] Arasa (2001: 83) : [---]nbataſlakuzbai[---] Almagro (2003: 144-145) : **nbataſlakušní** Simón (2013: 201).

11. Variants de lectura. **kulemí**+[---] Luján (2012: 99) : **kulke** o **kulkenba** Tovar (1951: 302) : **kulenba** Oliver (1978: 268) : **kulema** Siles (1985: 177) : **kuleš**[---] Untermann (*MLH* III.2) : **kulema**[---] Silgo (1994: 120) : [---]kuleš[---] Arasa (2001: 83-84), Simón (2013: 203) : **kule+++** Almagro (2003: 146-147).

12. Variants de lectura. **balabekomí**[---] Luján (2012: 105) : **balarkoiaba** Tovar (1951: 293) : **balarkoiaba** Oliver (1978: 268), Siles (1985: 88) : [---]balarkoiaba[---] Untermann (*MLH* III.2), Arasa (2001: 84) : **balabekone**+[---] Velaza (2001b) : [---]balabekoiaba[---] o **balabekoiee** Almagro (2003: 145-146) : [---]balabekoneba[---] Simón (2013: 204) : **balabekon++** Velaza (2014b: 41).

13. Cf. **balke-lakoš** (*MLH* F.7.1,A-1) i **biu-lakoš** (*MLH* A.33.13 = *BDH* Mon.33.17).

14. Sobre aquest morf, v. Ferrer 2006: 148-150 i Moncunill 2007: 242-243.

Figures 1-2. La segona estela d'Alcalà de Xivert (F.3.2) d'acord amb els dibuixos d'Antonio Valcárcel (esquerra) i de Miguel Velasco (dreta). Font: Almagro 2003: 408 núm. 42-1A i Velasco 1877: 120 núm. 2, respectivament.

La lliçó **kulemí**+[---] que proposa Luján per a la segona inscripció (F.3.2) em sembla correcta, però no l'intent de restitució del morf **-mí** al final del text conservat (Luján 2012: 99-100): l'element onomàstic **kuleš** (*MLH* III.1 § 7.80) —aquí sense sibilant—¹⁵ no el tenim documentat sinó en primera posició (Moncunill 2012: 196) i, per tant, cal esperar que vagi seguit d'un altre formant que acabi de constituir l'antropònim.¹⁶ Finalment, a **bala-bekon-mí**[---] (F.3.3) tornem a tenir-hi un NP (*MLH* III.1 § 7.24 i § 7.29) acompañat de la partícula **-mí**, hipòtesi ja contemplada per Velaza (2001b: 239).

L'epigrafia sobre pedra del santuari de Muntanya Frontera (Sagunt) també ha estat revisada recentment per Simón (2012d), qui n'ha publicat el primer catàleg conjunt. Són un total de deu inscripcions sobre peanyes, tres de certa entitat —per bé que amb nombrosíssims problemes de lectura— i set de molt fragmentàries. Totes les peces foren fabricades amb pedra calcària local excepte l'última (*MLH* F.11.30 i *F.11.39), de marbre blanc, la qual cosa mena Simón (2012d: 243) a datar-la al principi del segle I dne. Rodríguez Ramos (2004: 220) situa la primera (F.11.7), per criteris paleogràfics, entre 210 i 175 a.C., mentre que a la resta, llevat de l'esmentat pedestal de marbre, només se'ls pot atorgar una cronologia genèrica als segles II-I a.C. (Simón 2012d: 242-243). La majoria dels textos no admet pràcticament cap comentari sobre qüestions lèxiques, però als més ben conservats s'hi pot reconèixer algun NP: **inte-beles** (*MLH* III.1 § 7.63 i § 7.31) (F.11.7,2), un homònim del cabdill ilerget Indíbil; **iltu-bokon-te** (F.11.28),

15. Cf. **kule-teker-mí**[---] (*MLH* C.25.5 = *BDH* B.29.5).

16. Com hem vist, els NP ibèrics soLEN estar compostos de dos formants antropònims, a despit que se'n han documentat d'unimembres (com el *Beles* de la *Tsall*) i de trimembres (n'apareixerà algun cas *infra*). Si hom s'até al dibuix de Valcárcel d'aquesta inscripció d'Alcalà de Xivert (figura 1), la *crux* bé podria correspondre a un signe **ba** (més que **ki**, **i** o **a**, que són les opcions que ofereix la il·lustració de Velasco [figura 2]); així doncs, amb totes les reserves pertinents, resulta possible una restitució **kule-míba**[f], car l'element **míba**f (*MLH* III.1 § 7.137) sol aparèixer en primer lloc però també concorre en segona posició. Alternativament, la **-mí**- podria ser l'infix present a **selgi-ím-iltun** (*MLH* F.21.1,A-10) i potser també a **lakun-ím-iltif-te** (*MLH* F.9.7,B-4) i **laku-ím-tiba**[s] (*BDH* L.16.1, v. *infra*), de manera que la *crux* esdevindria el primer signe d'un segon formant indeterminable.

integrat pels elements **iltu(n)¹⁷** (*MLH* III.1 § 7.62) i **bokon¹⁸** i sufixat amb el morf **-te¹⁹**; i **[bi]uŕ·bokon[...]** (F.11.30,1), compost de **biuŕ** (*MLH* III.1 § 7.43) i del mateix segon formant que l'anterior.

MLH F.11.7 = M. Frontera 10:²⁰

[-li+ebe+++[-c.3-]]
intebele++[-c.2-]

MLH F.11.28 = M. Frontera 1:²¹

iltubokonte : +[-c.2-jar]

MLH *F.11.40 = M. Frontera 3:²²

[---]tin
[---]+uko
[---]+ir

MLH *F.11.41 = M. Frontera 4:²³

[---]kontakte

MLH *F.11.42 = M. Frontera 5:²⁴

[---]koba

M. Frontera 6:²⁵

[---]lte
[---]+

M. Frontera 7:²⁶

[---]tuba+[---]
[---]+ban[---]

M. Frontera 9:²⁷

[---]l+[---]
[---]te[---]

M. Frontera 8:²⁸

i[---]

MLH F.11.30 i *F.11.39 = M. Frontera 2:²⁹

[bi]uŕbokon[...]+
: baisuka[-c.1 o 2]-esite[---]

17. Per a la caiguda de la nasal davant d'occlusiva, v. Quintanilla 1998: 200-201.

18. Silgo i Fletcher (1987: 59) l'assimilen a **bekon** (*MLH* III.1 § 7.29). Tant si es tracta d'un únic formant amb variants com de dos elements diferenciats, **bokon** podria tenir un paral·lel, més enllà de les dues inscripcions saguntines on es documenta amb seguretat (F.11.28 i F.11.30,1), a **[---]+tabokoiltun[...]** del plom de la Moleta del Remei (*BDH* T.13.1,A-2, v. *infra*), però la seqüència no només planteja problemes de lectura (Simón 2012d: 247 n. 65), ans també de segmentació.

19. En última instància, v. Ferrer 2006: 152-153 i Moncunill 2007: 299-301.

20. Variants de lectura. 1 **[-li+ebe+++[-c.3-]]** Simón (2012d: 257) : **[ai]ebeles** Beltrán (1964: 43) : **[---]ebeles** Siles (1985: 355) : **[n]eten[ku ---]** Fletcher i Silgo (1987: 51) : **[---]isebel[---]** UntermaNN (1984: 117) : **[---]isebel++[---]** o **-beka++[---]** UntermaNN (*MLH* III.2) • 2 **intebele++[-c.2-]** Simón (2012d: 257) : **intebeles** Beltrán (1964: 43), Fletcher i Silgo (1987: 51) : **[---]intebeles** UntermaNN (1984: 117) : **intebele+[-]** UntermaNN (*MLH* III.2).

21. Variants de lectura. **iltubokonte : +[-c.2-jar]** Simón (2012d: 245-246) : **iltutakontetu[---]jar[---]** o **iltubokonteka[---]jar[---]** Fletcher (1984) : **iltutakontetuar** Silgo (1986) : **iltubokontetu[-]jar** Fletcher i Silgo (1987: 52) : **iltubokontetu+(+)ar** o **iltutakon-** UntermaNN (*MLH* III.2).

22. Variants de lectura. 1 **[---]tin** Roca (1984: 57), Simón (2012d: 249-250) : **[---]tin[---]** Moncunill (2007: 378) : **[---]tibi[---]** Fletcher i Silgo (1987: 52) : **[---]tikiŕ** Velaza (2008: 301) • 2 **[---]+uko** Simón (2012d: 249-250) : **[---]uko** Roca (1984: 57) : **[---]uko[---]** Fletcher i Silgo (1987: 52), Moncunill (2007: 383) : **[---]kauko** Velaza (2008: 301) • 3 **[---]+ir** Simón (2012d: 249-250) : **[---]air** Roca (1984: 57) : **[---]air[---]** Moncunill (2007: 335) : **[---]ir[---]** Fletcher i Silgo (1987: 52) : **[---]fir** Velaza (2008: 301).

23. Variants de lectura. **[---]kontakte** Simón (2012d: 251) : **[---]kontel[---]** Silgo i Fletcher (1987: 59 n. 4) : **[---]koite** Roca (1984: 58) : **[---]koite[---]** Fletcher i Silgo (1987: 52), Moncunill (2007: 358).

24. Variants de lectura. **[---]koba** o **bako[---]** Simón (2012d: 252) : **[---]koba[---]** Fletcher i Silgo (1987: 53) : **[---]koti** Roca (1986: 69) : **[---]koti[---]** Moncunill (2007: 358) : **[---]kon** Velaza (2014a: 327).

M. Frontera 6:²⁵

[---]lte
[---]+

M. Frontera 7:²⁶

[---]tuba+[---]
[---]+ban[---]

M. Frontera 9:²⁷

[---]l+[---]
[---]te[---]

M. Frontera 8:²⁸

i[---]

MLH F.11.30 i *F.11.39 = M. Frontera 2:²⁹

[bi]uŕbokon[...]+
: baisuka[-c.1 o 2]-esite[---]

A banda de M. Frontera 8, l'altra peça d'aquest apartat que s'ha publicat per primer cop és un fragment de granit del Cerro de la Mesa (Alcolea de Tajo), datable segons els editors (Luján *et al.* 2012: 196-197) al segle IV ane. La inscripció, sinistrorsa i en signari sud-oriental, es troba a la cara frontal de la roca, curosament allisada, i és incompleta pel final: **aitu+[-]**. La presència del formant **aitu** (*MLH* III.1 § 7.5) indica que, originalment, l'epígraf devia contenir almenys un NP.

Suports no específics

Sobre suports de pedra no específics, s'han donat a conèixer aquests darrers anys un penjoll de pissarra de Can Gambús (Sabadell), una téssera de la Moleta dels Frares (Forcall), un *pondus* del Puig de la Misericòrdia (Vinaròs) i un fragment d'escultura zoomorfa del Campillo del Negro (Pozo Cañada, Albacete).

1. En una de les cares del penjoll hi ha un text ibèric de quatre línies (*BDH* B.19.4) que els editors (Artigues *et al.* 2007: 245-246) daten per la paleografia a mitjan segle II ane i que ofereix aspectes lèxics de gran interès:

desailaur
berŕisr++n
bitan
astebeibaseban³⁰

25. Roca 1988: 85; Simón 2012d: 252-253 núm. 6.

26. Roca 1988: 86; Simón 2012d: 253-254 núm. 7.

27. Roca 1989: 22; Simón 2012d: 255-256 núm. 9.

28. Simón 2012d: 254-255 núm. 8.

29. Variants de lectura. 1 **[bi]uŕbokon[...]+** Simón (2012d: 247-248) : **+urŕbokon[...]+ in textu** Simón (*ib.*) : **[---]uŕbokon[...]** Silgo i Fletcher (1987) : **[---]uŕbokon[...]** o **-bokoſ[---]** UntermaNN (*MLH* III.2) • 2 **baisuka[-c. 1 o 2]-esite[---]** Simón (2012d: 247-248). Variants de lectura de F.11.30,2. **baisu** Fletcher i Silgo (1987: 53) : **baisu[---]** Silgo i Fletcher (1987), UntermaNN (*MLH* III.2). Variants de lectura de *F.11.39. **[---]esite[---]** Roca (1984: 57), Fletcher i Silgo (1987: 52).

D'antavi, convé destacar el reconeixement de tres NP, si bé llur separació de la resta d'elements amb què apareixen no sempre és clara. El primer, **desailaur**, és l'únic que no planteja problemes: Moncunill i Velaza (Artigues *et al.* 2007: 242-243, 245) l'analitzen com un compost de **desai** —segment que integrarien, al seu torn, un prefix (potser femení) **de-** (v. Velaza 2006) i el formant **śai(f)**³¹ i **lau** (MLH III.1 § 7.84). A la segona ratlla, els editors (Artigues *et al.* 2007: 243) hi identifiquen un NP **ber-sir** (MLH III.1 § 7.34 i § 7.105)³² i assagen una reconstrucció **-[teba]n** per al final, que reprendrà més avall. Simón (2013: 168), en canvi, troba que només hi ha espai per a un sol signe,³³ **te o ku**, i que no pot descartar-se la lectura **-kun**, un altre element antroponímic (Moncunill 2007: 52); així, **berśirkun** podria ser un NP trimembre o, si acceptéssim la proposta de Rodríguez Ramos (2014: 134-135) de considerar **befsir** com un formant independent, bimembre. A l'últim, el començament de la quarta línia és analitzat per Moncunill i Velaza (Artigues *et al.* 2007: 244) com un NP integrat per **aste** (MLH III.1 § 7.17) i **bei**,³⁴ mentre que Faria (2008: 62) uneix **astebi** amb **bas** i interpreta el conjunt com un NP trimembre.

En contra de la hipòtesi de Faria, cal destacar que **astebas** va seguit per **eban**, present habitualment dins l'esquema NP + NP + **eban**; sembla, doncs, que **bas** hauria de ser un NP unimembre (MLH III.1 § 7.27), un NP abreujat (ço és, escrit només amb el primer dels elements onomàstics que el compondrien) o una forma pronominal (Artigues *et al.* 2007: 244), potser equivalent del ll. *eius* i referida a **desailaur**. Quant al significat d'**eban**, la hipòtesi més versemblant és la postulada per Velaza (1994; 2004): tenint en compte els paral·lels romans i el fet que la ibèrica és una epigrafia de models, el segon NP de l'esmentada estructura NP + NP + **eban** podria ser el patronímic del primer, amb la qual cosa **eban** correspondria al ll. *filius*.³⁵ El mateix segment constituiria el nucli de **teban**, la forma que restitueixen els editors al final de la segona línia i que, d'acord amb una hipòtesica alternança prefixal Ø- / **t**- (Velaza 2006), podria ser

30. Variants de lectura. 2 **berśir++n (-teba-?)** Moncunill i Velaza (edd.) : **berśir+n (-ku- o -te-)** Simón (2013: 168) • 3 **bitan** Moncunill i Velaza (edd.) : **bidan** Simón (2013: 168).

31. Cf. ++SAILACOS[--] (MLH G.12.4,B-1) i **belesaír** (MLH F.7.1,A-1). Per a l'assimilació de la vibrant davant de lateral, v. Quintanilla 1998: 231.

32. El mateix antropònim es documenta fins a quatre voltes, malgrat que amb la sibilant ś, al plom de la Bastida de les Alcusses (MLH G.7.2).

33. També Rodríguez 2014: 135.

34. Cf. **aste-bei-keiae** (MLH F.6.1,2) —que comparteix el nucli amb la forma que ens ocupa—, **aur-uni-bei-keai** (MLH F.6.1,1 i F.9.7,A-2/3), **śani-bei-ai** (MLH F.9.7,A-3), **uni-bei-keai** (MLH F.9.5,4) i **[--]ultí-bei-kate** (MLH *C.21.6,B-3 = BDH T.7.2,B-3). Podria ser que en tots aquests casos el formant no fos **bei**, sinó **beike** o una possible variant **beika** (Moncunill 2007: 383; Faria 2008: 62), però resulta menys plausible a la llum del text de Can Gambús.

35. L'altra hipòtesi, plantejada per Untermann (1984), parteix d'un arquitrau mixt de Sagunt (MLH F.11.8) i fa equivaldre l'ibèric **tebanen**, variant d'**eban**, al verb llatí *coerauit*. Per a les crítiques als arguments de Velaza i Untermann, v. Rodríguez 2001a i Velaza 2004, respectivament.

el femení d'**eban** (Velaza 1994; 2004). La darrera seqüència que resta per analitzar, **bitan**, l'he portada a col·lació entre els paral·lels de **bita** de l'àrula de Tàrraco (MLH C.18.7,A-3 = BDH T.11.7,A-3) i sembla probable que es tracti d'un verb.

Tenint en compte tots els punts anterior i seguint la proposta de Moncunill i Velaza (Artigues *et al.* 2007: 245), pot aventurar-se, amb les reserves inherents a la disciplina, que el text contingui un missatge sobre la donació del penjoll a Desailaur, filla de Bersir, per part d'Astebei.

2. La téssera de pedra calcària de la Moleta dels Frares, trobada en superfície, conté dos signes esgrafigats, però els problemes d'identificació del segon n'impossibiliten l'anàlisi: **ita** o **ibe** (Arasa 2014: 219-220).

3. El **pondus** de pedra del Puig de la Misericòrdia, que cal situar a la segona meitat del segle II ane, ofereix el signe ibèric **o** en una de les seves cares planes. Baldament sigui a dreta llei un esgraflat monolític,³⁶ el seu editor (Ferrer 2013d: 138) considera plausible que es tracti d'una de les unitats de mesura del sistema metrològic **a-o-ki** i que faci referència al pes de l'artefacte (41,2 g) com a ponderal. Mentre que el desenvolupament de les abreviatures **o** (= **otař**) i **ki** (= **kitar**) és clar, les hipòtesis per al signe **a** encara no poden confirmar-se per la manca d'evidències empíriques (v. Ferrer 2013d).

4. A l'últim, el fragment d'escultura zoomorfa del Campillo del Negro presenta una inscripció ibèrica en signari sud-oriental: **bikatii** o **biltii**.³⁷ Cap de les dues opcions no disposa de paral·lels i, a més, resulta estrany el final en **-ii**, on potser s'ha produït un fenomen d'escriptura redundant.

Epigrafia rupestre

Com apuntava abans, l'epigrafia rupestre és segurament la més complexa de totes les epigrafies paleohispàniques, atès que la duresa de la superfície i l'exposició de la roca a la intempèrie fan que els signes acostumin a ser poc clars i que la seva lectura esdevingui enormement difícil. Així les coses, qualsevol reedició ha de passar per una autòpsia directa de les inscripcions, i si pot ser sota diverses condicions lumíniques. La major part dels esgrafigats procedeix de la Cerdanya i el coneixement que se'n té és fruit d'una exhaustiva recerca duta a terme per J. Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010; Ferrer 2013a; 2014c; 2015a). Aquests treballs han corregit lectures antigues i han elevat el corpus epigràfic ceretà fins als 145 textos

36. V. *infra* l'apartat dedicat a aquest particular tipus epigràfic.

37. Cisneros 2010. Variants de lectura. **bikatii** o **biltii** Ballester (2010: 281), Simón (2013: 244) : **ultei** o **ulkui** Ballester (2010: 282) : **ultii** Silgo (2010: 285) : **ukatei** Pérez Rojas (2010: 295) : **ulbele** Aparicio (2011: 16). La disparitat de lectures s'explica perquè no tots els autors coincideixen en el signari utilitzat: Simón es decanta pel meridional; Ballester, tot i considerar més probable que sigui el sud-oriental, no descarta tampoc el llevantí; Silgo, després d'assajar diverses possibilitats, creu que "es possible una variedad que combina letras de los signarios estandarizados" (!); Pérez Rojas afirma que la inscripció és meridional, però la seva transcripció de l'escriptura sud-oriental no és compartida per la major part de la comunitat científica; i Aparicio, en fi, opta pel semisil-labari nord-oriental.

ibèrics, per bé que un bon nombre roman encara inèdit. Des del punt de vista de la datació, l'únic element a considerar és la paleografia, que permetrà ajustar més o menys la forquilla segons els casos; a grans trets, l'ús del sistema dual apunta cap a una cronologia entre la segona meitat del segle III i el primer quart del II ane, mentre que la resta d'epígrafs s'ha de situar a partir de mitjan segle II ane.

La primera roca que cal comentar procedeix d'Eri, malgrat que es publicà a mitjan anys noranta, els seus dos textos no s'han llegit fins ara (*BDH PYO.5.5*). L'un (A) està escapçat i només se'n conserva el final, però podria correspondre a un NP format en darrera posició per **kon** (Rodríguez 2014: núm. 88). L'altre (B) conté tres NP: **belštar**, integrat per **belš** —segurament una variant de **beleš** (*MLH III.1 § 7.31*) més que de **belš** (*§ 7.32*)³⁸ i **tař** (*§ 7.115*); **belško**, compost del mateix primer formant i de **ko** (Rodríguez 2014: núm. 88);³⁹ i **toloko**, que a priori podria analitzar-se com un compost de **tolo** (*MLH III.1 § 7.129*) i **ko** (Rodríguez 2014: núm. 88) (Campmajó i Ferrer 2010: 260). Cal remarcar, emperò, que *Toloco* apareix en tres inscripcions llatines,⁴⁰ dues de les quals localitzades fora de l'àmbit ibèric, i, adaptat a la fonètica celtibèrica, al tercer bronze de Botorrita (*MLH K.1.3 = BDH Z.9.3: toloku*), per la qual cosa coincidim amb F. Beltrán (2002) i Rodríguez Ramos (2014: 171) en el fet que la classificació lingüística de l'antropònim resulta més aviat problemàtica. Els dos signes **be11** de Rodríguez Ramos (2004: 111-112) situen la inscripció entre 225 i 175 ane.

Text A:⁴¹ **[---]skon**

Text B:⁴² **belštar toloko**
belško

El terme d'Ocea alberga el conjunt més nombrós d'esgrafiats rupestres ibèrics. Els textos amb una certa entitat són en general de difícil interpretació, perquè a la gairebé absoluta manca de paral·lels s'hi afegeix la poca informació aportada pel suport. A la inscripció núm. 5 del corpus de Campmajó i Ferrer (2010), **edagardalbetešu : begebere[[kili]]keledake+1 : begeberekiliešu** (*MLH *B.23.1 = BDH PYO.7.1*),⁴³

38. Cal tenir en compte tant la coincidència en la sibilant com el paral·lel **beleštar** del plom de Palamós (*MLH C.4.1.3 = BDH GI.20.1.3*). Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 260) addueix també el NP **beleštar** del plom de Betxí (*MLH F.7.1.A-2*), escrit tanmateix amb l'altra vibrant.

39. Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 260) porta a col·lació, com a *comparandum* de **belško**, el NP *Belexco* de dues inscripcions d'Aquitània (*CIL XIII 167,3/4; 214,2/3*).

40. *CIL II 3450,2*, Obúcula (Fuentes de Andalucía), a prop de Carmona; *CIL II 1389,3*, Cartagena; i *HEp* 15, 2006, 368,5, Montreal de Ariza.

41. Variants de lectura. **[---]skon** Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 260) : **stakou** Campmajó (2012: 403).

42. Variants de lectura. 1 **belštar** Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 260) : **belšbor** Campmajó (2012: 403) • 2 **belško** Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 260) : **+l+ko** Campmajó (2012: 403).

43. Variants de lectura. **edagardalbetešu** Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 257-258) : **etakaatalbetešu** o **-tanbe-** Untermann (Campmajó i Untermann 1986: 335) : **etakartanbetešu** Silgo (1994: 73) • **begebere[[kili]]keledake+1** Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 257-258) : **bekeraekite-/-kel** (*uacat*) **etarkei** Untermann (Campmajó i Untermann 1986: 334-335) • **begeberekiliešu**

només sembla clar el morf **-šu**⁴⁴ al final de la primera i la tercera seqüència. La comparació de les dues darreres confirma les particions **begeber-ekele-dake+1** i **begeber-ekilie-šu** que planteja Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 254), però l'anàlisi de llurs segments és més incerta: els components del possible NP **begeber** només recorden en part els formants antroponímics **biki** (*MLH III.1 § 7.38*) i **beř** (*§ 7.34*), mentre que les possibles formes verbals **ekele** i **ekilie** tan sols es poden comparar amb si mateixes. Per bé que el context —com veiem— és obscur, **dake** sí que es pot relacionar amb el segon element de la fórmula **are take** (Campmajó i Ferrer 2010: 257), la qual es documenta en tres esteles funeràries (*MLH C.18.5,1 = BDH T.11.5,1; MLH F.11.1,1 i F.11.6,1*) i s'ha fet equivaldre a la llatina *hic situs est*. Quant a la datació de l'esgrafiat, la concorrència de diversos signes **be11a** porta Rodríguez Ramos (2004: 219) a emplaçar-lo entre 210 i 180 ane.

Altres inscripcions contenen textos més breus i, per aquest motiu, més intel·ligibles (dins les limitacions de la disciplina). La núm. 7 mostra un mateix NP **egeř-šor** (*MLH III.1 § 7.50 i § 7.108*) repetit tres vegades i seguit en tots els casos del morf **-e**.⁴⁵ A la núm. 1 hi ha novament un nucli **teleuš** repetit, la primera volta sufijat amb **-ka**,⁴⁶ que no té cap paral·lel al lèxic ibèric. Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 256) considera que, prenent en compte el context rupestre, podria ser un NP o un teònem; per a Tarradell (Abelanet 1976: 82) es tractaria, en efecte, d'un antropònim amb un remot origen grec.

*MLH *B.23.13 = BDH PYO.7.13*⁴⁷

- A **egeřsore**
- B **egeřsore**
- C **egeřsore**

*MLH *B.23.22 = BDH PYO.7.22*⁴⁸

- A **teleušga**
- B **teleuš**

Passant a les inscripcions en la variant no dual de l'escriptura, hi ha dues roques localitzades en partides diferents on es llegeix pràcticament el mateix text (*MLH *B.23.14 i *B.23.21 = BDH PYO.7.14 i PYO.7.21*), de manera que els esgrafiats podrien haver estat realitzats per una mateixa persona o bé encloure algun tipus de fórmula votiva. De fet, Rodríguez Ramos (2014: 200) es pregunta si darrere **tanito** no s'hi amaga la divinitat púnica Tanit, malgrat que troba igualment

Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 257-258) : **birbeakiliebakiu** Untermann (Campmajó i Untermann 1986: 335).

44. V. Moncunill 2007: 288.

45. V. Ferrer 2006: 145 i Moncunill 2007: 149-150.

46. V. Ferrer 2006: 152 i Moncunill 2007: 201-202.

47. Variants de lectura. A / B **egeřsore** Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 258) : **etefšore** o **ekaf-** Untermann (Campmajó i Untermann 1990: 78) : **tetefšore** Silgo (1994: 134) • C **egeřsore** Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 258) : **++** Untermann (Campmajó i Untermann 1990: 77-78).

48. Variants de lectura. A **teleušga** Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 256-257) : **teleus** Abelanet (1976: 81), Panosa (1995: 471) : **teleuš** Moncunill (2007: 303) • B **teleuš** Ferrer (Campmajó i Ferrer 2010: 256-257) : manca a la resta.

versemblant l'anàlisi d'Untermann (Campmajo i Untermann 1991: 50) com un NP compost de **tani** —hipocorístic de **taneke** (*MLH III.1 § 7.114*)— i **to** (Rodríguez 2014: núm. 157); Moncunill (2007: 294) es decanta també per la interpretació antropònima, però creu que els seus formants serien **tan** (*MLH III.1 § 7.113*) i **itor** (Rodríguez 2014: núm. 70), amb caiguda de la vibrant en aquest darrer cas. Segons Ferrer (Campmajo i Ferrer 2010: 258-259), **artiunanner** podria ser així mateix un NP integrat per **artí⁴⁹** i **unan**, potser variant d'**unin** (*MLH III.1 § 7.139*), mentre que el final **-er** podria ser el morf present a **bene-betan-er** (*MLH F.13.12,B i F.13.28*) o bé formar part de l'antropònim com a *Sanibelser* (*Tsall*). L'aparició aïllada d'**artiunanner** en una altra inscripció d'Ocea (*BDH PYO.7.26*, Campmajo i Ferrer 2010: 261 núm. 28) abona la hipòtesi que es tracti d'un NP, qui sap si el de l'autor de totes tres inscripcions, o bé d'un teònim. Les seqüències restants es poden segmentar per comparació interna, però no ofereixen termes coneguts; com a màxim, **arir** i **artir** podrien ser variants d'**erir** (*MLH F.11.13,3; MLH *C.27.1,3 = BDH L.20.1,3*) o d'**arif** (*MLH E.13.1,3*), dues formes que es caracteritzen per aparèixer en l'àmbit funerari i que també casarien amb un text rupestre, de caràcter possiblement votiu.

MLH *B.23.14 = BDH PYO.7.14⁵⁰

artiunanner
tanito
arirkatiliítalaři
atilarlikuítalaři

MLH *B.23.21 = BDH PYO.7.21⁵¹

[a]rtiunanner
tanito : artirkatiliítalaři
atilar : likuítalaři

L'última de les inscripcions d'Ocea publicades fins al 2014, la núm. 29, revela la presència inicial del formant antropònamic **tikirs** (*MLH III.1 § 7.126*), però el segon element del possible NP s'ha perdut per l'erosió del suport: **tikir[-]+[---]** (*BDH PYO.7.27*).⁵²

De la Tor de Querol, al costat oposat de la vall cerdana, cal comentar-ne dos esgrafiats d'una mateixa

49. No documentat com a element onomàstic, però cf. *aří* del plom d'El Cigarralejo (*MLH G.13.1,7*).

50. Variants de lectura. 1 **artiunanner** Ferrer (Campmajo i Ferrer 2010: 258-259) : **artikanantir** Untermann (Campmajo i Untermann 1991: 50) • 3 **arir** Ferrer (Campmajo i Ferrer 2010: 259) : **arir** : Untermann (Campmajo i Untermann 1991: 50).

51. Variants de lectura. 1 **[a]rtiunanner** Ferrer (2015a: 17) : **afkieu+++++u** Untermann (Campmajo i Untermann 1991: 51) : manca a Campmajo i Ferrer (2010: 259) • 2 **tanito : artirkatiliítalaři** Ferrer (2015a: 17) : **ta+++-arerkatiliítalaři** Ferrer (Campmajo i Ferrer 2010: 259) : **ke+fkeatitu** (*uacat*) **tal++** Untermann (Campmajo i Untermann 1991: 51) : **ke+fkeatitu** (*uacat*) **tal[---]** Moncunill (2007: 442) • 3 **atilar : likuítalaři** Ferrer (2015a: 17) : **atilarbalikuítalaři** Ferrer (Campmajo i Ferrer 2010: 259) : **atintu : tuřketakia+++** Untermann (Campmajo i Untermann 1991: 51) : **-takia[---]** Moncunill (2007: 442).

52. Campmajo i Ferrer 2010: 261. Ferrer recorda l'existència, a només mig quilòmetre, d'una inscripció amb el NP **tigrsadin** (*MLH *B.23.3 = BDH PYO.7.3*), la qual cosa el duu a proposar una reconstrucció **tikir[sa]ti[n]** per a l'esgrafiat que ens ocupa.

roca que corresponen, respectivament, a un signari ibèric dual i a un altre de no dual (*BDH PYO.3.9*, Campmajo 2012: 406; *PYO.3.11*, Ferrer 2014c), epígrafs amb un eminent caràcter religiós, apotropaic o votiu si hom s'até als paral·legs grecs, llatins i etruscs (Velaza 2012b). Els signaris duals es poden reconèixer amb relativa facilitat perquè estan formats, en gran mesura, per parelles consecutives de signes amb les variants complexa i simple dels sil-labogrames oclusius velars i dentalis. Els no duals, en canvi, havien passat desapercebuts fins que Ferrer (2014d) va treure a la llum les seves dues característiques principals: que es tracta de textos prou llargs sense (gairebé) cap signe repetit i que soLEN començar per la seqüència **kutukíbitatiko** —com el signari de l'Esquirol (*BDH B.8.1*) i el primer dels de la tortera de Can Rodon de l'Hort (*BDH B.44.39,A*), que seran introduïts *infra*— o una altra de similar.

A **kugutudutidibabitada+kogo [-c.7-]**

lbubeo++rkigitodo+mnnmnu⁵³

B **kutukíbitatiko([---])**

Pel que respecta a l'epigrafia rupestre de la Cerdanya catalana, hem de prendre en consideració dues roques. La primera es troba a la Devesa de Sallent (Bolvir) i comprèn dos textos, un d'antic que ha estat reeditat (*MLH *B.26.1*) i un d'inèdit:⁵⁴

A **áramtařu**

B **kugubabitadakogotede[-]tudurutiditodo+[---]**

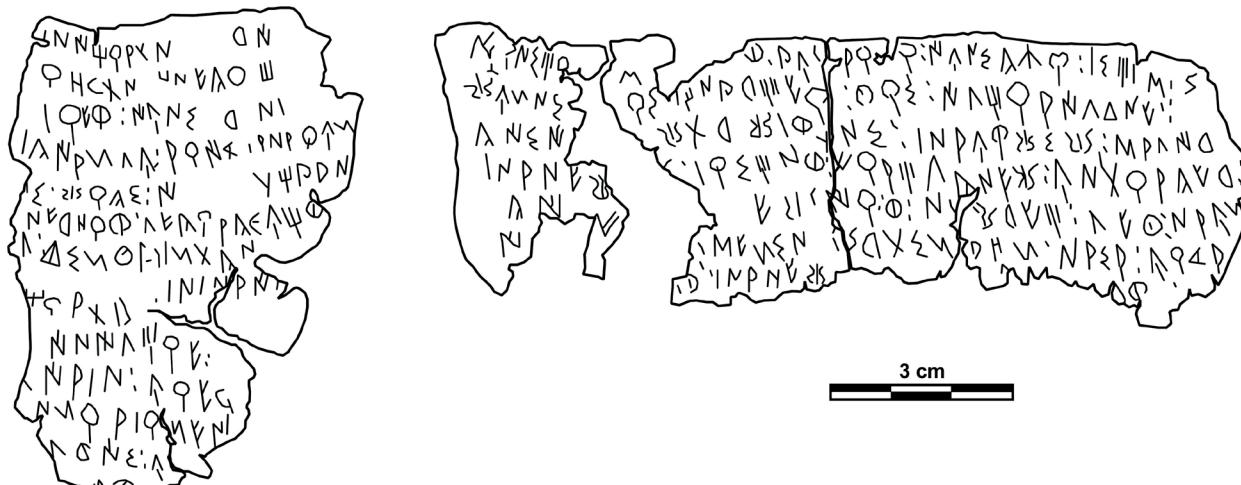
A l'A s'hi documenta un NP format per **afam** —variant d'**afan** (Rodríguez 2014: núm. 10)— i **tar** (*MLH III.1 § 7.115*), al qual s'ha afegit el morf **-šu** (Campmajo i Ferrer 2010: 260-261). El text B és un signari dual que, com a particularitat a destacar, està traçat de dreta a esquerra, un sentit poc habitual en l'escriptura nord-oriental.

La segona roca, localitzada a Ger, exhibeix també un signari dual: **kugutudutidibabitadatedekogotodo+les[-]skaga++a+mniríbekigiumní+**.⁵⁵ Els signaris de la Tor de Querol i de Ger són idèntics fins a la parella **kogo**, mentre que el de Bolvir s'aparta de tots dos, baldament hi tingui punts en comú com l'inici **kugu** o el segment **babitada**.

53. Transcripció com a **m** (cf. Ferrer, Moncunill i Velaza 2015: 16) el signe amb forma d'**I** llatina (en la fase arcaica del signari nord-oriental) o de **T** llatina (als segles II-I a.e.) sobre el qual v. principalment Ferrer 2014d: 246-248 i Sanz 2014. Variants de lectura. **kugutudutidibabitada+kogo [-c.7-]** **lbubeo++rkigitodo+mnnmnu** Ferrer (2014c: 13-14) : **akaf+ři++to** Campmajo (2012: 406).

54. Variants de lectura. A **áramtařu** Ferrer (Campmajo i Ferrer 2010: 260-261) : **tiařambořšu++** Panosa (2001: 515) : **tiařamtařu++** Moncunill (2007: 304) : **kiařambořu** Campmajo (2012: 408-409). L'editio princeps del text B és Ferrer 2013a: 14-16.

55. Ferrer 2013a: 12-14. Variants de lectura. **kugutudutidiba** **bitadatedekogotodo+les[-]skaga++a+mniríbekigiumní+** Ferrer (2014c: 14) : **kugutudutidibabitadatedekogotodo+eškaga++a+mniríbekigiumní+** Ferrer (2014d: 240-241) : **kugu+[-]+tidi** **babitadatedekogotodotudueš[-]skaga++a+mniríbekigiumní+** o **kugubo[ke]getidibabitadatedekogotodotuduešskagabulaomniríbekigiumní+** Ferrer (2013a: 12-13).

Figures 3-4. Les dues lames de plom de Ruscino: PYO.1.21 (esquerra) i PYO.1.22 (dreta). Font: Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 249 fig. 3 (dibuix d'I. Rébé).

Ultra l'epigrafia rupestre de la Cerdanya, cal esmentar una primera transcripció del signari no dual de l'Esquirol (*BDH* B.8.1, Ferrer 2014d: 234-235), amb la seqüència **kutukibitatikokabastokeaubooelmnímitel-J/srbe(+)**; un treball sobre les inscripcions ibèriques (*MLH* D.8.1 = *BDH* L.9.1) i llatines de la Roca dels Moros del Cogul (Panosa, Rodà i Untermaier 2014); i la publicació dels esgrafiats de l'abric del Tarragona de la Llosa del Bisbe (Silgo i Martínez 2012). Quant a l'estudi de la Roca dels Moros, es basa en un calc realitzat per tècnics del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i no en una autòpsia directa, de manera que totes les noves lectures hauran de ser contrastades abans d'entrar en l'anàlisi lingüística dels elements que s'hi observen. Pel que fa a l'abric del Tarragona, caldrà esperar també l'edició crítica que n'està duent a terme J. Ferrer (e. p.), la qual incrementarà el nombre de textos i inclourà noves propostes de lectura i d'interpretació; malgrat tot, sembla confirmada l'aparició repetida, almenys una desena de vegades, del possible teònim **urtal** —tal volta relacionable amb la divinitat vascona Urde—,⁵⁶ a més de la presència de dues inscripcions circulars amb forma de roseta que retiren a la d'una ceràmica pintada de Sant Miquel de Llíria (*MLH* F.13.3,7).

Inscripcions sobre plom

Làmines de plom

Un dels suports més destacats de l'epigrafia ibèrica són les lames de plom, atès que la major extensió dels seus textos les converteix en un terreny ideal per a l'anàlisi dels morfs ibèrics i de les relacions de concordança, l'aparició d'elements lèxics variats (en

56. Documentada en una àrula procedent de Muzqui (Navarra): *Urde / Pet(ronia?) . Fl- / auina / u(otum) s(oluit) l(ibens) m(erito)* (Velaza 2012a: 261-262).

molts casos *hapax legomena*, tanmateix) i el testimoniage de nous antropònims, si bé, a la vegada, aquesta mateixa extensió dificulta la comprensió del document més enllà d'una aproximació a la seva tipologia, tal com passa —mutatis mutandis— amb una llengua fragmentària molt més ben coneuda com l'etrusc: la intel·ligibilitat dels textos és, en general, inversament proporcional a la seva llargària. De 2007 ençà s'han editat disset noves lames de plom ibèriques, i el seu nombre total sobrepassa ja la centena.

1. De nord a sud del domini ibèric, la primera parada és Ruscino, on el novembre del 2004 es localitzaren dos ploms en el marc d'una prospecció autoritzada del jaciment amb detector de metalls. Es tracta de dues lames fragmentades amb una cronologia similar que, a falta de context arqueològic, la paleografia situa entre 250 i 150 ane; el sistema d'escriptura utilitzat és la variant no dual del signari nord-oriental, car la presència de la forma complexa d'algún sil·labograma és més aviat residual. Ofereixo el text d'ambdós ploms una vegada contrastada l'*editio princeps* de J. de Hoz (Rébé, de Hoz i Orduña 2012) amb els dibuixos (figures 3-4) i les fotografies disponibles. El primer (*BDH* PYO.1.21) està il·lustrat a la cara interna amb el suport en vertical:

- [...]banitíatan[...]ri+[...]-
foketan (*uacat?*) **tinekaátona**[...]-
- bafe**te : iuns[ti]r[-]nba[...]
- [...]bakaiakilu : **aíkebaanaáuki**[...]
- 5   [...]+s : **befkas** : n[...]mítibian[...]
- [...]+neroíte : **lekaákakeutite**[...]
- [...]**ll** : **tuskiteababakitan**[...]
- [...]**tífata**+(+) : **banbanai**+[...]
- (*uacat*) **iniltífe** :
- 10   [...]**iabán** : **uße**+[...]
- kakifabarfsei**[...]
- [...]**lteis** : **u**[...]

[...]++te[...]

c- - - - - ?⁵⁷

El segon plom (*BDH PYO.1.22*) està actualment partit en tres trossos. Malgrat que el dibuix de Rébé representa el fragment de l'esquerra separat dels altres dos (figura 4), J. Ferrer m'indica que el conjunt encaixa, la qual cosa té evidents implicacions en la lectura de la inscripció:

i[u]nstir[...]s[...]te : biuſarſkiř : iunſkauf :
bastibaſbe+ [...]]
beukins[...]ſſ[...]tinbirtieř : kuſs : iltiſaltune+ [...]]
kaisi+[...-]betarbebatetans : banauſbesbe :
ſalir[...]
bananebe : baſtinte : eſatilkanſebe : untaſakaer
: [...]
5 kai[-]le[...]ebeř : te : n+bereti : leku : nauki[...]
i[...]juſekisn[...]bertaski+oki[?]nasa : uſkea[...]
[...]+bananebe[...]+te+ : +[...]⁵⁸

Sembla que totes dues làmines estaven relacionades d'alguna manera, i és que aparegueren enrotllades l'una (*PYO.1.22*) dins de l'altra (*PYO.1.21*) i fins i tot podrien haver estat escrites per una mateixa mà. És molt probable, endemés, que siguin documents de tipus econòmic o comercial. Per una banda, una relectura de Ferrer (Ferrer i Escrivà 2014: 216) ha posat al descobert el numeral complex **abar-ſei** al primer plom (*PYO.1.21,11*), que, d'acord amb la hipòtesi sobre el sistema de numerals en ibèric formulada per Orduña (2005) i ampliada pel mateix Ferrer (2009), tindria un valor suposat de 'setze' (*cf.* basc *hamasei* < *hamar* + *sei*). Aquesta hipòtesi es basa no només en la similitud entre els possibles numerals ibers i els bascs (figura 5), ans també en una anàlisi combinatòria intraibèrica que li dóna la solidesa científica necessària. Per l'altra banda, els editors ja destacaren la presència de **ſalir** a la segona làmina (*PYO.1.22,3*) com a indicatiu del caràcter dels textos. Per a aquest terme, un dels més documentats a l'epigrafia ibèrica (*MLH III.1* § 579), s'han proposat els significats de 'plata', 'moneda' o 'diner'; en concret, la concorrència de **ſalir** a les llegendes de les monedes d'argent i la seva absència a les de coure reforça que signifiqui 'plata' o 'moneda de plata' (Ferrer 2007: 67).⁵⁹

Els dos antropònims que es poden identificar amb

57. Variant de lectura. 1 [...]banti- de Hoz (ed.) • -tan[...]-ri+ [...] o -tanqu+rite[...] de Hoz (ed.) • 2 -kaſtona[...] o -ka-tetina[...] de Hoz (ed.) • 3 iunſ[ti]r- Orduña (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 222) : iunſ[ti]r- de Hoz (ed.) • 4 aſikeba- o aſiſba- de Hoz (ed.) • 5 [...]ſſ o [...]juſ de Hoz (ed.) • n[...]m- o nukuta+m- o nutetaim- de Hoz (ed.) • -an[...] o -ai[...] de Hoz (ed.) • 11 -abaſſei[...] Ferrer (Ferrer i Escrivà 2014: 216) : -abaſkien[...] o -abaſkiei[...] de Hoz (ed.).

58. Variant de lectura. 1 i[u]nstir[...]s[...]te de Hoz (ed.) • iunſkauf Orduña (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 227), de Hoz (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 232) : iunſkauf in textu de Hoz (ed.) • 2 beukins[...-]ſſ[...]tinbirtieř de Hoz (ed.) • -iltunen[...] Orduña (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 228) • 3 kaisi+[...-]betar- de Hoz (ed.) • 4 bananebe[...]-baſtinte de Hoz (ed.) • 5 lete de Hoz (ed.) • 6 -ki+oki- o -kiteoki- de Hoz (ed.) • 7 : +[...] : manca a l'ed. pr.

59. Per a la història de la interpretació del mot, v. Silgo 1994: 240-242.

	Ibèric	Basc
1	ban	<i>bat</i>
2	bi(n)	<i>bi</i>
3	irur	<i>hiru(r)</i>
4	lau(r)	<i>lau(r)</i>
5	bors(te)	<i>bor(t)z / bost</i>
6	ſei	<i>sei</i>
7	ſisbi	<i>zazpi</i>
8	sorse	<i>zortzi</i>
9	?	<i>bederatzzi</i>
10	(a)bař	<i>hamar</i>
20	órkei	<i>hogei</i>

Figura. 5. El sistema de numerals en ibèric, segons la proposta d'Orduña (2005) i Ferrer (2009), i en basc.

tota seguretat es troben a la primera línia de la segona làmina: **bas-tibaſ-be+ [...]** (*MLH III.1* § 7.27 i § 7.124) i **biuſ-arſkiř** (§ 7.43 i § 7.14), integrat en segona posició per una variant del formant **ařki** amb vibrant final que ja teníem documentada —com apunta Faria (2013: 196)— a l'antropònim *ilur-ařgiř* (*MLH *F.11.34,2*).⁶⁰ Els altres possibles NP són menys clars per diferents motius:

- **banauſbes-be** (*PYO.1.22,3*) podria ser un NP trimembre compost de **ban** (Rodríguez 2014: núm. 25), **ařf** (*MLH III.1* § 7.21) i **bes**, que, donat el cas, fóra més plausible considerar variant de **bes** (Moncunill 2007: 51) que d'**ibeis** / **ibeš** (*MLH III.1* § 7.58), l'element amb què proposa relacionar-lo Orduña (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 229). No és descartable, emperò, que **ban-** funcioni aquí com a prefix (v. Moncunill 2007: 105 § 7), que **bes** no sigui un formant antropònamic o que, ras i curt, la seqüència no constitueixi en realitat un NP.
- **baſtin-te** (*PYO.1.22,4*) podria ser un NP unimembre: el sufix **-te** sol acompañar NP i **baſtin**, a despit que fins ara es tractava d'un *unicum*, és amb tota probabilitat un element onomàstic (Rodríguez 2014: núm. 27).
- **iunſkauf** (*PYO.1.22,1*) sembla estar integrat per **iunſ**, possible variant de **iun** (Rodríguez 2014: núm. 72), i **kauf**, que tanmateix no està prou ben documentat com a formant.⁶¹
- **uſkea[...]** (*PYO.1.22,6*) és probablement un NP compost en primera posició per **uřke** (*MLH III.1* § 7.140), però la pèrdua del final de la línia impedeix assegurar-ho.
- Orduña (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 221-222) planteja que **[...]-baře-te** (*PYO.1.21,3*) sigui un NP integrat per un segon formant **baře** (Moncunill

60. Veig innecessària, per tant, la identificació d'un morf **-ř**, que és una de les possibilitats que planteja Orduña (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 226) per explicar el final del nom.

61. Cf. **bito-gaur-ti** (*MLH *B.7.36.B-8 = BDH AUD.5.36.B-8*), **iunſ-ki-kau-te[...]** (*MLH *H.0.1.B.b-3*) i **kaur-ban** (*MLH F.20.3.A.I.b-2*).

- 2007: 51)⁶² i per un primer element que es trobaria a la part perduda de la línia anterior, car el text sembla seguir l'esquema NP-**te** + **iunstir**.⁶³
- Malgrat la presència de la interpunció, [---]**lebeír** : **te** (PYO.1.22,5) és tal volta un NP sufixat amb -**te**.⁶⁴ El segon formant podria ser **beír**, variant amb -f final —com a **sani-beír-ai** (MLH F.9.7,A-3)— de **bei**.⁶⁵

D'altra banda, són formes verbals [---]**banitíatan**[---] (PYO.1.21,1; nova lectura), [---]**tiñata+(+)** (PYO.1.21,8) i [---]**íroketañ** (PYO.1.21,2). Les dues primeres es poden comparar amb **banitíadan**,⁶⁶ segment aïllable dues vegades en un plom emporità (MLH *C.1.24,A-2 i B-2 = BDH GI.10.11,A-2 i B-2) i que pot integrar-se dins el paradigma de (**b**)**iti(f)**/**(b)ite(f)**. Per a [---]**íroketañ**, atestat en un plom d'Orrell (MLH F.9.1,A-7) on la fractura del suport també ha provocat l'escapçament del principi, resulta plausible assajar una reconstrucció hipotètica ***bitejíroketañ**, seqüència que llegim a l'altra cara de la làmina d'Orrell (F.9.1,B-4: **bitefoketan**).

Apareix també als dos ploms el terme **iunstir** (PYO.1.22,1: **i[u]nstir[--]s[---]te**; PYO.1.21,3: **iuns[ti]r[-]nba[---]l**), ben documentat en contextos prou diversos: actua com a formant antropònamic (Rodríguez 2014: núm. 71), s'integra dins la col·locació **neiti-iunstir**⁶⁷ i àdhuc sembla funcionar a voltes com a verb (Moncunill 2007: 198). A la segona làmina és l'encapçalament del document, motiu pel qual podria tractar-se d'una fórmula de salutació i equivaldre al gr. χαιρε o al ll. *salue* (de Hoz 1979: 236; Velaza 1991: 81); a la primera, en canvi, segueix un possible NP sufixat amb -**te** (v. *supra*) i, d'acord amb l'existència en ibèric d'una estructura NP-**te** + V, podria ser una forma verbal (Velaza 2011a: 302).

Els altres mots a destacar són **kuñs** (PYO.1.22,2), que, llevat dels casos en què fa d'element onomàstic (Moncunill 2007: 52), podria tenir un valor pronominal;⁶⁸ **leku** (PYO.1.22,5; nova lectura), comparable amb els principis de *legušegik* (MLH G.1.1,A-3) i **lekubařeřekárko** (MLH *H.0.1,A.b-4); i **bananebe**, de funció indeterminable però que es troba dues vegades al segon plom (PYO.1.22,4 i PYO.1.22,7). Convé remarcar també que el final -**be** és recurrent

62. Tradicionalment s'ha considerat que **baře** constituïa l'adaptació del gal. **maros*, però Moncunill (2007: 195) opina que podria ser un formant pròpiament ibèric. Els testimonis són encara massa reduïts per pronunciar-se amb seguretat; tancantix, la concentració de les seves aparicions en inscripcions del sud de França abona de moment la hipòtesi gal-la.

63. Cf. **agirukeéte** : **iustir** (MLH *C.41.1,1 = BDH T.12.2), **betuginetē** : **iušdir** (MLH F.17.2,B,a), **sakařadinde** : **iušdir** (MLH F.17.2,A-1) i **saltutibaite** : **iunstir** (MLH F.13.5).

64. L'ús de la interpunció entre el NP i els seus morfs no és un fenomen excepcional; cf. **iltíbikis** : **en** (MLH F.5.1,1/2), **lakuitum** : **ka** (MLH *C.21.8,A-2 = BDH T.7.1,A-2), **ínlbebiú-far** : **mí** (MLH *C.8.10,1/2 = BDH B.41.2,1/2), **sakafbeta-l-n** : **mí** (MLH E.9.1,1/2), **tikirsbalauř** : **arní** (MLH C.4.2,A = BDH GI.20.2,A) i [---]**siko** : **en** (MLH *D.0.1,B-2 = BDH L.0.1,B-2).

65. Cf. **aste-bei** (BDH B.19.4,4) i nota 34.

66. Lectura de Ferrer (2006: 135 n. 11).

67. MLH *B.11.1,2 = BDH HER.2.374,2; MLH C.2.8,1 = BDH GI.15.9,1; MLH *C.21.10,3 = BDH T.7.3,3; MLH *H.0.1,A.a-1 A.b-1.

68. V. Orduña 2006: 105-106; Ferrer 2006: 150-151; Moncunill 2007: 112.

en aquesta mateixa làmina,⁶⁹ tot i que fóra aventuret afirmar que es tracti d'algún tipus de morf. Finalment, cal esmentar la possibilitat, suggerida pels editors, que **iltíaitlune+[---]** (PYO.1.22,2), **iniltife** (PYO.1.21,9) i [---]+**neroñte** (PYO.1.21,6) siguin NL. La proposta més plausible és la tercera, on, d'acord amb Orduña (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 223), hi hauria el NL ***nero** (ll. *Narbo*, av. Narbona) que coneixem per la llegenda monetal **neronken** (MLH A.1 = BDH Mon.1), però sufixat amb -**te** en lloc d'una variant del morf -**(e)skén**. Les dues primeres són més improbables, atès que es basen únicament en la presència d'**iltíir** i en el fet que aquest element participi ben sovint en la formació de topònims. La hipòtesi de J. de Hoz (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 232) segons la qual **iltíife/iltíifa** podrien ser variants d'*Iliberris* (av. Elna) és altament especulativa, tal com admet el mateix autor.

2. En un estrat de la sitja FS362 del poblat de Mas Castellar (Pontós), amb restes d'un banquet ritual i datada entre 350-325 ane (Pons i Garcia 2008: 15), s'hi localitzà el 2001 un fragment de plom amb dos textos en signari nord-oriental dual a la cara interna (BDH GI.8.1, Ferrer i Velaza 2008). Malgrat que el context arqueològic i la cronologia fan que aquesta troballa pogués ser molt interessant, la lectura de la inscripció és extremadament difícil per l'estat de conservació de la làmina; només s'hi identifica clarament el segment **iltíir** i, amb menys seguretat, el formant antropònamic **ata(n)** (MLH III.1 § 7.18).

- A [---]**i** : **ildíir**+[---]
B [---]+**biñ** : **ata**+[---]

3. Un dels conjunts més importants de ploms prové, de manera excepcional, de l'interior de Catalunya, una regió destacadament pobra en epigrafia ibèrica si es compara amb l'abundància de material provenint de la costa: es tracta de les tres làmines de Monteró (Camarasa), publicades totes recentment (BDH L.1.1-3),⁷⁰ a despit que les dues primeres foren descobertes al principi dels vuitanta com a resultat de l'activitat de furtius amb detectors de metalls.

3.1. Per bé que tota l'epigrafia plúmbia del jaciment se situa en un horitzó cronològic molt similar, sembla lleugerament més antic el plom L.1.3, opistògraf, amb tres textos escrits per mans diferents. Els editors, prenen com a base el context arqueològic, li atribueixen una datació de c. 100 ane (Camañes *et al.* 2010: 236-237), però les dades paleogràfiques apunten cap a una cronologia més alta: seguint la classificació de Rodríguez Ramos (2004), resulta especialment significativa la presència de **be11a** (210-180 ane), **te3b** (400-175 ane), **s5** (400-175 ane) i signes **e** de tres i quatre braços (anteriors al 175 ane) al text *c*, el més modern, a la vegada que la presència de **f3a** al més antic col-loca el *terminus post quem* vers el 250 ane. En resum, la datació que proposo és de 250-175 ane per als textos *a* i *b* i de 225-175 ane per a *c*. Quant a l'ús del sistema de diferenciació de les oclusives, els

69. **bananebe** (l. 4 i l. 7), **banauřbesbe** (l. 3), **bastibařbe**+[---] (l. 1) i **efatilkanbe** (l. 4).

70. Ferrer *et al.* 2009: 115-129 (L.1.1-2) i Camañes *et al.* 2010 (L.1.3).

editors sostenen que s'ha emprat la variant no dual del signari (Camañes *et al.* 2010: 237), mentre que Ferrer (2015b: 331) opina que tots tres textos són duals. A falta d'una autòpsia, considero que el primer (*a*) és segurament dual —car el signe **ka3** resulta ben poc freqüent en les inscripcions que no utilitzen el sistema— i que, en canvi, no hi ha evidències suficients per afirmar que els altres dos també ho siguin; en concret, les dues **e** de quatre traços i el **te13** del text *c* podrien ser les escorrialles del repertori de signes d'una fase paleogràfica anterior, puix que els trets arcaïtzants són habituals en moments de transició com el tombant del segle III al II ane.

Cara A, text *a*⁷¹

+tsu+ : *sakarbas* : *lauru+[-]*

Cara B, text *b*⁷²

abař : **+++iaika** : **+istesetufefu** : **+++**

Cara B, text *c*⁷³

-----?
abařar : *usékire* : *as[te?]bjai* : *bine* : *banaibeki* :

biteukin

(*uacat*) **bašbanerai** (*uacat*) **iunstirubeski** (*uacat*)

(*uacat*) **šanai** (*uacat*) **o**

El text *a* podria contenir els noms dels signants o dels testimonis del document primigeni, perquè **sakar·baš** (MLH III.1 § 7.96 i § 7.27) i **lauřu+[-]**, compost en primera posició per **lauř** (§ 7.84), són amb tota probabilitat NP. A la inscripció més antiga del revers, molt mutilada i difícil de llegir tant per l'erosió del suport com per la superposició del text *c*, només s'hi reconeix l'element **abař**, el qual, tenint en compte que apareix aïllat i d'accord amb la hipòtesi d'Orduña (2005) i Ferrer (2009), podria ser un numeral amb valor suposat de 'deu' (*cf.* basc *hamar*). Tal com remarquen els editors (Camañes *et al.* 2010: 239), la primera paraula conservada del text més modern (*c*) té com a nucli aquest mateix segment, però sufixat amb **-ar**. Ferrer (Ferrer i Escrivà 2014: 216) compara **abařar** amb **šeiar** del plom de Casinos (v. *infra*) i n'infereix un esquema 'numeral + -ar', relacionable amb els casos en què aquest morf acompaña marques de valor lèxiques com **eta-(a)r**, **kita-(a)r** i **ete-ban-ar** (Ferrer 2007). Ultra **abařar**, que traeix el caràcter econòmic o comercial del document, hi ha algun punt més a remarcar:

- Els possibles NP **as[te?]bjai** —compost d'**aste** (MLH III.1 § 7.17) i **bai**—,⁷⁴ **bašbanerai** —aparentment

71. Variants de lectura. 1 **laufuf**[-] o **-uke**[-] o **-ute**[-]

Moncunill i Velaza (edd.).

72. Variants de lectura. **abař** Moncunill i Velaza (edd.) : **ábař** Ferrer (2015b: 331).

73. Variants de lectura. 1 **unekire** Moncunill i Velaza (edd.) : **uségiré** Ferrer (2015b: 326) • **as[te]bjai** Moncunill i Velaza (edd.) : **as+bai** in *textu* Moncunill i Velaza (edd.).

74. Cf. **bai-taš** (MLH C.2.5,2 = BDH GI.15.6,2), **bef·bai-e** (MLH *D.1.2 = BDH B.4.1) i **ul̥ti·bai-te** (MLH F.13.45), a més de diverses marques de propietat sobre ceràmica amb **bai** com a text únic (BDH GI.13.5, Burch *et al.* 2001: 150 núm. 12; MLH *C.32.2 i D.4.11 = BDH B.16.2 i B.1.3; MLH E.1.64, B i E.1.441).

integrat per **baš** (§ 7.27), **baner**⁷⁵ i el morf **-ai**⁷⁶ i **šani-ai** (§ 7.99), poc segur per la infreqüència dels unimembres.

- La forma verbal **biteukin**, que pot vincular-se al paradigma de **(b)iti(f)/(b)ite(f)**. Els paral·lels més pròxims són **bitiukin** del plom de *Noua Classis* (BDH T.15.1, v. *infra*), **eukin** d'una ceràmica de les Soleies (MLH C.14.1 = BDH B.15.1) —tal vegada el radical de **biteukin**— i el segment **ieukiar** que es repeteix a l'estela de Sinarques (MLH F.14.1).
- L'element **iunstir** a **iunstirubeski**, just darrere d'un possible NP, de manera que potser té aquí una funció apel·lativa o verbal. La segona part de la seqüència podria estar conformada pel segment **ube** (MLH *C.34.3 i K.1.16 = BDH B.12.5 i Z.9.16) i el morf **-ki** (MLH III.1 § 530).
- A desgrat dels dubtes de lectura, el signe **o** que clou el text podria ser, com al *pondus* de pedra del Puig de la Misericòrdia, l'abreviatura d'**otar**.

3.2. Les altres dues làmines s'han de datar, també paleogràficament, entre la darreria del segle III i el començ del II ane. El plom L.1.1 és el més interessant des del punt de vista lingüístic, la qual cosa explica la repercussió que ha tingut des que se'n difongueren les primeres fotografies. En concret, els termes que han rebut més atenció per part dels paleohispanistes són **iskutur** i **itefokeín+[-]**.⁷⁷ A **iskutur**, els editors hi distingeixen el ben documentat **kutur**, que amb gairebé total seguretat és un substantiu, de la partícula **is-**,⁷⁸ que podria funcionar en aquest cas com a demostratiu (Ferrer *et al.* 2009: 118-119). S'ha plantejat que **kutur**, pels seus contextos d'aparició, pugui significar 'inscripció', 'text' (Rodríguez 2005: 60) o 'carta' (Orduña 2006: 314); en aquesta direcció, el fet que la majoria de signaris comenci per la seqüència **kutu-** fa plausible, segons Ferrer (2014d: 251-252), que el sentit de **kutur** entri dins el camp semàntic de l'escriptura i que sigui "un terme creat *ad hoc* a partir de l'ordre bàsic de l'abecedari ibèric nord-oriental". Quant a **itefokeín+[-]**, integrable dins el paradigma de **(b)iti(f)/(b)ite(f)**, sembla que podria significar quelcom com ara 'donar', 'lliurar' o 'enviar', si ens atenim als contextos d'aparició de les formes verbals que hi estan més emparentades; en efecte, hom les troba sovint en relació amb **salir** o el mateix **kutur** (Ferrer *et al.* 2009: 121).

[---]**n** : **iskutur** : **itefokeín+[-]**

[---]**tanere** : **ine** : **++n** : **la**[---]

[---]**+kane**⁷⁹

75. Sense paral·lels exactes, però potser relacionable amb el segon formant de **bašbaneg** (MLH *B.7.36,B-11 = BDH AUD.5.36,B-11).

76. V. MLH III.1 § 510; Orduña 2006: 55-58; Moncunill 2007: 71-72.

77. V. Ferrer *et al.* 2009: 118-121.

78. V. MLH III.1 § 526 i, en darrera instància, Moncunill 2007: 190.

79. Variants de lectura. 1 [---]**n** Untermann (1996: 91), Rodríguez (2004: 377), Ferrer i Garcés (edd.) : **n** Untermann (MLH III.1 § 536), Garcés (1991: 114), Silgo (1994: 205) • **iskutur** Untermann (1987: 48), Rodríguez (2004: 377), Ferrer i Garcés (edd.) : **iskula** Garcés (1991: 114), Silgo (1994: 118, 186) : **iskutua** Silgo (*ib.*) • **itefokeín+[-]** Rodríguez (2004: 377), Ferrer i Garcés (edd.) : **itefokeín**[---] Untermann (1987:

3.3. El plom restant (L.1.2), opistògraf, conté dos textos a la cara A, un de més antic (2) de tres línies i un de més modern (1) que en té cinc, i un sol text a la cara B. Totes les línies estan mutilades pels dos extrems, amb la qual cosa són poques les seqüències que s'han conservat senceres i permeten algun tipus d'aproximació. **i]ltírtikaf** (A.1-5) és l'únic NP segur, compost d'**iltír** (*MLH III.1 § 7.61*) i **tikaf**.⁸⁰ **bosku+[-]** o **tasku+[-]** (A.1-4) podria ser-ho també, car tant **bos** (*§ 7.47*) com **tas** (*§ 7.118*) són formants antropònims, i el mateix succeeix amb **naltun[-]** (A.2-1), possible variant de l'element onomàstic (**n**)**mítun**.⁸¹ **aitefu** (A.1-2) pot relacionar-se amb el paradigma de base **aite** que atesten diversos segments dels ploms del Pico de los Ajos: **aiteku**, **aitetu** i **aitekun** (*MLH F.20.1.B.I-3, F.20.2.B-7 i F.20.3.B.I-1*). A la segona línia del text A.2, tot i els dubtes de lectura, podria identificar-s'hi el substantiu **batir**, que apareix fins a deu vegades al plom de Palamós (*MLH C.4.1 = BDH GI.20.1*) i sempre darrere de NP; Moncunill (2010: 38) veu per a **batir** un comportament similar al de **baites**, terme que Orduña (2006: 77 n. 84, 90) no descarta que sigui un manlleu de la forma plural del gr. μάρτυς (μάρτυρες) ‘testimoni’, mentre que Rodríguez Ramos (2014: 100) el relaciona amb el celtibèric **ueizos** (< PIE *yeid-* ‘veure’), també ‘testimoni’. A l'últim, **nite** (B-4) es pot comparar amb el text **banite** de les ceràmiques pintades del Tossal de Sant Miquel de Llíria,⁸² a més de **banitekitane**, **nitebeta[ne]** i **niteketane** de la gerreta de la Joncosa (*MLH *D.18.1.A-3, C-2 i A-3 = BDH B.11.1,A-3, C-2 i A-3*).

Cara A, text 1⁸³

[---]eike : uiſe : ka+[-]
 [---] : aitefu : teſt+[-]
 [---]beite : nikin[---]
 [---]nikan : bosku+[-]
 5 [--- i]ltírtikaf : i+[-]

Cara A, text 2

[---]+ : **naltun**[---]
 [---]be : e : batir[---]
 [---]+n+otu[---]

Cara B

[---]+ſ+kin : uſ+[---]
 [---]+ko : +tunki : ne[---]
 [---]+kisekus : isai[---]
 [---]+ku+stu : nite : e[---]
 5 [---]+kanbeike : ente[---]

4. Com a conseqüència de l'activitat de furtius es descobrí igualment, al començament dels anys vuitanta, el plom del Tossal del Mor (Tàrrega), amb una inscripció ibèrica a l'anvers: **[i]ltítilako : istikan-ir : ibeftaneſ** : **oſtin+keſ** (*BDH L.17.1*). Seguint l'anàlisi dels editors (Ferrer i Garcés 2013: 108-111), els quatre segments que la conformen admeten una interpretació com a NP: **[i]ltítilako**, format en segona posició per **lako** (*MLH III.1 § 7.83*); **is-tikan-ir**, que té com a nucli l'element onomàstic **tikan**⁸⁴ i en el qual concorren també els elements **is-** i **ir**, ja detectats en companyia d'antropònims,⁸⁵ que tal volta desenvolupen alguna funció sintàctica o bé formen part del NP; **ibeſ-taneſ**, integrat per **ibeſ** —que es documenta per primer cop de manera inequívoca⁸⁶— i **taneſ** (*MLH III.1 § 7.45*); i **oſtin+keſ**, compost d'**oſtin** (*§ 7.95*) i d'un segon formant mutilat que, d'acord amb els editors, podria ser **tikeſ** (*§ 7.125*), (**i**)**skeſ** (*§ 7.64*) o **ukeſ** (Rodríguez 2014: núm. 165), entre altres opcions menys plausibles. L'ús del sistema dual no és segur, malgrat la presència de la variant complexa del sil-labograma **ko**. La paleografia (sobretot el signe **be11**) situa el text entre la darreria del segle III i el primer quart del II ane.

5. Just a l'esquerra de l'Ebre, al jaciment de la Palma (l'Aldea) —identificat amb el campament romà de *Noua Classis*—, s'hi exhumà l'estiu del 2009 una petita làmina de plom amb una inscripció ibèrica al seu interior: **[---]+bitiukin : beta++[---]** (*BDH T.15.1*, Ferrer 2014b). Destaca sens dubte el primer terme, **bitiukin**, que té una gran semblança amb **biteukin** del tercer plom de Monteró (*BDH L.1.3.B.c-1*) i pertany possiblement al paradigma verbal de (**b**)**iti(f)**/**(b)ite(f)**. La combinació de les datacions paleogràfica i arqueològica situen la làmina de la Palma al final del segle III ane o en un moment anterior (Ferrer 2014b: 28).

6. Del plom de la Moleta del Remei (Alcanar), trobat durant les excavacions dels anys 1988-1989 i amb restes d'un epígraf ibèric a la cara interna (*BDH T.13.1*), se n'han publicat dues transcripcions: la de *l'editio princeps* (Ferrer et al. 2008: 207-208) —efectuada per Ferrer i Velaza— i la de Panosa (2015: 56-58). Els autors només coincideixen en el reconeixement del formant **iltun** (*MLH III.1 § 7.62*) a la segona línia conservada, de manera que, a l'espera d'una

48) : **itefokein** Solier i Barbouteau (1988: 72), UntermaNN (2014: 29) : **itefoke** UntermaNN (*MLH III.1 § 577*) : **itekunketi** Garcés (1991: 114) : **itekunken[-]** Silgo (1994: 175) : **itefoke** : **í** UntermaNN (1996: 91) • 2 **[---]tanere** : **ine** Ferrer i Garcés (edd.) : **tanea[--]ine[-c.6-]** Garcés (1991: 114) : **[---]tanea[-]ine[-]** Silgo (1994: 127) : **[---]taner[-]ine** Rodríguez (2004: 377), UntermaNN (2014: 26 n. 42) : **[---]taner+ine** UntermaNN (Moncunill 2007: 375) • +++n UntermaNN (Moncunill 2007: 385), Ferrer i Garcés (edd.) : **[---]n post [---]+kane** Rodríguez (2004: 377) • **la[---]** Silgo (1994: 193), *ad fin. u. 3* Rodríguez (2004: 377), Ferrer i Garcés (edd.) : **la** Garcés (1991: 114), UntermaNN (Moncunill 2007: 230) • 3 **[---]+kane** Ferrer i Garcés (edd.) : **kane** Garcés (1991: 114) : **[---]kane** Silgo (1994: 193), Rodríguez (2004: 377), UntermaNN (Moncunill 2007: 354).

80. Cf. **is-tikan-ir** (*BDH L.17.1*, v. *infra*), **neſe-tikan** (*MLH F.15.1*), **tikan-biuř** (*MLH *B.23.17 = BDH PYO.7.17*; nova lectura de Ferrer —Ferrer i Garcés 2013: 109—) i potser **Tartigar[---]** (*CIL II/14.395,2*). Per a l'alternaça entre nasal i vibrant, v. Quintanilla 1998: 204-206.

81. Cf. **mítun-ſor** (*BDH B.25.2-6*, v. *infra*), a més de **mítun** (*MLH *H.0.1,B.a-3*) i **naltinge** (*MLH G.1.1,B-4*).

82. Hi apareix tant aïllat (*MLH F.13.3,1*) com integrat en seqüències més extenses (F.13.11 i F.13.33), i tal vegada s'ha de restituir a **bani+[-]** (F.13.25) i **[---]nite** (F.13.40); a F.13.5 forma part, aparentment, d'un NP.

83. Variants de lectura. 4 **bosku+[-]** o **tasku+[-]** Ferrer i Garcés (edd.) • 5 **[--- i]ltírtikaf** Ferrer i Garcés (edd.) : **[---]ltírtikaf** in *textu* Ferrer i Garcés (edd.).

84. Cf. **i]ltír-tikaf** (*BDH L.1.2,A.1-5*) i nota 80.

85. Cf. **isbetaſtiker** (*MLH F.11.3*) i **isſaletar** (*MLH F.17.6*), d'una banda, i **kuleſuſir** (*MLH D.7.1 = BDH L.14.1*) i **iskebefir** (*BDH B.40.3*, v. *infra*), de l'altra.

86. Cf., tanmateix, **iaribef** (*MLH E.13.11*), **s]elkibefſar** (*MLH *D.6.2 = BDH L.15.2*) i **Tanniber** (Simón 2014).

nova autòpsia, em limito a oferir les dues propostes de lectura. La impossibilitat de datar amb precisió l'estrat arqueològic on es localitzà el plom, deguda a la remoció que ha patit el nivell per raó dels treballs agrícoles, obliga els editors a proposar una forquilla cronològica entre mitjan segle v i la fi del II ane (Ferrer *et al.* 2008: 206); els pocs signes conservats i els problemes que planteja llur identificació, d'altra banda, no permeten realitzar cap aproximació des del punt de vista paleogràfic.⁸⁷

Lectura de Ferrer i Velaza:

Text A⁸⁸

[---]+ska[---]
[---]++ta+koiltun[---]

Text B⁸⁹

[---]+++[-]+++[-]m̄ba+[---]

Lectura de Panosa:

[---]raka
akoboaitlun
++a[-]rtinaba[---]

7. La lectura dels dos ploms de la Balaguera (la Pobla Tornesa) —mancats de context— ha millorat sobre manera arran de la nova edició que n'ha publicat Ferrer (2013e), duta a terme després de llur restauració.

7.1. El més antic (*MLH* *F.23.8), possiblement dels segles IV-III ane, destaca pel fet de presentar la dualitat explícita del signe **ki**, però es conserva en un estat molt fragmentari; només es confirma la identificació d'**agir-tigi** com a NP (*MLH* III.1 § 7.7 i § 7.127), que ja sostingueren Faria (2002: 234) i Rodríguez Ramos (2002: 254, 271).

[---]ga : m̄baře : seti[---]
[---]dunki : agirtigi : [---]
[---]lebar[-]leku[---]
- - - - -⁹⁰

7.2. El més modern (*MLH* *F.23.7), opistògraf idatable als segles II-I ane, revela ara la presència de dues paraules a la cara A i la més que probable repetició del primer terme a la cara B. Aquest, **iltubaří**, podria ser un NP integrat per **iltu(n)** (*MLH* III.1 § 7.62) i per una realització de **bai** amb vibrant

87. No obstant això, Panosa (2015: 58) afirma que “per l'estil paleogràfic es podria situar aproximadament en els segles III-II aC”. No ens sembla tampoc que hi hagi evidències suficients per pronunciar-se sobre l'ús del sistema dual, tal com fa Rodríguez Ramos (2014: 127) en sentit afirmatiu.

88. Variants de lectura. 2 **-ta-** o **-ko-** Ferrer i Velaza (edd.) • [---]++ta+koiltun[---] o **-tabeko-** o **-taboko-** Ferrer i Velaza (edd.) : [---]++takogoldun[---] o **-bekogo-** Rodríguez (2014: 127).

89. Variants de lectura. [-]m̄ba+[---] o [-]labo+[---] Ferrer i Velaza (edd.).

90. Variants de lectura. 1 [---]ga Ferrer (2013e: 150) : [---]ka Allepuz (1996: 7), Velaza (2001a: 642) • **m̄baře** : **seti**[---] Ferrer (2013e: 150) : **m̄bařseti** : Allepuz (1996: 7) : **m̄bařseti** : [---] Velaza (2001a: 642) • 2 [---]dunki : **agirtigi** : [---] Ferrer (2013e: 150) : [---]tunkiakirtiki : [---] Faria (2002: 234) : [---]tunkiakiatiki : Allepuz (1996: 7) : [---]tunkirkiatikil[---] Velaza (2001a: 642) • 3 [---]lebar[-]leku[---] Ferrer (2013e: 150) : [---]baase[---] Allepuz (1996: 7) : [---]barse[---] Velaza (2001a: 642).

final,⁹¹ si bé Ferrer (2013e: 154-155) es mostra més favorable a analitzar-lo com un NL **iltubai** sufixat per una variant del morf **-r**,⁹² car tant **iltu** com **bai** participen en la formació de topònims. Endemés, el final **-ban**, que apareix habitualment darrere de noms del lèxic comú i sembla un determinant enclític (presumiblement l'article indefinit),⁹³ convida a interpretar **bartal** com a substantiu, encara que el mot no gaudeix de paral·legs clars que ens approximin a la seva semàntica.

Cara A⁹⁴

iltubaří
bartalban
Cara B⁹⁵
iltubai+

8. Resulta de gran interès lingüístic una làmina de plom opistògrafo procedent d'un punt indeterminat del terme de Casinos (Ferrer i Escrivà 2014), la qual deixa testimoni d'alguna mena d'operació comercial. A la primera línia de la cara interna s'hi llegeix un NP **aitu·sin** (*MLH* III.1 § 7.5 i § 7.104) sufixat amb **-ka** i seguit, com és habitual en els casos de NP-**ka** (Ferrer 2006: 152), per una expressió metrològica (**a** IIIIIII) pertanyent al sistema d'**a-o-ki**. Clouen el text de l'anvers els possibles numerals **šeí** i **bi** (cf. basc *sei* i *bi*), amb un valor suposat de ‘sis’ i ‘dos’, respectivament; el primer va acompañat del morf **-ar**, igual que **abař** a **abařar** del tercer plom de Monteró (*BDH* L.1.3,B.c-1, v. *supra*). A la cara B, Ferrer (Ferrer i Escrivà 2014: 219-221) analitza **sis·bibeibabin** com un compost numèric que combina d'alguna manera els valors ‘set’ (**sisbi**; cf. basc *zazpi*) i ‘dos’ (**bin**), mentre que al final de la inscripció hi trobem de nou una expressió metrològica (**a I : o I : ki I**), en aquest cas amb les tres unitats de l'esmentat sistema. La paleografia, tal com indiquen els editors (Ferrer i Escrivà 2014: 212), apunta cap a una cronologia d'entre el final del segle III i el principi del II ane. L'ús del sistema dual no és segur, motiu pel qual he optat per representar el text sense distingir la sonoritat de les oclusives.

Cara A

aitusinka : **a** IIIIIII : ([---])
abařkeřes : **eřeil**
šeiar : **bi**

91. Cf. **as[te?]-bai** (*BDH* L.1.3,B.c-1) i nota 74. L'afegiment d'una vibrant no és un fenomen excepcional, atès que es documenta també, per exemple, a l'element **ářki** (*MLH* III.1 § 7.14); cf. **biúř-ářkif** (*BDH* PYO.1.22,1) i **ilur-ářgiř** (*MLH* *F.11.34,2).

92. Cf. **šaiti-r** (*MLH* A.35.5 = *BDH* Mon.35.9-10), **iltiřta-r** (*MLH* A.18.4 = *BDH* Mon.18.1 i Mon.110.1) i **efu-r** (*BDH* Mon.110.8).

93. En origen, **ban** degué ser només un element del sistema de numerals (cf. basc *bat* ‘u’ i numerals complexos com **óřkeibařban**; v. Ferrer 2009) i, igual que en moltes altres llengües, acabà esdevenint l'article indefinit.

94. Variants de lectura. 1 **iltubaří** Ferrer (2013e: 153-154) : [---]tu[---] Allepuz (1996: 6), Velaza (2001a: 642) • 2 **bartalban** Ferrer (2013e: 153-154) : [---]rtalba[---] Allepuz (1996: 6) : **baltar** Velaza (2001a: 642), Moncunill (2007: 102) : **balkar** Moncunill (2007: 102).

95. Variants de lectura. **iltubai+** Ferrer (2013e: 153-154) : [---]il[---] Allepuz (1996: 6) : [---]il Velaza (2001a: 642).

Cara B

itef : takan : (---)
sibibeabin
a I : o I : ki I

9. Ferrer (2009: 466-469) ha rellegit i reinterpretat el text superior del revers d'un dels ploms de Sant Miquel de Llúria (*MLH* F.13.2,B-1a), que conté quatre segments en signari llevantí dual separats per interpuncions: *abaŕsei* : *sorse* : *erdiketor* : *lāukerditor*.⁹⁶ Amb tota probabilitat es tracta d'una expressió numèrica, atès que *abaŕsei* i *sorse* són elements del sistema de numerals ibèric amb un valor suposat de 'setze' i 'vuit' (cf. basc *zortzi*), *erdiketor* està integrat pel segment *erdi* 'meitat' (cf. basc *erdi*) i a *lāukerditor*, ultra *erdi*, sembla entrar-hi en composició un element *lāu* que bé podria relacionar-se amb *lau(r)* 'quatre' (cf. basc *lau(r)*).

10. En un àmbit domèstic del jaciment del Tos Pelat (Moncada) s'hi localitzaren el 2003 dos ploms recargolats de característiques molt similars, concretament en un estrat que els editors (Burriel *et al.* 2011: 193-195) situen a la primera meitat del segle IV ane. Ambdues làmides presenten les restes de diversos signaris duals ampliats (és a dir, amb dualitats secundàries com les de les vocals) a les vores de les dues cares, la qual cosa fa pensar que degueren tenir una funció votiva. Com a particularitat afegida, el revers del primer plom és palimpsest, però el text antic i el modern ofereixen gairebé la mateixa seqüència.

Tos Pelat 1

Cara A⁹⁷

a [---]tu[-]+áakí+[-]+ítidióo[---]
b [---]++bol

Cara B⁹⁸

a1 [---]kigiúutodo[-c.3.]-[---]
a2 [---]ŕkigiúutodo+[-c.2.]-[---]
b1 [---]+ga+tiditatatedeékugu[---]
b2 [---]+datatededeéetudukugu[---]

96. Variantes de lectura. *abaŕsei* Ferrer (2009: 466) : *abaŕsen* Untermann (*MLH* III.2) : *abafien* Gómez-Moreno (1949: 306), Tovar (1951: 287), Ferrer (Ferrer i Giral 2007: 88) : *abarnen* Fletcher (1953: 44) : *abarsaena* Maluquer (1968: 131 núm. 227b) • *sorse* Maluquer (1968: 131 núm. 227b), Untermann (*MLH* III.2), Ferrer (2009: 466) : *soase* Gómez-Moreno (1953: 227) : *atease* Gómez-Moreno (1949: 306), Tovar (1951: 287) : *eteaseto* Fletcher (1953: 44) • *erdiketor* Ferrer (2009: 466) *ertiketor* Untermann (*MLH* III.2) : *ertiketoa* Tovar (1951: 308) : *etetiketoa* Gómez-Moreno (1949: 306) : *eatiketoa* Gómez-Moreno (1953: 227) : *ekatiketoa* Fletcher (1953: 44) : *toke atirto* Maluquer (1968: 131 núm. 227b) • *lāukerditor* Ferrer (2009: 466) : *bekaukeatitoka* Gómez-Moreno (1949: 306), Tovar (1951: 295) : *bekaukeatitol* Tovar (1951: 295) : *léukertitoka* Gómez-Moreno (1953: 227) : *léukertitoka* Beltrán (1953: 92) : *Ikaukeatitoa* Fletcher (1953: 44) : *ilkeutertitoa* Maluquer (1968: 131 núm. 227b) : *leukaikeatitoo* Fletcher (1985: 17) : *bitauke(r)titor(e)* Untermann (*MLH* III.2).

97. Variantes de lectura. a [---]tu[-]+áakí+[-]+ítidióo[---] Ferrer (2013c: 450) : [---]tu[-]+aaki+[-]ítidioo[---] Velaza i Ferrer (edd.).

98. Variantes de lectura. a2 [---]ŕki- Ferrer (2013c: 450) : [---]ŕki- Velaza i Ferrer (edd.) • b1 [---]+ga+tiditatatedeékugu[---] Ferrer (2014d: 243) : [---]+ga+++tadatedeékugu[---] Velaza i Ferrer (edd.) : [---]+ga+++tadatedeékugu[---] Ferrer (2013c: 450) • b2 -deéetu- Ferrer (2013c: 450) : -deéetu- Velaza i Ferrer (edd.).

Tos Pelat 2

A

[---]nóokogo+[---]⁹⁹

B

[---]tadata++ke++[---]¹⁰⁰

11. Les tres últimes làmides de plom procedeixen del jaciment de la Carència (Torís) i han estat editades per Velaza (2013a; 2013b).

11.1. La primera exhibeix tres textos sinistrors en la variant dual del signari sud-oriental i, en cas que la desaparició del sistema dual s'hagués produït ensembles a tot el domini ibèric (cosa que, de moment, no pot afirmar-se rotundament, per la manca d'evidències sobre la qüestió als epígrafs meridionals), podria emplaçar-se als segles IV-III ane. La inscripció més antiga de la cara A (figura 6) ha estat parcialment esborrada i s'hi reconeix tan sols el NP *ikor-iskeŕ* (*MLH* III.1 § 7.60 i § 7.64). Amb posterioritat s'inscrigué en un extrem de la làmina el NP *balkešíra* —integrat pels formants *balke* (*MLH* III.1 § 7.25) i *sír* (§ 7.105) i per un possible sufix -a—,¹⁰¹ en una posició compatible amb la de destinatari del document contingut a l'altra cara (Velaza 2013a: 540) (figura 7), que comença precisament amb el mateix NP però seguit en aquest cas del morf -e: *balkešire*.¹⁰² El remitent del plom podria ser *anabedi*, compost d'*ana(f)*¹⁰³ (*MLH* III.1 § 7.11) i *beti(n)* (§ 7.37), que es troba a continuació. També és un NP *ikor-bas* (§ 7.60 i § 7.27). Més problemàtica és la interpretació antroponímica de *bele[s]* (Velaza 2013a: 542), atès que el formant *beles* (*MLH* III.1 § 7.31) sempre apareix grafiat amb l'altra sibilant (i no hi ha espai per reconstruir una s), i de *ge-beles-ekes-ai* (Velaza 2013a: 542), en aquest cas per múltiples raons: de nou l'obstacle que planteja la sibilant de *beles*, la dubtosa existència d'un morf *ke-* inicial i l'escassa documentació de l'element *ekes* (*MLH* III.1 § 7.50) més enllà d'*Enneges* (*TSall*).

Cara A, text 1¹⁰⁴

[---]u[---]i[---]
[---]++[-c.3.]tilso+++[-]šatiŕa[---]
[---]o[-c.2.]šiltiko+l+gol+oŕta[---]
[---]ti : *ikorískeŕ* : ko[---]

Cara A, text 2¹⁰⁵*balkešíra*Cara B¹⁰⁶

balkešire : *anabedi* : *iuśtir* : *bele[s]* : *gebelesekasai* : *askeŕeŕdir* : [a]réka : *gotuadeŕokegon*

99. Variantes de lectura. [---]nóokogo+[---] Ferrer (2013c: 450) : [---]oookogo+[---] Velaza i Ferrer (edd.).

100. Variantes de lectura. [---]tadata++ke- Velaza i Ferrer (edd.) : [---]tada++ke- Ferrer (2014d: 243).

101. V. *MLH* III.1 § 509 i Moncunill 2007: 67.

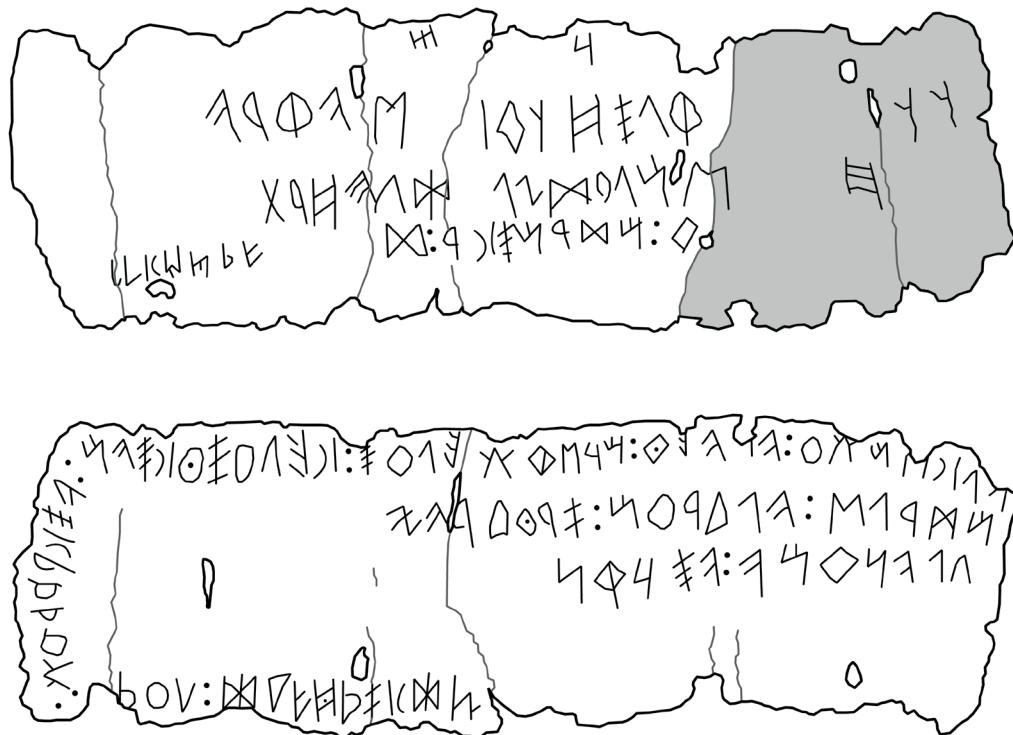
102. Convé remarcar el fet que la vibrant utilitzada a *balkešíra* sigui ſ i no r, potser com a conseqüència de l'afegeixement del sufix o bé perquè aquest no és -a sinó -fa.

103. Per a la caiguda de la vibrant davant d'occlusiva i, especialment, de labial, v. Quintanilla 1998: 229-230.

104. Variantes de lectura. 2 [---]++[-c.3.]tilso+++šatiŕa[---] Velaza (2013a: 541) • 3 [---]o[-c.2.]šiltiko+l+gol+oŕta[---] Velaza (2013a: 541).

105. Variantes de lectura. *balkešíra* Velaza (2013b: 232) : *balkešíra* Velaza (2013a: 541).

106. Variantes de lectura. 1 *balkešire* Velaza (2013b: 232) : *balkešíre* Velaza (2013a: 541) • *askeŕeŕdir* Velaza (2013a: 541) • [a]réka Velaza (2013a: 541) : [-]réka in textu Velaza (ib.) • 2 *ikorbaš* Velaza (2013a: 541).

Figures 6-7. Cares A i B, respectivament, del plom en escriptura sud-oriental de la Carència. Font: Velaza 2013b: 233 fig. 11.3 i 11.4.

ikoribaś : al+rei : órdi+ra+
kalaneia : asugin

Cal destacar, d'altra banda, la presència de termes del lèxic comú: una variant de **iunstir**, amb caiguda de la nasal i lús de l'altra sibilant, ja atestada als ploms de Los Villares (*MLH* F.17.2,A-1, B.a i F.17.3,A-1), que admet aquí una interpretació com a verb o fórmula de salutació per la seva aparició al principi del text i pel possible caràcter epistolar del document (Velaza 2013a: 542); **[a]réka**, restituït per Velaza (2013a: 543) a partir de l'idèntic **áreka** del primer plom del Pico de los Ajos (*MLH* F.20.1,B.I-4), que hom pot connectar tal vegada amb el segment **árekańko** de la làmina de Marsal (*MLH* *H.0.1,A.b-4) i que Untermann (*MLH* III.2: 537) integra dins un paradigma pronominal d'arrel **aře** (*MLH* III.1 § 556); i **gotuaderókegon**, amb un nucli **éroke** que alguns autors consideren el radical de diverses formes del paradigma de **(b)iti(f)/(b)ite(f)** (v. Ferrer 2014b: 26).

11.2. Els dos ploms restants (en signari nord-oriental) es conserven menys íntegrament, puix que s'han perdut totes les vores originals, però hi ha unes quantes evidències sobre la seva funció. La segona làmina, per exemple, conté una expressió metrològica del sistema **a-o-ki** (**a** IIIIIIII[---]) i el conegut **śalir**, la qual cosa palesa el caràcter econòmic del document. Velaza (2013a: 544) apunta també la semblança de **[---]bankotur** amb **bankutur** (*MLH* *B.7.38,A.I-8 = *BDH* AUD.5.38,A.I-8; *MLH* F.13.3,13), on es distingeix el demostratiu **ban** del substantiu **kutur**. L'editor

(Velaza 2013a: 544) data el text entre 225 i 175 ane prenen com a base lús del signe **be8** de Rodríguez Ramos (2004: 112-113).

[---]jír : a IIIIIIII[---]
[---]takebe : kan[---]
[--- ś]alir : ikaku[---]
[---]bankotur : ++[---]

11.3. El tercer plom podria encloure igualment un text de tipus comercial, si hom pren en consideració la presència de **śalir** (l. 3). Les altres seqüències estan massa mutilades o no tenen paral·lels al corpus ibèric, com l'element **tieibír** que es repeteix a la segona i a la tercera línia; n'és una excepció el NP **órtin-beři** (*MLH* III.1 § 7.95 i § 7.34) i el formant (**n**)ík*kei* (*MLH* III.1 § 7.138; Rodríguez 2014: núm. 107) que, seguint Velaza (2013a: 545), podria identificar-se darrere de **ík*kei*-[c.2-]**. D'acord novament amb l'editor, lús del signe **be7** de Rodríguez Ramos (2004: 113-114) proporciona una cronologia entre el segle II i l'I ane.

[---]+leuřate[---]jír[---]+i[---]i[---]
[---]+ : tieibír : kibatasan[-c.2-]órtinbeři[---]
[---]tisbasířařebe : tieibír : śalir : s[---]
[---]sa : tilauti[-]e : ík*kei*-[c.2-]janbe[-]+[---]n[---]

Altres objectes

Entre els suports de plom no específics que han proporcionat noves inscripcions ibèriques cal comptar els següents:

1. Un pes troncopiramidal de la Plana Basarda (Santa Cristina d'Aro) on, mercès a la revisió de Ferrer (2012b), s'han pogut identificar dos NP sobreposats que deuen fer referència als successius propietaris de l'objecte (*BDH GI.18.1*) (figura 8): *I₁aku-taneš* (*MLH III.1 § 7.83* i § 7.45) i *I-[I]laštēgerār++*, format en segona posició per **tekef** (§ 7.123) i al qual seguiria possiblement el complex sufixal **-ar-mí**.¹⁰⁷ La peça està mancada de context arqueològic, però les formes complexes dels signes **te** i **ta** indiquen una datació anterior al principi del segle II ane.

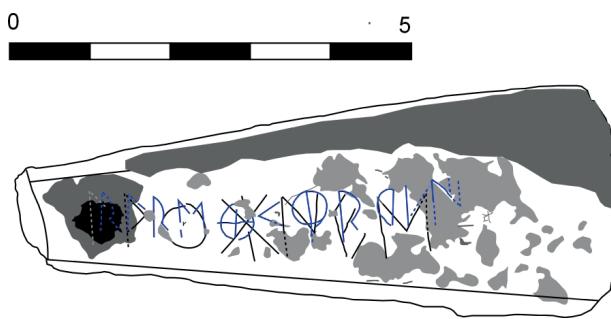

Figura 8. Pes de plom de la Plana Basarda (GI.18.1). Font: Ferrer 2012b: 237 fig. 6.

2. Dues plaques-lingot del Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet) que contenen, així mateix, sengles marques de propietat.

2.1. La inscripció (*BDH B.40.3*) es localitza sobre la vora d'un dels laterals retallats i, en contra del que sostenen els editores (Moncunill i Morell 2008: 249), la presència d'un signe **ke** complex no sembla un indicí concloent entorn de l'ús del sistema dual (Rodríguez 2014: 135): **iskebeñir**,¹⁰⁸ NP compost d'**iske(f)** (*MLH III.1 § 7.64*) i **beñ** (§ 7.34), al qual s'incorpora una partícula **-ir** que probablement forma part de l'antropònim (Ferrer i Garcés 2013: 109), com el mateix **-ir** a **kuleñufir** (*MLH D.7.1 = BDH L.14.1*) i **istikanir** (*BDH L.17.1*) o **-er** a *Sanibelser* (*TSall*). Combinant les dades arqueològiques i paleogràfiques, hom pot proposar una cronologia per al text de 225-175 ane.

2.2. L'epígraf (*BDH B.40.2*) se situa en aquest cas a l'anvers de la placa i està constituït pel formant antroponímic **iar** (*MLH III.1 § 7.56*). Les editores daten la inscripció c. 200 ane —coincident amb la destrucció del poblat de Puig Castellar— o bé en un moment anterior (Moncunill i Morell 2008: 247).

107. Sobre aquesta amalgama, v. Ferrer 2006: 148-150. Els editors (Aicart, Nolla i Vivo 2007: 65) no distingeixen la presència de dos textos i fan una lectura conjunta de tots els traços que s'observen: **asterbea+aae**.

108. Variants de lectura. **iskebeñir** Moncunill (ed.) : **iske-beñ[-]ir** o **-beñ[s?]ir** Rodríguez (2014: 135).

3. Un fragment de plom discoïdal de la Punta del Calvari (la Granja d'Escarp) amb un text a l'anvers (*BDH L.5.1*) que l'editor emplaça, tot i que es tracta d'una troballa superficial, abans del principi del segle II ane (Garcés 2013b: 489): **banbaibar**. La seqüència es documenta també en una dracma d'imitació emporitana (Villaronga 1998: 130 núm. 10.9) i en una inscripció rupestre d'Oceja (*BDH PYO.7.28*), i recorda **baibaibar** de la tortera del Vilar (*MLH *C.35.1,B = BDH T.3.4,B*). Garcés (2013b: 488-489) analitza **banbaibar** com una marca de valor, però la seva hipòtesi perd versemblança arran de la publicació de l'esgrafiat d'Oceja, en què el suport no casa gairebé amb aquesta interpretació. Ferrer (2015a: 17) la rebutja explícitament i apostà per identificar un esquema **ban + N** com el que tenim a **ban-kutur** (*MLH *B.7.38,A.I-8 = BDH AUD.5.38,A.I-8; MLH F.13.3,13; La Carència 2*), a desgrat que el possible substantiu **baibar** no té més paral·lels que els ja esmentats.

Inscripcions sobre ceràmica

Les inscripcions efectuades sobre suports ceràmics són, amb diferència, les més abundants dins l'epigrafia ibèrica. He optat, seguint Simón (2013), per establir una distinció inicial entre els epígrafs *ante coctionem* —on es tracten de manera separada els segells estampillats, les torteres i la resta de textos esgrafiats abans de la cocció— i *post coctionem*. Entre ambdós conjunts s'introdueixen set inscripcions pintades —sis de noves i una de revisada—, la majoria procedents de Llíria, i els esgrafiats monolíters es deixen per a un apartat final, atès que llurs trets característics obliguen a analitzar-los de banda.

Inscripcions ante coctionem

Segells estampillats

1. Els textos dels segells estampillats solen remetre al terrissaire encarregat de la producció de la peça i van des de simples abreviatures d'antropònims fins a esquemes complexos com el que es compon d'un NP + **tagiar**. Aquesta estructura està ben certificada en diversos *dolia* de la zona ibèrica més septentrional, datables entre el final del segle III i el principi del II ane, després de la seva reedició per part de Ferrer (2008a):

MLH B.1.364 = BDH HER.2.364 (Ensérune):
latubařentagiar.¹⁰⁹

MLH B.1.365 = BDH HER.2.365 (Ensérune):
Ilatubařentagia[r].¹¹⁰

109. Variants de lectura. **latubařen** Untermaier (*MLH II*) : **fatubaře** Correa (1993: 114), Rodríguez (2005: 53) : **atubařen** Simón (2013: 632) : **aubaka eban** Maluquer (1968: 126 núm. 208) • **tagiar** Ferrer (2008a: 91) : **bonar** Maluquer (1968: 126 núm. 208) : **bokiar** Untermaier (*MLH II*).

110. Variants de lectura. **Ilatubařen** Ferrer (2008a: 90-91) : **aubaka eban** Maluquer (1968: 126 núm. 208) : **[--]bařen** Untermaier (*MLH II*), Simón (2013: 632) • **tagialr** Ferrer (2008a: 91) : **bona[r]** Maluquer (1968: 126 núm. 208) : **bokia[--]** Untermaier (*MLH II*).

MLH B.7.32 = *BDH* AUD.5.32 (Pech Maho):

(A) *biurkotagiar* / (B) *i]beitigerátagiar*.¹¹¹

MLH B.8.20 = *BDH* PYO.1.20 (Ruscino):

ŕukabeditagiar.¹¹²

L'esquema NP + *tagiar* s'ha de posar en relació amb NP + t(e) + *ekiar*, present més al sud, i ambdues es comparen (pels contextos d'aparició) amb la fórmula llatina NP + *fecit*, si bé no hi ha acord sobre el caràcter verbal d'*ekiar*: de Hoz (2001: 353-357) i Orduña (2006: 92; 2009: 501-503) el consideren un nom comú sufixat (*eki-ar* o *eki-a-r*), mentre que Quintanilla (2005: 513) es planteja si no és un substantiu que pot funcionar també com a verb.¹¹³ Pel que fa als NP dels segells francesos, *biur-ko* (*MLH* III.1 § 7.43 i Rodríguez 2014: núm. 88) i *i]bei-tiger* (*MLH* III.1 § 7.58 i § 7.125) no susciten problemes a l'hora de ser adscrits a la llengua ibèrica, però la situació es complica amb els altres dos, sobretot pels dubtes de lectura. *latubarén*, amb la meitat dels signes d'identificació incerta, és interpretat per Untermann (*MLH* II: 301) com una adaptació del NP gal *Latumarus*, a despit que podria considerar-se també un NP ibèric compost de *latu*¹¹⁴ i *baře* (Moncunill 2007: 51);¹¹⁵ es fa difícil d'explicar, d'altra banda, el morf -(e)n final, perquè en la resta de casos el NP apareix sense sufixar.

Per al començament del text del segell rossellonès, hom disposa avui de quatre lectures alternatives: *uka-bedi* (*MLH* II: 368; Moncunill 2007: 157; Faria 2009: 167-168; Simón 2013: 637; Rodríguez 2014: 137), *biurbedi* (Ferrer 2008a: 88-90), *ŕukabedi* (Faria 2009: 166; Gorrochategui 2015: 285) i *úrkabedi* (Moncunill 2016: 57-58). Des d'un punt de vista estrictament paleogràfic, l'opció més plausible és *ŕukabedi*, però la vibrant inicial obliga els autors a analitzar-lo com un NP no ibèric; a *biurbedi* (*MLH* III.1 § 7.43 i § 7.37) i *úrkabedi* (§ 7.140 i § 7.37) s'hi identifiquen formants antropònims ibèrics, però la lectura dels primers signes resulta forçada; i *ukabedi*, a l'últim, està mancat de paral·lels quant al seu primer component *uka*.

2. La resta de segells contenen seqüències menys complexes. Els cinc sobre *dolia* trobats a Ca l'Estrada (Canovelles) exhibeixen només un NP, en tots els

111. Variants de lectura. A *biurko* Solier (1979: 103) *biurko* Ferrer (2008a: 85) : *biurbo* Untermann (*MLH* II) : *biurta* Moncunill (2007: 157) • *tagiar* Ferrer (2008a: 85) : *bokira* Solier (1979: 103) : *boki+[-]* Untermann (*MLH* II) : *tagi+[-]* Moncunill (2007: 157) • B *i]beitiger* Ferrer (2008a: 85-86) : [-]beitiger Simón (2013: 636) : [--]ítikif Solier (1979: 103), Untermann (*MLH* II) • *tagiar* Ferrer (2008a: 85-86) : *bon* Solier (1979: 103), Untermann (*MLH* II).

112. Variants de lectura levogires. *ŕukabedi* Faria (2009: 166), Gorrochategui (2015: 285) : *ukabetti* Untermann (*MLH* II) *ukabedi* Moncunill (2007: 157), Faria (2009: 167-168), Simón (2013: 637) : *biurbedi* Ferrer (2008a: 88-90) : *úrkabedi* Moncunill (2016: 57-58) • *tagiar* Ferrer (2008a: 88) : *bokiar* Untermann (*MLH* II). Variants de lectura dextrogires. *afkibotibekau* Lafon (1965: 4-5) : *afkibotibekau* Lafon (1965: 4-5), Untermann (*MLH* II) : *artibotibekau* Marichal (2002: 97), Gorgues (2010: 162 n. 489).

113. Luján (2010: 293) i el mateix Orduña (2010: 332) no descarten una solució intermèdia, ço és, que *ekiar* sigui algun tipus de forma nominal del verb.

114. Cf. *latu-neitin* (*MLH* F.20.3,A.1.b-1).

115. Si *baře* fos realment un formant ibèric, per això; v. nota 62.

casos el mateix: *miltunśor*, compost de (n)*miltun*¹¹⁶ i *śor* (*MLH* III.1 § 7.108).

BDH B.25.5 (Fortó, Martínez i Muñoz 2007: 18 núm. 1): *m[ltun]śor*.

BDH B.25.2 (Fortó, Martínez i Muñoz 2007: 18 núm. 1): *miltunśor*.

BDH B.25.3 (Fortó, Martínez i Muñoz 2007: 18 núm. 1): *miltunśor*.

BDH B.25.6 (Ferrer 2013b: 163): *m[ltun]śor*.

BDH B.25.4 (Ferrer 2013b: 162): *miltunśor*.¹¹⁷

3. Diverses estampilles de Mas de Moreno (Foz-Calanda) contenen així mateix un NP: *bafke-iar* (*MLH* III.1 § 7.25 i § 7.56), *iltur-atin* (§ 7.62 i § 7.19), *ortin-ko* (*MLH* III.1 § 7.95 i Rodríguez 2014: núm. 88) i *aiunin*. El darrer, que es documenta també en un dels ploms de Sagunt (*MLH* F.11.31,A-4), presenta un primer formant *aiun* (*MLH* III.1 § 7.6) i un final -in per al qual Untermann (*MLH* III.1: 209 n. 6.2) ofereix dues explicacions possibles: que sigui una reducció per haploglossia d'*unin* (*MLH* III.1 § 7.139) o bé un sufix formador d'antropònims femenins (*MLH* III.1 § 616). De totes maneres, en el cas dels segells no es pot descartar una abreviatura per contracció que remeti, per exemple, a noms com *aiunatin* (*MLH* K.5.4,A-1 i *E.15.1,A-1) o *aiunortin* (*MLH* *C.21.6 = *BDH* T.7.2). Les altres estampilles de Mas de Moreno contenen NP abreujats com *balkei* —integrat per un primer element *balke* (*MLH* III.1 § 7.25) i un segon formant que es representa amb el signe i—¹¹⁸ i *kaku*, que Simón (2013: 652) proposa relacionar amb el primer formant antropònamic de *Cacususin* (*TSall*).

MLH *E.16.1 (Simón 2013: 652), pes de teler, s. i ane (ed.): *bařkeiar*.¹¹⁹

Gorgues i Benavente 2007: 306, *dolum*, 75-40 ane (Gorgues 2009: 486-487): *balkei*.¹²⁰

Gorgues 2009: 484, *dolum*, 75-40 ane (ed.): *balkei*.

Gorgues i Benavente 2007: 306-307, ceràmica comuna, 75-50 ane (Gorgues 2009: 486-487): *iltu]rati[n]*.¹²¹

Gorgues 2009: 484, pes de teler, 75-50 ane (ed.): *ilturatin*.

Gorgues 2009: 484, *dolum*, 75-50 ane (ed.): *or[tinko]*.¹²²

Gorgues 2009: 485, pes de teler, 75-50 ane (ed.): *aiunin*.

116. El formant (n)*miltun* es documenta aquí per primer cop de manera inequívoca, però pot connectar-se amb *naltun[-]* (*BDH* L.1.2,A.2-1), *miltun* (*MLH* *H.0.1,B.a-3) i *naltinge* (*MLH* G.1.1,B-4).

117. Variants de lectura de B.25.2-3. *miltunśor* Ferrer (2013b) : *kansor mik* edd. La lectura de B.25.5 és també de Ferrer (2013b).

118. És certament suggeridor relacionar el terrissaire *balkei* amb *bafkeiar* (*MLH* *E.16.1) i assajar una reconstrucció *balkei(ar)*.

119. Variants de lectura. *bafkeiar* Simón (2013: 652) : *bafkear* Untermann (Moncunill 2007: 118).

120. Variants de lectura. *balkei* Gorgues (2009: 484) : *balkei[-]* Gorgues (ed.).

121. Variants de lectura. *iltu]rati[n* Gorgues (2009 : 484) : [-]sat[i][-] Gorgues (ed.).

122. Variants de lectura. *or[tinko* Sabaté (e. p.) : *or[---]* ed.

Gorgues 2009: 485, pes de teler, 75-50 ane (ed.):
kaku.

4. Prové del Cabezo de La Guardia (Alcorisa) un pes de teler amb tres segells a la cara superior, impresos amb una gemma ovalada, que ostenten una mateixa inscripció ibèrica al voltant de la figura central, probablement una *planta pedis*: **+be+-/-óftin**.¹²³ Paleogràficament, els principals problemes que planteja l'epígraf són dos. D'una banda, el punt d'inici de la lectura: el text no aporta cap pista en aquest sentit, però si els paral·legs d'altres estampilles amb inscripció i la mateixa iconografia, que mostren com els epígrafs s'han de començar a llegir per l'esquerra una vegada col·locat el taló del peu a la part inferior —la qual cosa, *pace* l'editor (Simón 2012c: 306), palesa que el segon signe és **be4** i no **be1**. De l'altra, la identificació del primer signe, que tal volta és **a1**, i del tercer, que podria ser **ku3**, **r8** o **te1** (figures 9-10). La concurredència d'**óftin** (MLH III.1 § 7.95) i la tipologia de la inscripció fan pensar en un NP, però cap dels formants antroponímics coneguts no encaixa amb el que resta del començament de l'epígraf.

5. Dos segells impresos sobre pesos de teler, que foren donats a conèixer per M. Beltrán (1992) i han estat reeditats per I. Simón (2008), conformen el corpus d'inscripcions paleohispàniques de Durón de Belmonte (Segeda II). Quant al signari i la llengua dels textos, el jaciment es troba a la Celtibèria, però els pesos bé podrien provenir d'un taller ubicat més a l'est i, de fet, els paral·legs semblen apuntar cap a sengles epígrafs ibèrics. El primer, '**un**', podria constituir l'abreviatura del formant **uni(n)** (MLH III.1 § 7.139), mentre que el segon, **eka**,¹²⁴ podria ser-ho d'**ekar** (MLH III.1 § 7.50) (Simón 2008: 265).

6. La darrera estampilla procedeix de *Libisosa* (Lezuza) i es localitza en una àmfora-tenalla datable entre el final del segle II i el primer quart de l'I ane (Uroz *et al.* 2007: 152). La lectura de la inscripció es veu dificultada pel trencament de la peça en diferents fragments, però pot restituïr-se a partir d'un exemplar inèdit del mateix segell trobat en un altre departament del jaciment. Com que les dues estampilles estan en curs d'estudi (*cf.* Simón 2013: 659), dono simplement la lectura dels editors per a la primera (Uroz *et al.* 2007: 147): **ul[bo]ate:l**.

Torteres

Ferrer ha revisat la lectura de quatre torteres, amb un extens comentari lèxic (2008b), i n'ha publicat una de nova. Els epígrafs, tots realitzats abans de la cocció, documenten textos molt diversos, des del possible NP **balešketin** —integrat tal volta per una variant de **beleš** (MLH III.1 § 7.31) i **ketin** (Rodríguez 2014: núm. 83)— de la peça de Can Miralles – Can

Figures 9-10. Fotografies de detall del segell més ben conservat del Cabezo de La Guardia, amb el contorn dels signes resseguit i girades 90° cap a l'esquerra respecte a la publicació original (Simón 2012c: 306 fig. 3).

Modolell (Cabrera de Mar) (MLH *C.7.14 = BDH B.44.22) fins a seqüències força críptiques com les de Margalef (MLH D.9.2 = BDH L.11.2) o El Palomar (MLH *E.5.7), on l'autor ha maldat tanmateix per identificar un dubtós NP sufixat **ošan-baš-ar** (Ferrer 2008b: 267). La revisió de la primera línia de la tortera del Vilar (MLH *C.35.1 = BDH T.3.4) ja consta al lèxic de Moncunill (2007: 92, 155, 188, 216, 284), mentre que **baibaibar**, portat a col·lació més amunt, evoca **banbaibar** d'una dracma d'imitació emporitana (Villaronga 1998: 130 núm. 10.9) i del disc de plom de la Punta del Calvari (BDH L.5.1). Les inscripcions més interessants són sens dubte els dos textos de la fusaiola de Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar) (BDH B.44.39), els quals constitueixen amb tota probabilitat signaris no duals —encara que incomplets i amb una ordenació diferent dels signes— com els que hem vist als esgrafiats rupestres de la Tor de Querol (BDH PYO.3.11) i de l'Esquirol (BDH B.8.1), amb una funció segurament votiva o propiciatòria (Ferrer 2014d).

MLH *C.7.14 = BDH B.44.22, 175-140 ane (Pujol i García 1982-1983: 105-106): **balešketin++bakan**.¹²⁵
BDH B.44.39 (Ferrer, Sinner i Martín 2011), segles II-I ane (edd.):

123. Simón 2012c. Variants de lectura. **+be+-/-óftin** Velaza (2014a: 335-336) : **abeſ-/-óftin** Simón (2013: 653) : **óftin-/-abeſ** Simón (2012c).

124. Es tracta del mateix segell que trobem en dos *pondera* procedents de Lécera: MLH E.2.2 i Fatás 1967: 208 núm. 1862, aquest darrer incomplet (**e[ka]**). Variants de lectura. **eka** Simón (2008) : **kae** Beltrán (1992: 69).

125. Variants de lectura. **balešketin++bakan** Ferrer (2008b: 258-259) : **lešketin itukebabatau** Pujol i García (1982-1983: 105) : **tilešketin++++** Velaza (1991: 124) : **kailešketin+III** o **-XIII** Panosa (1993b: 184-185) : **+lešketon** Rodríguez (2001b: 11 n. 4) : **+lešketin** Rodríguez (2001b: 16).

A **kutukiíbitatikoukebosekomín**¹²⁶

B **kutakituúrborbiokou**¹²⁷

MLH *C.35.1 = BDH T.3.4, 275-150 ane (Rodríguez 2004: 223):¹²⁸

: **ifekesta/mnatafšuekiarsinekun**

baibaibar

MLH D.9.2 = BDH L.11.2, s. III ex.-s. II in. ane (Juñent 1972): **altunstia+ltibal**.¹²⁹

MLH *E.5.7, 100-65 ane (Vicente, Ezquerra i Escriche 1990: 52 núm. 91): **ošanbašaruštir**.¹³⁰

Altres inscripcions esgrafiades *ante coctionem*

A més dels segells i de les torteres, cal examinar cinc inscripcions més practicades abans de la cocció de llurs suports:

1. Un fragment de nansa de ceràmica reduïda de la costa catalana de Ca n'Oliver (Cerdanya del Vallès) amb un text incomplet per ambdós costats i anterior al principi del segle II ane: **[---]er : tagiar : iasbi[---]** (BDH B.20.6).¹³¹ Hi retrobem l'esquema NP + **tagiar** de les estampilles del sud de França, amb l'afegiment d'una seqüència de la qual, per problemes de lectura i pel trencament del suport, resulta impossible determinar el caràcter. El NP està mutilat, però el seu segon formant podria ser **baiser** (MLH III.1 § 7.23), entre altres alternatives menys probables.

2. Un pes de teler del Cabezo de La Guardia (Alcorisa) amb els quatre primers signes d'un epígraf esgraflat *ante coctionem* i els dos darrers, de difícil identificació, traçats potser després de la cocció: **ništa++** (MLH *E.17.1) (figura 11).¹³² El formant **niš** (MLH III.1 § 7.93) inicial és indicador de la presència d'un NP, possiblement el del terrissaire. La inscripció es pot datar als segles II-I ane (Simón 2012b).

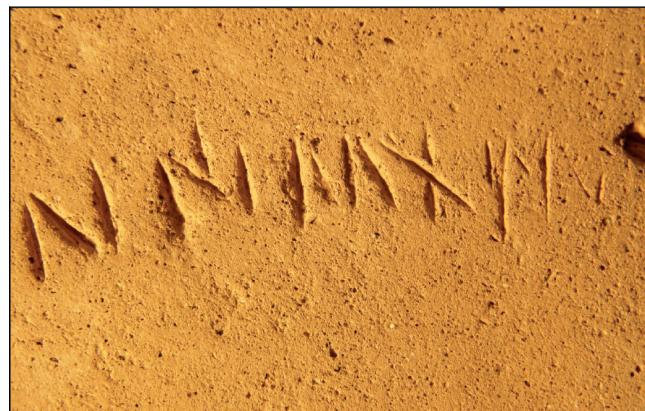

Figura 11. Detall de la inscripció sobre pes de teler del Cabezo de La Guardia (*E.17.1). Font: Simón 2012b: 76 fig. 3.

3. Un fragment de vora de *dolium* de Val de Alegría I (Azaila), datable entre mitjan segle II i l'I ane, que ofereix un esgraflat incomplet a la cara interna: **kutuki[---]**.¹³³ Ferrer (2014d: 236) el posa en relació amb la seqüència **kutukirbitatiko** per la qual comencen la majoria de signaris ibèrics no duals i assaja aquesta interpretació per al text, segurament votiu, cosa que es veuria reforçada pel fet que la inscripció sigui *ante coctionem* i es trobi a l'interior del recipient.

4. Un fragment informe de ceràmica comuna d'Alarcos (Ciudad Real) amb un text sinistrors en escriptura meridional, possiblement incomplet per l'inici: **[---]balkitako+í** (figura 12).¹³⁴ El penúltim signe no correspon exactament al conflictiu amb forma d'espiga,¹³⁵ com sostenen els editors (Fernández i Luján 2013: 59), car es troba en posició invertida i presenta deu traços al costat dret i set a l'esquerre (en lloc dels dos o tres per banda que són habituals). La segmentació de l'epígraf no resulta gens clara, tant per aquest signe com per la pèrdua del principi i la manca de *comparanda* (tanmateix, v. Faria 2015: 133-134).

5. Un suport anular de ceràmica per a àmfora del Cerro de las Cabezas (Valdepeñas) amb un text en signari sud-oriental a la superfície plana superior. La inscripció podria ser dual si tenim en compte la presència de la forma complexa del signe **te** (v. Ferrer 2010: 83-86) i la datació de la peça al segle III ane (Blanco, Hervás i Retuerce 2012: 136): **III** (*uacat*) (dibuix esquemàtic) **bildetabe** (figura 13).¹³⁶ La primera part és segurament una expressió numèrica, mentre que la segona està mancada de paral·lels al corpus actual i, segons suggereixen els editors (Blanco, Hervás i Retuerce 2012: 136), podria ser un terme del lèxic comú referit al recipient que havia de sostener el suport o, menys probablement, al seu contingut.

126. Variants de lectura. **kutukiíbitatikoukebosekomín** Ferrer (2014d) : **kutukiíbitatikoukebosekomín** Ferrer (ed.).

127. Variants de lectura. **kutakituúrborbiokou** Ferrer (2014d: 233) : **ukutakituúrborbioko** Ferrer (ed.).

128. Variants de lectura. 1 **ifekesta/mnatafšuekiarsinekun** o **-ol-** Ferrer (2008b: 256-258) : **uštanatafšuekiársinekunsí** Panosa (1993b: 215-216) : **atafšuekiársinekunsíruštamí** Panosa (2008: 234) : **uštanálatafšuekiársinekunsí** Panosa (2015: 29) • 2 **baibaibar** Ferrer (2008b: 256-258) : **libaibaf** Panosa (1993b: 215-216; 2008: 234) : **libaibar** Panosa (2015: 29).

129. Variants de lectura. **altunstia+ltibal** Ferrer (2008b: 256) : **teletilbalarkanketia** Prescott (1980: 149-150) : **+ltibalalkanketia** Untermann (MLH III.2), de Hoz (2011a: 412) : **altilbalalkanstia** Garcés (1991: 130) : **keitilbalalkanbatir** Rodríguez (2001c: 282-283).

130. Variants de lectura. **ošanbašaruštir** Ferrer (2008b: 259) : **sanisaausurka** Vicente, Ezquerra i Escriche (1990: 52 núm. 91) : **šanbašaruštir** Silgo (1999: 27-28) : **šanbašarušur** Silgo (2001: 348) : **šanišaruštirki** Rodríguez (2002: 267) : **šanišarušurka** Moncunill (2007: 276).

131. Francès, Velaza i Moncunill 2008: 223-224 núm. 3.12. Variants de lectura. **tagiar** Velaza i Moncunill (edd.), Ferrer (2008a: 92-93) : **tagiár** Ferrer (2013c: 451-452) • **iasbi[---]** Velaza i Moncunill (edd.) : **i+š+[---]** Ferrer (2005: 963 n. 31) : **i+šbi[---]** Ferrer (2008a: 92-93) : **tasbi[---]** Ferrer (2013c: 451-452) : **tas+[---]** Ferrer (2015b: 329-330).

132. Variants de lectura. **ništa++** Ferrer (Alfaro 2010: 27), Simón (2012b) : **ništan** Untermann (Moncunill 2007: 252).

133. Díaz i Mayayo 2008: 199-200 núm. 4. Variants de lectura. **kutuki[---]** edd. : **butuki[---]** Rodríguez (2014: 146).

134. Fernández i Luján 2013: 59 núm. 19. Variants de lectura. **balkitakobir** Faria (2015: 133-134) : **[---]biltítako+í** Luján (ed.).

135. V. Rodríguez 2001c: 284-287.

136. Blanco, Hervás i Retuerce 2012: 136-139. Variants de lectura. **biltetabe** o **bílteobe** Luján (2013: 112) : **bilteo+** edd.

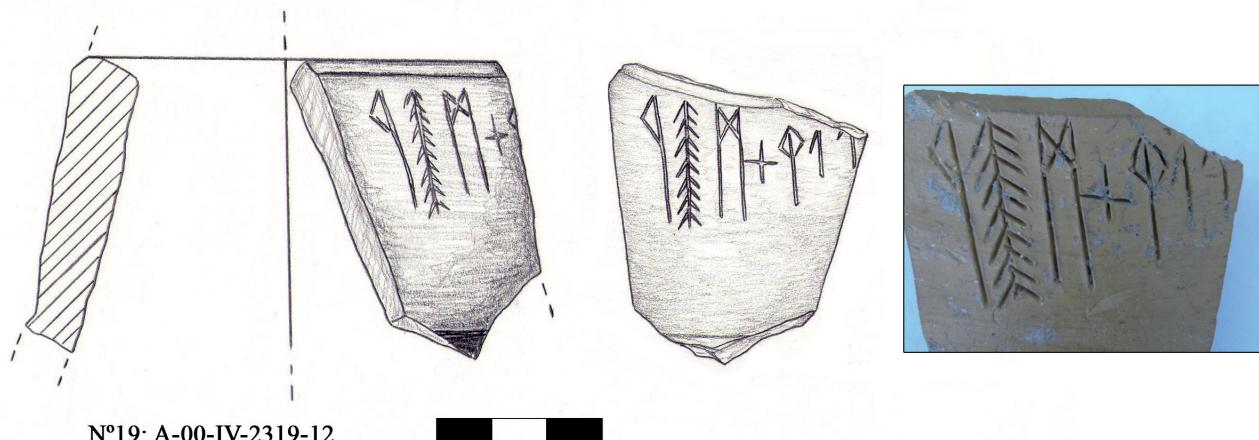

Figura 12. Esgrafiat *ante coctionem* d'Alarcos. Font: Fernández i Luján 2013: 88 fig. 27 (foto i dibuix de M. Fernández).

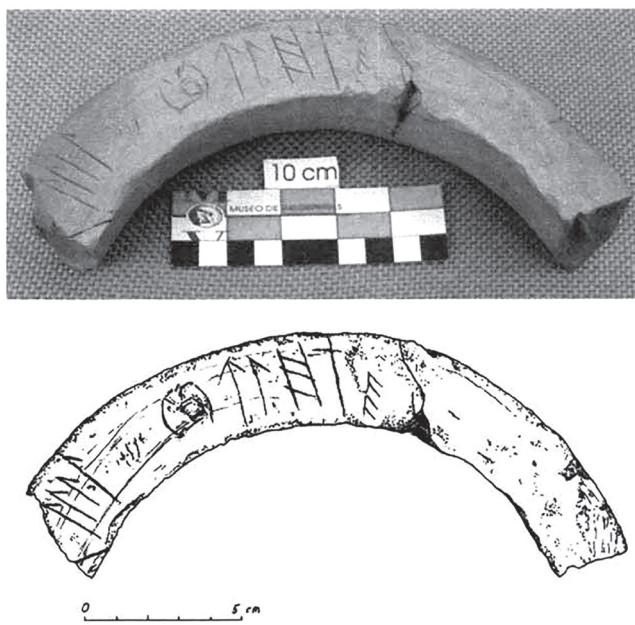

Figura 13. Inscripció del Cerro de las Cabezas. Font: Blasco, Hervás i Retuerce 2012: 137 fig. 25 (foto i dibuix de J. Vélez i J. Pérez).

Inscripcions pintades

La inscripció revisada es troba en una vora de càlat procedent de l'antiga *Edeta* (Sant Miquel de Llúria) i, segons Ferrer (2013c: 455), la seva lectura podria ser **[---]asede : atidikigi[---]** (*MLH F.13.30*).¹³⁷ D'acord amb aquest autor, hi hauria la possibilitat que la seqüència **atidikigi[---]** fos el començament d'un

137. Variants de lectura. **[---]asede** Ferrer (2013c: 455) **[---]asete** Tovar (1951: 292), Fletcher (1985: 11), Untermann (*MLH III.2*) : **asete** Tovar (1951: 292), Fletcher (1953: 25) : **akiete** Maluquer (1968: 120 núm. 128) • **atidikigi[---]** Ferrer (2013c: 455) : **atirkiki[---]** Tovar (1951: 288), Untermann (*MLH III.2*) : **atirkiki** Fletcher (1953: 25; 1985: 11) : **atiketikis** Maluquer (1968: 120 núm. 128) : **atirkikis** o **-kin** Siles (1985: 44).

signari dual, atès que s'hi observen dues parelles de sil·labogrames oclusius en les quals, com és habitual en els exemples de què disposem, la variant complexa precedeix la simple. El final **[---]asede**, d'altra banda, estaria deslligat del signari i constituiria un text addicional.

Pel que fa a les noves inscripcions que també semblen provenir del mateix jaciment, només dues —un càlat ibèric (Llúria 1) i un fragment de vora de tenalla (Llúria 5)— estan localitzables; les altres tres (Llúria 2-4) es coneixen únicament per uns dibuixos que se'n feren a mitjan anys vuitanta del segle passat.¹³⁸ La tipologia decorativa estableix per a totes cinc una forquilla cronològica entre la segona meitat del III i l'I ane, mentre que diversos indicis paleogràfics situen el *terminus ante quem* vers el 175 ane. El càlat conté dos textos, **baoíra** i **baři** (Llúria 1), sense paral·lels clars, malgrat que **baři** es troba aïllat sobre ceràmica (*MLH C.19.1* i **C.33.3 = BDH B.31.1* i *B.14.3*; *MLH E.1.74.A* i *E.1.75*). La inscripció d'un fragment informe de vas ibèric està constituïda pel que podria ser l'inici d'un NP: **aitube[---]** (Llúria 4),¹³⁹ amb el formant **aitu** (*MLH III.1 § 7.5*) en primera posició. Les tres inscripcions restants, localitzades sobre (fragments de) tenalla, s'han de comentar conjuntament:

- Llúria 2: A **eřiarban : selgešarer : deegiar : tarkuńbař**:¹⁴⁰
 B **aden : nišunin : bekořban : ořer : ukerdeise+**:¹⁴¹
 Llúria 3: **eři[---]ikamteiuns<ti>r**
 Llúria 5: **eřiar : baň+[---]**¹⁴²

138. Les *editiones principes* d'aquests textos són Ballester 2009 (Llúria 1) i Ferrer i Escrivà 2013 (Llúria 2-5).

139. Variants de lectura. **aitube[---]** Ferrer (Ferrer i Escrivà 2014: 213) : **[---]aitube[---]** o **[---]ritube[---]** Ferrer (ed.).

140. Variants de lectura. **eřiar** Ferrer (ed.) : **ěřiar** Ferrer (2015b: 324-325) • **selgešarer** Ferrer (ed.) : **sélkešarér** Ferrer (2015b: 324-325).

141. Variants de lectura. **ořer** Ferrer (ed.) : **ořér** Ferrer (2015b: 324-325) • **ukerdeise+** Ferrer (2015b: 324-325) : **ugeerdeise+** Ferrer (ed.).

142. Variants de lectura. **baň+[---]** Ferrer (ed.) : **ban+[---]** Ferrer (2006: 147 n. 41).

Destaca, en primer lloc, la seqüència que encapçala amb seguretat dos dels textos (Llíria 2,A i 5) i probablement també un tercer (Llíria 3): **eriar-ban**, en la qual **eriar** hauria de ser un substantiu acompañat pel determinant enclític **-ban**. Concretant la proposta de Silgo (2002: 52) que sigui un terme genèric per designar tot tipus de vaixella, Ferrer (Ferrer i Escrivà 2013: 465-466) sosté que, pels recipients en què es documenta,¹⁴³ el mot podria fer referència exclusivament a les tenalles sense esquena, com a mínim a les més petites però potser també a les de major capacitat. En segon lloc, a Llíria 2,A i potser a Llíria 3 —per al qual l'autor (Ferrer i Escrivà 2013: 475) planteja una reconstrucció hipòtica **eri[arban-NP-te-egiar---]ikam-te-iuns<ti>r**—, **eriarban** va seguit de la fórmula NP + t(e) + **ekiar**, que, com apuntava adés, equival a la septentrional NP + **tagiar**. L'antropònim fóra en el primer cas **selgesarer**, integrat per una possible variant de **selki** (MLH III.1 § 7.101), **śar** (Moncunill 2007: 53) i un final **-er** que deu formar part del NP, perquè hom no espera cap sufix addicional en el context de la fórmula amb **deegiar**.

Quant a **tarkúmbar** del mateix Llíria 2,A, en principi la seqüència admeteria una anàlisi com a NP compost de **tarku(n)**¹⁴⁴ i **ímbař** (MLH III.1 § 7.137), però la identificació d'un esquema NP + (te) + **ímbař** duu Ferrer (2006: 155-156) a interpretar aquest darrer element com a verb en algunes ocasions. El paral·lel més exacte per al conjunt de la inscripció és un altre text de Llíria, **[---]kiskeř : egiar : balkebeřeimbař[-] : baltušer : ban** (MLH F.13.6), on l'indubtable antropònim **balke-beř-ei** ocupa la posició de **tarku**, el qual, per tant, podria ser un NP unimembre. Si **egiar** expressa una acció semblant a la dels verbs ποιέω o facio i ens atenim als *comparanda* de les epigrafies grega i llatina, **ímbař** podria tenir un significat proper al de γόραφω ['pintar, dibuixar, escriure'] o do ['dedicar'] (Ferrer 2006: 155-156).

El segon text de Llíria 2 és més obscur i no s'hi identifica cap NP; només hi ha certa seguretat entorn de la classificació del ben documentat **bekoř** com a substantiu del lèxic comú, si bé el fet que aparegui gairebé exclusivament sobre làmines de plom dificulta precisar-ne el camp semàntic. Endemés, al final de Llíria 3 podria haver-hi una estructura NP-te + **iuns-tir**, però el segment **[---]ikam** no sembla permetre restituir cap formant antropònamic conegut.

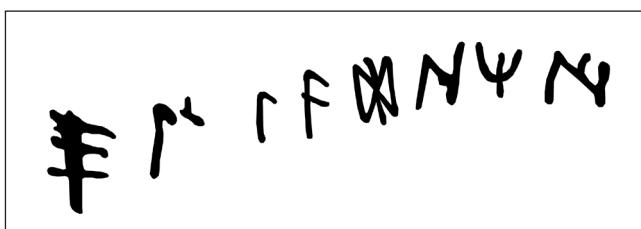

Figura 14. Inscripció pintada sobre enòcoa de Lezuza.
Font: Uroz 2012: 107 fig. 79.

143. MLH F.13.10,A, F.13.19, F.13.20, F.13.24 (**eriar**), F.13.44 (**eliar**), *F.13.78,2 i F.25.1 (**eliar**); Llíria 2 i 3 (**eri[ar]**).

144. Cf. **tarkun-biur** del tercer bronze de Botorrita (MLH K.1.3,II-45 = BDH Z.9.3,II-45).

A l'últim, s'ha publicat una inscripció en signari sud-oriental d'una enòcoa procedent de *Libisosa*, pintada en vertical sobre la zona del coll que tapa la nansa. Malgrat que el seu editor (Uroz 2012: 109) la llegeix **silkabontii**, en vista del dibuix (Uroz 2012: 107 fig. 79) (figura 14) i seguint les equivalències fonètiques acceptades per Ferrer (2010) (figura 15), la transcripció podria corregir-se provisionalment en **silagon+i**, baldament cap de les dues alternatives obtingui paral·lels. La *crux* és el signe amb forma de trident que en l'escriptura septentrional correspon a **ti**, però en la meridional encara no pot donar-se per identificat.

	G	K	B	D	T	N	M	Ñ	MM	
A	A	Λ Α	Λ	Γ	X X+	N	Μ	Ν	ΜΜ	
E	o	Δ Δ	Δ	Ξ	Μ Μ	Ρ	Π	Ρ	ΠΠ	R
I	γ	Φ Φ	ΦΦ	↑	Q Q	Θ	Θ	Σ	ΜΜ	S 丰
O	†	Μ Μ	Μ	□		L	1			?
U	ㄣ			Δ Δ	Δ					ㄣ

Figura 15. Possible signari sud-oriental dual. Font: Ferrer 2010: 71 fig. 2.

Inscripcions post coctionem

Els esgrafiats després de la cocció són el conjunt més abundant dins l'abundant grup de les inscripcions ibèriques sobre ceràmica. Llur nombre augmenta a gran velocitat (aquí es recullen un total de setanta-quatre noves peces), si bé la seva publicació mostra un retard considerable en relació amb altres tipus de textos, atès que l'esforç que suposa editar-los no es veu compensat per la informació lingüística que aporten: llevat d'inscripcions excepcionals com les de l'escif de Sant Julià de Ramis (BDH GI.13.1) i la gerra de La Cabañeta (Díaz i Mínguez 2009), en el millor dels casos es tracta d'un antropònim sufixat. A la vegada, però, la funció d'aquests epígrafs sol ser més intel·ligible, en admetre sovint una interpretació com a marques de propietat.

1. L'epigrafia ibèrica de *Ruscino* s'ha gairebé duplicat mercès als esgrafiats que han estat donats a conèixer per de Hoz (Rébe, de Hoz i Orduña 2012: 233-234). Salvant tres inscripcions (BDH PYO.1.23, PYO.1.25 i PYO.1.26), la resta es troba avui dia il-localitzable i s'ha llegit a partir dels dibuixos que en féu G. Clusters, per la qual cosa llur anàlisi s'ha de considerar provisional a l'espera d'una autòpsia directa. **saiko** (PYO.1.26) podria ser un NP integrat per una variant de **śaři**¹⁴⁵ i **ko** (Rodríguez 2014: núm. 88). En dues peces sembla possible identificar-hi, respectivament, els formants antropònims **bitu** (MLH III.1 § 7.42) o **atu** (§ 7.20) (PYO.1.27) i **úřka** (MLH III.1 § 7.140) (PYO.1.28). La marca **se** (PYO.1.30) es documenta a Azaila (MLH E.1.190-191) i a Torre d'Onda (MLH F.8.1) i podria ser una abreviatura de **sekel** (MLH III.1 § 7.100) o **selki** (§ 7.101), sense descartar altres

145. Cf. **desailauř** (BDH B.19.4,1) i nota 31.

opcions. Finalment, Orduña (2013: 527) suggereix que **okei** (PYO.1.23) sigui el numeral ‘vint’ en la seva forma lèxica (*cf.* basc *hogei*), tal vegada variant dialectal del més comú **ofkei** (MLH C.22.2 = BDH B.22.2; MLH D12.1,A, F.9.6,4 i F.13.4).

PYO.1.34, frag. de copeta de ceràmica grisa rossejonesa, s. iv ex.-s. iii in. ane (edd.): **[---]kař+[---]**.

PYO.1.23, *dolum*, s. iii ex.-50 ane (edd.): **okei**.

PYO.1.25, frag. d'àmfora grecoitalica: **[---]kaelto[---]**
o **[---]kaekato[---]** o **[---]kaekaIII[---]** o **[---]kaelIII[---]**.

PYO.1.26, frag. de base d'escif àtic: **saiko**.¹⁴⁶

PYO.1.27, frag. de vas de camp. B: **bitu** o **atu**.

PYO.1.28, frag. d'àmfora: **[---]fka**.

PYO.1.30, frag. de píxide de camp. B: **se**.

PYO.1.31, frag. de gerra: **[---]kebašba[---]**.

PYO.1.32, opercle: **ba+a++**.

PYO.1.33, frag. de copa de camp. B: **[---]luta[---]**

o **[---]kauta[---]**.

2. De Sant Julià de Ramis cal considerar la revisió d'un text ja publicat i l'edició d'una nova inscripció. El primer (BDH GI.13.2), esgrafiat sobre una base d'escif de ceràmica grisa de la costa catalana, era llegit **ti** pels editors (Burch *et al.* 2001: 147 núm. 1). Ferrer (2011: 218) el corregeix en **am**, amb un paral·lel exacte a Ensérune (MLH B.1.80 = BDH HER.2.80), i proposa que es tracti d'una variant del formant antroponòmíc **an(m)** (MLH III.1 § 7.10), que funcionaria aquí com a abreviatura de propietat. La segona se'n presenta en un escif àtic datable a la primera meitat del segle iv ane: **baikarekerar** (BDH GI.13.1), que l'autor (Ferrer 2011) segmenta en **baikar-eker-ar**. L'element **baikar** —atestat en un vas d'argent de Tivissa (MLH C.21.2 = BDH T.7.6), una copa àtica de figures roges d'Ensérune (MLH B.1.1 = BDH HER.2.1), una pàtera de plata d'Aubagnan (MLH B.10.1 = BDH LAN.1.1), una tassa ibèrica de Cabrera de Mar (MLH *C.7.16 = BDH B.44.16) i un escif àtic de Montjuïc (MLH *C.9.2 = BDH B.37.3)— s'interpreta com un apel·latiu i es relaciona amb l'àmbit dels objectes de valor, funerari o de les libacions. Ferrer considera que la tercera hipòtesi és la més viable si tenim en compte els contextos d'aparició del terme, de manera que podria fer referència a ‘copa ritual’ o simplement a ‘vas’, entre altres alternatives. D'accord amb l'autor, la seqüència sencera podria correspondre a un esquema **N-ar**, on N estaria format per un nucli **eker** i un complement **baikar** que en precisaria el significat.

3. La revisió dels materials del jaciment de la Torre dels Encantats (Arenys de Mar) ha permès corregir la lectura d'un esgrafiat i editar de nou una inscripció que només es coneixia per dibuix. Aquesta darrera podria ser una marca de propietat integrada per una abreviatura del formant **balke** (MLH III.1 § 7.25).

146. Variants de lectura. **saiko** Moncunill (2016: 62-63) : **[---]saiko** de Hoz (ed.).

MLH C.6.11 = BDH B.47.6, fons de bol de camp.

A antiga, 225-175 ane (Garcés 2013a: 34): **[---]a (uacat) ta[---]**.¹⁴⁷

BDH B.47.10 (Almagro 2003: 180 núm. 73A), fons de ceràmica aretina de vernís negre, 50-25 ane (Garcés 2013a: 34): **bal**.¹⁴⁸

4. Ultra els segells de **últunṣor** (BDH B.25.2-6), s'han recuperat de Ca l'Estrada tres fragments de camp. B amb dos signes en nexe que cal llegir ‘**oe**’ (B.25.8, B.25.9 i B.25.10,A),¹⁴⁹ a més d'una base de plat de la mateixa tipologia amb una inscripció que tant podria contenir un text ibèric **bal(ke)** (el tercer signe és extremadament dubtos) com llatí *VI* o *Vi*(--)(B.25.7, Ferrer 2013b: 167).

5. Torra (2009) ha recopilat els epígrafs ibèrics de *Baetulo*, entre els quals hi ha quatre exemplars inèdits. El primer planteja els mateixos dubtes de lectura que dos esgrafiats idèntics d'Azaila (MLH E.1.62,A i E.1.214,B) i un del Tossal de Sant Miquel (Bonet i Mata 1989: 132 núm. XCVII). El tercer té un bon paral·lel en l'esgrafiat **toke** d'Elna (MLH B.9.15 = BDH PYO.2.15), fins a tal punt que els traços que s'aprecien després del segon signe podrien ser dibuixos o meres decoracions. L'últim potser s'ha de posar en relació amb el text **luki** d'una emissió d'**untikesken** (MLH A.6.11 = BDH Mon.6.12) i d'una ceràmica campaniana de Tona (MLH D.1.1 = BDH B.4.2), que tradicionalment s'ha interpretat com l'adaptació ibèrica (a partir del vocatiu) del ll. *Lucius*.

BDH B.41.9 (Torra 2009: 11 núm. C), bol de camp.

B, s. i ane (ed.): **babo** o **boba**.

BDH B.41.18 (Torra 2009: 11-12 núm. D), frag. de bol de camp. B, 75-50 ane (ed.): **[---]lui[---]**.¹⁵⁰

BDH B.41.8 (Torra 2009: 10 núm. B), frag. de possible vas bicònic de ceràmica grisa, 50-30 ane (ed.): **toke+[---]** o **toke**.¹⁵¹

BDH B.41.19 (Torra 2009: 14 núm. I), plat de terra sigil·lada itàlica, 25-1 ane (ed.): **lukin**.¹⁵²

6. La publicació del corpus d'esgrafiats de Ca n'Oliver (Francès, Velaza i Moncunill 2008) permet incloure aquí set noves inscripcions d'ibericitat segura i tres que acceptarien també una lectura en clau llatina (BDH B.20.15) o grega (B.20.8 i B.20.5). L'únic NP en la seva forma íntegra és **ildir·tan[e]s** (MLH III.1 § 7.61 i § 7.45) (B.20.2), però hi ha altres epígrafs analitzables com a abreviatures de propietat: **bel** (B.20.11), marca atestada a l'anvers d'una sèrie

147. Variants de lectura. **[---]a (uacat) ta[---]** o **[---]ta (uacat) r[---]** o **[---]u (uacat) ta[---]** Garcés (2013a: 34) : **[---]ata[---]** o **[---]tar[---]** Untermann (MLH III.2).

148. Variants de lectura. **bal** Garcés (2013a: 34) : **bau** Almagro (2003: 180 núm. 73A).

149. Fortó, Martínez i Muñoz 2007: 18 núm. 2. Variants de lectura de B.25.8-9. ‘**oe**’ Velaza (2014a: 332-333) : **oe** o **bae** Ferrer (2013b: 165-166). Variants de lectura de B.25.10,A. ‘**oe**’ Velaza (2014a: 333) : **+e** o **tie** o **oe** Ferrer (2013b: 166-167).

150. Variants de lectura. **[---]lui[---]** Velaza (2012c: 284-285) : **[---]+ui[---]** Torra (2009: 11-12).

151. Variants de lectura. **toke+[---]** Velaza (2012c: 284) : **tike++** Torra (2009: 10).

152. Variants de lectura. **lukin** Velaza (2012c: 285) : **luni** Torra (2009: 14).

monetal de **ieśo** (*MLH A.10.3 = BDH Mon.10.3*) i en diversos fragments ceràmics (*MLH C.24.1,B = BDH B.27.1; MLH E.1.95,A i E.1.97*), que podria corresponent a **beleś** (*MLH III.1 § 7.31*), **bels** (*§ 7.32*) o una variant dels anteriors; l'element **taś** (*MLH III.1 § 7.118*) de B.20.12, ja sigui un text únic (com a *MLH E.1.211, E.1.338 i E.1.450*) o el primer formant d'un NP mutilat; i **ba+---** (B.20.10), darrere el qual és possible reconèixer els formants antropònims **ban** (Rodríguez 2014: núm. 25), **baś** (*MLH III.1 § 7.27*) o **balke** (*§ 7.25*).

- B.20.2 (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 220-221 núm. 3.2), plat de vernís negre del taller de Roses, mitjan s. III ane (edd.): **ildiṛtan[e]ś**.
 B.20.13 (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 222 núm. 3.7), frag. de camp. A, s. III ex.-s. II in. ane (edd.): **[---]se**.
 B.20.9 (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 222 núm. 3.8), frag. de vas de ceràmica grisa de la costa catalana, s. III ex.-s. II in. ane (edd.): **[---]+re[---]**.
 B.20.7 (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 222 núm. 3.9), frag. d'olpa de ceràmica ibèrica oxidada, s. III ex.-s. II in. ane (edd.): **[---]+n**.
 B.20.11 (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 225 núm. 3.16), base de camp. A, 150-50 ane (edd.): **bel**.
 B.20.15 (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 225 núm. 3.17), frag. de ceràmica ibèrica oxidada, 150-50 ane (edd.): **[---]bata[---]** o **[---]taba[---]** o **IX** o **XI**.
 B.20.12 (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 226 núm. 3.18), frag. de base de pàtera de camp. A, s. II ex.-s. I in. ane (edd.): **taś** o **taś[---]**.
 B.20.8 (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 226 núm. 3.20), bol de ceràmica ibèrica oxidada, 125-50 ane (edd.): **[---]+obi[---]** o **[---]+HP[---]**.
 B.20.5 (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 226-227 núm. 3.21), base de bol de ceràmica ibèrica oxidada, 125-50 ane (edd.): **šo+[---]** o **MH+[---]**.
 B.20.10 (Francès, Velaza i Moncunill 2008: 227 núm. 3.23), frag. de base de pàtera de camp. A, 125-50 ane (edd.): **ban[---]** o **baś[---]** o **bal[---]**.

7. L'òstracon de Can Vedell (Bigues i Riells) (*MLH C.22.2 = BDH B.22.2*) ha estat reeditat per Ferrer (2009: 456-457). L'autor analitza les seves dues seqüències com a numerals lèxics: **óke(i)-irur**, amb valor suposat de vint-i-tres (*cf.* basc *hogei* i *hiru(r)*), i **ókei-(a)bař-ban**, amb valor suposat de trenta-un (literalment 'vint-deu-un'; *cf.* basc *hogei*, *hamar* i *bat*).¹⁵³ D'acord amb la nova identificació dels signes, el text es pot datar paleogràficament entre 275 i 175 ane (figura 16).

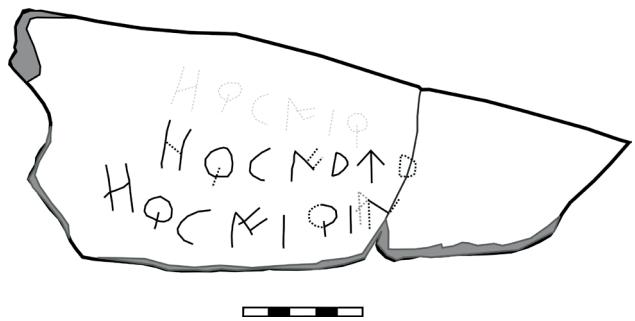

Figura 16. Òstracon de Can Vedell (C.22.2), amb els traços molt inseguers puntejats. Font: Ferrer 2009: 457 fig. 1.

8. Dels tres fragments inscrits que s'han localitzat a Olèrdola, dos tenen la particularitat de ser òstraca (*BDH B.32.2 i B.32.1*), però només la inscripció d'aquest segon, sinistrorsa, gaudeix de l'entitat suficient per abordar-ne l'anàlisi lingüística. D'una banda, Velaza (2011b: 323) compara **[---]ebartin** amb *basbidiřbartin* (*MLH G.1.1,A.I-4*) i *basbiduřbardíñ* (*MLH *G.7.5,A*), formes que Moncunill (2007: 121) suggerix que pertanyin al paradigma de **(b)iti(f)/(b)ite(f)** per la seva similitud amb **basbiteřoketine** (*MLH F.9.7,B-2*) i **basbiteřo[---]** (*MLH *H.0.1,A.a-2*). De l'altra, **alo** sembla una abreviatura del formant antropònamic **aloř** o de la seva variant **alos** (*MLH III.1 § 7.9*), tot i no poder-se descartar que sigui un terme del lèxic comú, mentre que **[---]boto.leis** és un NP (*MLH III.1 § 7.48 i § 7.85*).

- B.32.2 (Rodríguez 2009: 581-583 núm. 1.A), òstracon, posterior al 200 ane (ed.): **[---]tařaltu[---]** / **[---]+eka**.
 B.32.1 (Rodríguez 2009: 584-587 núm. 1.C), òstracon, 210-190 ane (ed.): **[---]ebartin : alo / [---]botoleis.¹⁵⁴**
- B.32.3 (Rodríguez 2009: 583-584 núm. 1.B), frag. de ceràmica indeterminada, posterior al 225 ane (ed.): **[---]+ato[---]**.

9. Panosa (2009: 183-184) ha publicat un fragment de càlat amb esgrafiat ibèric, actualment il-localitzable, recuperat durant les excavacions a la plaça de la Font de Tarragona, en un estrat d'amortització (UE 2102) que data de l'època julioclaudia o del principi de la flàvia: **abeli[---]** (*BDH T.11.11*). Dos elements permeten afinar una mica més aquesta cronologia tan imprecisa: la presència del signe **be7** de Rodríguez Ramos (2004: 113-114), amb un *post quem* de 175 ane, i la raresa de l'epigrafia ibèrica un cop entrada la nostra era, de tal manera que segurament la inscripció es realitzà entre el segon quart del segle II ane i el principi de l'I dne. La proposta de restitució de Faria (2009: 157), **abeli[f?]**, es basa en **bekörtōisabe/-liř** de Pech Maho I (*MLH *B.7.34,15/16 = BDH AUD.5.34,15/16*), i el mateix autor no descarta que calgui connectar el text amb **abelgiridika** (*MLH *B.7.34,17 = BDH AUD.5.34,17*) o amb el NP aquità **Abelio**. Pel tipus d'inscripció podria

153. Variantes de lectura. 1 **ofkeiru** Ferrer (2009) : **ofkeiru[---]** Hernández (1983: 113) : **ofkeiru+---** Untermann (*MLH III.2*) : **orkeiru[---]** Panosa (1992: 61) : **ofkeiru[---]** Panosa (1993a: 58-60) : **ofkeiru+---** Panosa (1999: 285) • 2 **ofkeibařban** Ferrer (2009) : **orkiebarbau[---]** Hernández (1983: 113) : **ofkeibarbau[---]** Untermann (*MLH III.2*) : **ofkeibarbau[---]** Velaza (1991: 106) : **ofkeibařbau[---]** Panosa (1993a: 58-60).

154. Variantes de lectura. 1 **[---]ebartin** Velaza (2011b: 323) : **[---]ebařtin** Rodríguez (ed.).

ser en efecte un NP, i potser no ibèric si tenim en compte l'absència dels formants habituals.

10. Panosa (2014; 2015: 43-44 núm. 10) ha editat igualment un bol de parets fines de la vil·la dels Antigons (Reus), datable per la tipologia ceràmica entre el 20 ane i el 20 dne, amb un possible text ibèric **bobo**. El més probable, tanmateix, és que sigui una marca no lingüística, opció que també contempla l'autora i per la qual es decanta Velaza (2015: 259).

11. Es deu a Ferrer (2014e: 96-97) la identificació de la primera inscripció ibèrica d'Aeso (Isona) (*BDH* L.2.1), si bé l'esgrafiat en qüestió ja havia estat publicat per Morán (1997: 254 i 258 fig. 3.3) com a llatí. Es tracta d'un fragment d'àmfora que cal situar al segon quart del segle I ane i que, per l'ús d'aquest tipus de recipient en el transport de productes, podria haver estat inscrit en un moment previ a la seva arribada a Aeso. La lectura **[---]+naś** en clau ibèrica no disposa de paral·lels, però paleogràficament és preferible a la llatina *MPM* de Morán.

12. El corpus epigràfic ibèric de Can Rossó (Argençola), amb una cronologia entre 125 i 75 ane, consta de sis esgrafiats sobre campaniana editats per Ferrer (2012a). En els cinc primers (*BDH* B.9.1-5) s'hi ha traçat un mateix NP **śaleitaftin** —integrat per una variant de **śalai** (Moncunill 2007: 53) i per **taftin** (*MLH* III.1 § 7.117)—, en un dels exemples més paradigmàtics de repetició antropònima dins un mateix jaciment. El sisè exhibeix el text **śułtir** (*BDH* B.9.6,A), al qual se sobreposa un monolíter. D'acord amb l'anàlisi de Ferrer (2012a: 148-149), estariem davant d'un NP unimembre (o abreujat) **iltiř** (*MLH* III.1 § 7.61) prefixat amb **śu-**. L'element de comparació que ofereixen **aŕamtaršu** de la Devesa de Sallent (*MLH* *B.26.1) i **miata**, sobre dues àmfores de Pech Maho (*MLH* B.7.14-15 = *BDH* AUD.5.14-15), permet posar en relació els morfs **śu** i **mi** i inserir-los dins sengles esquemes de propietat: NP-**mi** i NP-**śu**, amb llurs variants **mi**-NP i **śu**-NP.

- B.9.1, base de plat de camp. A: **śaleitaftin**.
- B.9.2, frag. de base de píxide de camp. B: **śaleitafti[n]**.
- B.9.3, frag. de base de camp. A: **śale]itafti[n]**.
- B.9.4, frag. de camp. A: **śaleita[ftin**.
- B.9.5, frag. de base de plat de camp. A: **śa[leitaftin**.
- B.9.6,A, base de copa de camp. B: **śułtir**.

13. L'única inscripció ibèrica sobre ceràmica de Monteró es troba en un fragment de camp. B i podria ser incompleta pels dos extrems: **[---]anbefē[---]** (*BDH* L.1.4). Els editors (Ferrer *et al.* 2009: 130-131) l'interpretaren com un NP compost d'**an** (*MLH* III.1 § 7.10) i **beř** (§ 7.34) i tal vegada sufixat amb **-e[n** o amb l'amalgama **-e[n-mi]**.¹⁵⁵ La tipologia del suport i la paleografia ubiquen l'epígraf entre 150 i 50 ane.

14. L'esgrafiat sobre un fragment de vora d'àmfora grecoitalica tardana de la Fagonussa (Sant Martí de Riucorb), que els editors (Garcés i Torres 2011) daten entre 140 i 110 ane, mostra la seqüència **lakumtiba[ś** (*BDH* L.16.1). A partir de la restitució proposada,

155. Per al morf **-en**, v. Ferrer 2006: 144-145; per al complex suficial **-en-mi**, v. Ferrer 2006: 148-150.

Garcés (Garcés i Torres 2011: 45-46) sosté que es tracta d'un NP integrat pels formants **lakum**, variant de **laku** (*MLH* III.1 § 7.83), i **tibaś** (§ 7.124). Per a Ferrer (2013c: 165), la comparació de **lakumtiba[ś** amb **lakunmiltiř-te** (*MLH* F.9.7,B-4) revela un cas més d'alternança **m** / **m̄**, però no em sembla descartable que en ambdós casos el primer formant sigui tan sols **laku(n)**, la forma sota la qual apareix habitualment aquest element, mentre que **-m̄-** podria ser el morf present a **selgi-m-iltun** (*MLH* F.21.1,A-10).

15. La publicació de diverses inscripcions d'*Ilerda* i de la seva àrea d'influència més immediata ha suposat una lleugera millora del panorama epigràfic del nucli de la Ilergècia, per bé que tots els textos estan fragmentats i aporten poca informació lèxica. Només es pot plantejar la presència d'un NP a *BDH* L.8.2, del qual es conserva el primer formant **bin** (*MLH* III.1 § 7.40).

L.8.2 (*Ilerda*) (Garcés 2013b: 493 núm. 7), vas de ceràmica comuna, 100-50 ane (ed.): **bin+---**.

L.8.3 (*Ilerda*) (Garcés 2013b: 494 núm. 9), frag. de ceràmica comuna grisa, s. I ane (ed.): **[---]tasa+---**.

L.10.1 (Serra de Puigverd, Puigverd de Lleida) (Garcés 2013b: 492 núm. 5), frag. d'àmfora, segles II-I ane (ed.): **afsi[---]** o **akusi[---]**.

L.8.1 (Tros del Barbutxo, Lleida) (Garcés 2013b: 491-492 núm. 4), frag. de base de ceràmica grisa, 75-1 ane (ed.): **[---]e (uacat) mi[---]**.¹⁵⁶

16. Una copa de camp. B procedent de Gebut B (Soses), avui perduda i coneiguda tan sols per un dibuix, revelava una marca de propietat amb el text **bafke** (*BDH* L.7.3), variant del formant **balke** (*MLH* III.1 § 7.25). El seu editor (Garcés 2013b: 489-490 núm. 2) la situa per tipologia entre 125 i 25 ane.

17. La inscripció de les Roques de Sant Formatge (*MLH* *D.17.1 = *BDH* L.6.1), efectuada a la paret interna d'una vora de pàtera àtica de vernís negre i que, amb una datació a la primera meitat del segle IV ane (Junyent 1973: 313-314), constitueix el testimoni més antic de l'escriptura ibèrica a la Ilergècia, ha estat reeditada després d'autòpsia per Garcés (2013b: 484-485), però la identificació dels dos últims signes roman dubtosa: **kirkukebe**.¹⁵⁷

18. Díaz i Mínguez (2011) han publicat tots els esgrafiats sobre ceràmica de La Cabañeta (El Burgo de Ebro), entre els quals hi ha un total de vuit textos ibèrics de certa entitat. El més destacat es localitza al fons exterior d'una gerreta de ceràmica comuna oxidada i ja havia estat donat a conèixer en un treball anterior (Díaz i Mínguez 2009). Es tracta d'una seqüència de segmentació dubtosa tant per la manca d'interpuncions com d'estructures fácilment identifiables, més enllà dels NP que l'encapçalen i la clouen: **teita-tar** (*MLH* III.1 § 7.121 i § 7.115), al qual segueix possiblement el morf **-e**, i **atin-taneš** (§ 7.19 i § 7.45), sufixat amb

156. Variants de lectura. **mi[---]** o **m̄n[---]** Garcés (2013b: 491-492).

157. Variants de lectura. **kirkukebe** o **-kabe** o **-keř** o **-kař** o **-kekú** o **-kaku** Garcés (2013b: 485) : **kirkukaku** o **-kar** o **-beku** o **-ber** Junyent (1973: 314) : **kirfkař** o **kiařkař** Panosa (2001: 527).

-te i atestat ja al plom de Palamós (*MLH* C.4.1,4 = *BDH* GI.20.1). La part central podria estar composta per una forma verbal i un terme del lèxic comú, però els paral·lels no són determinants.

teitatafesefásoankeibonatintaneste

Quant als altres textos, **alo[---]** (núm. 5) i **bel[---]** (núm. 6) corresponen amb tota probabilitat a l'inici de sengles NP, el primer formant dels quals fóra respectivament **alo(f/s)** (*MLH* III.1 § 7.9) i **beleś** (§ 7.31), **bels** (§ 7.32) o una variant dels anteriors; i a **[---]+narñi** (núm. 12) sembla haver-hi el complex sufixal **-ar-ñi**, que aniria precedit d'un antropònim avui perdut. Totes les inscripcions s'han de datar entre 150 i 70 ane, la cronologia que abraça el jaciment de La Cabañeta (Díaz i Mínguez 2011: 51).

Díaz i Mínguez 2011: 56 núm. 3, frag. de bol de camp. B: **im̄**.

Díaz i Mínguez 2011: 56-57 núm. 4, frag. de pàtera de camp. B: **ke+[---]**.

Díaz i Mínguez 2011: 57 núm. 5, frag. de pàtera de camp. B: **alo[---]**.

Díaz i Mínguez 2011: 57-59 núm. 6, frag. de base de pàtera de camp. B: **bel[---]**.

Díaz i Mínguez 2011: 59 núm. 8, base de pàtera de camp. B: **sf** o **sku**.

Díaz i Mínguez 2011: 61-63 núm. 12, frag. de gerra de ceràmica oxidada: **[---]+narñi**.

Díaz i Mínguez 2011: 63 núm. 13, frag. de gerra de ceràmica oxidada: **[---]u : a[---]**.

19. Tres nous epígrafs del Cabezo de Alcalá (Azaila) se sumen a l'extensíssim corpus d'aquest jaciment, tan sols comparable amb el d'Ensérune. El primer esgrafiat podria ser un numeral ibèric o llatí, sense descartar la possibilitat d'una marca no lingüística; el segon és una abreviatura de propietat relativament freqüent¹⁵⁸ integrada pel formant antropònamic **baś** (*MLH* III.1 § 7.27); i el tercer, tot i la fractura del suport, sembla possible relacionar-lo amb l'element **sosin** (§ 7.109).

Díaz i Mayayo 2008: 197-198 núm. 1, base de copa de camp. B, 150-100 ane (edd.): **koko** o **XX**.

Díaz i Mayayo 2008: 198 núm. 2, frag. de ceràmica comuna oxidada, mitjan s. II-s. I in. ane (edd.): **baś**.

Díaz i Mayayo 2008: 199 núm. 3, frag. de bol de ceràmica ibèrica, mitjan s. II-s. I in. ane (edd.): **so[---]**.

20. Els tres esgrafiats d'una àmfora itàlica de El Palomar (*MLH* *E.5.9), dataable al primer terç del segle I ane (Vicente, Ezquerra i Escricle 1990: 53 núm. 93), han estat revisats per Simón (2010). El més rellevant es troba a les espalles del recipient i consisteix en un NP sufixat: **iltur-bilos-en-ñi**,¹⁵⁹ en el

158. Cf. *MLH* B.1.265 i D.5.7 = *BDH* HER.2.265 i L.3.10; *MLH* E.1.80,A, E.1.81 i E.1.367-368; *BDH* T.8.1,B (Moncunill 2007: 119).

159. Variants de lectura. **ilturbilosenñi** Simón (2010: 119-120) : **ilturaltisenu** Vicente, Ezquerra i Escricle (1990: 53

qual es reconeixen ara dos formants ben documentats (*MLH* III.1 § 7.62 i § 7.39). Els altres epígrafs són un bilitre que admet dues lectures alternatives, **if** o **iku**,¹⁶⁰ i un monolític d'identificació dubtosa.

21. Un vas de camp. A mitjana procedent d'un context lligat a la fundació de *Valentia* (138 ane) afegeix una nova inscripció al corpus ibèric de la ciutat: **kos**. Tal com afirmen els editors (de Hoz, Díaz i Ribera 2013: 417 núm. 22), el segment es documenta aquí per primera vegada com a text únic, malgrat que apareix amb l'altra sibilant en un esgrafiat sobre camp. B de La Loba (Moret 2002: 381 núm. 1).

Figura 17. Inscripció en alfabet grecoibèric de la Illeta dels Banyets. Font: López 2010: 285 fig. 1 (foto del MARQ).

22. L'única inscripció en alfabet grecoibèric inclosa en aquest treball es localitza al fons d'un bol de ceràmica àtica de vernís negre de la Illeta dels Banyets (El Campello), que Ramón (Olcina i Ramón 2009: 94) data entre 380 i 325 ane. La peça consta de quatre fragments: els dos primers, amb sis signes, els publicà Llobregat (1989: 154) (*MLH* G.9.5), mentre que els altres dos, amb restes del sisè signe i tres de nous, foren donats a conèixer per García Martín (2003: 119 núm. 35 i 121 foto 41). La primera edició conjunta de l'epígraf aparegué al catàleg d'una exposició (Olcina i Ramón 2009: 94): *leitigeur*,¹⁶¹ segmentable segons Faria (2011: 171) en *lei-tige-ur*. Es tracta d'un NP integrat pels formants **lei(s)** (*MLH* III.1 § 7.85), amb una caiguda de la sibilant ja do-

núm. 93) : **ilturbiltisenñi** Silgo (1999: 28) : **ilturkeltisenñi** Rodríguez (2002: 259).

160. Els editors (Vicente, Ezquerra i Escricle 1990: 53 núm. 93) el llegeixen **ir**.

161. Variants de lectura. *leitigeur* Ramón (Olcina i Ramón 2009: 94) : *leitigeur* Faria (2011: 171) : *lesg[---]* Llobregat (1989: 154) : *leitiñ[---]* o *-gl[---]* o *-q[---]* Untermann (*MLH* III.2) : (A) *lesg[---]* (B) *ale* García (2003: 116 núm. 17 i 119 núm. 35) : (A) *leitig* (B) *ale* López (2010).

Figura 18. Esgrafiat en escriptura meridional d'Alarcos. Font: Fernández i Luján 2013: 94 fig. 40 (foto i dibuix de M. Fernández).

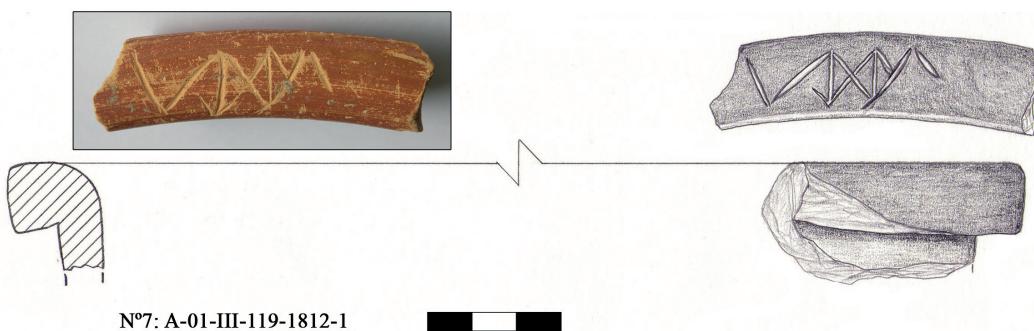

Figura 19. Possible esgrafiat ibèric d'Alarcos. Font: Fernández i Luján 2013: 83 fig. 16 (foto i dibuix de M. Fernández).

cumentada a **lei** (*MLH* *B.23.19 = *BDH* PYO.7.19) i **lei-biuř** (*BDH* T.4.1, Gorgues, Moret i Ruiz-Darasse 2003: 247 núm. 5) (López 2010: 280), i **tike(r)** (*MLH* III.1 § 7.125), amb la freqüent pèrdua de la vibrant que pateix aquest element; el final **-ur** possiblement forma part de l'antropònim, igual que **-er** a *Sanibelser* (*Tsall*). López (2010), per contra, creu identificar dues inscripcions diferents, *leitig* i *ale*; la segona l'hauria dut a terme posteriorment una altra mà i presentaria una orientació de 180° en relació amb la primera. A parer meu, tanmateix, aquesta és una *lectio difficilissima*, perquè els signes van tots seguits (hom esperaria una separació més notòria si fossin textos independents) i les diferències en mòdul i *ductus* no són tan excepcionals com sosté l'autora (figura 17).

23. Passant a les inscripcions de la Meseta, sembla que procedeix de Vara de Rey un fragment informe de ceràmica amb dos signes esgrafiats, possiblement meridionals: **[---]iu**,¹⁶² final gens estrany en ibèric.

24. El darrer jaciment a tenir en compte, Alarcos (Ciudad Real), disposa actualment del conjunt més nombrós d'esgrafiats sobre ceràmica en signari sud-oriental, com bé apunta Luján (2013: 113). En general, les peces són fragments de produccions comunes i s'han localitzat en nivells molt remoguts o superficials, la qual cosa, sumada a la brevetat dels epígrafs, impedeix precisar la cronologia en gairebé

tots els casos. Els textos són levogirs i plantegen diversos problemes de lectura, derivats sobretot de l'incomplet desxiframent del signari ibèric sud-oriental i malgrat els avenços en la detecció del sistema dual en aquest sistema d'escriptura (v. Ferrer 2010). A nivell paleogràfic, sobresurt el fet que la segona *crux* de **[---]+ta+[---]** (Fernández i Luján 2013: núm. 2) pugui ser el conflictiu signe espiga, que es documentaria aquí per primer cop en escriptura ibèrica sud-oriental.

Carrasco i Velaza 2011: núm. 1 = Fernández i Luján 2013: núm. 31: **[---]fanube+[---]** (figura 18).¹⁶³

Carrasco i Velaza 2011: núm. 2 = Fernández i Luján 2013: núm. 17: **[---]+i**.¹⁶⁴

Fernández i Luján 2013: núm. 2: **[---]+ta+[---]**.

Fernández i Luján 2013: núm. 7: **tibi** (figura 19).¹⁶⁵

Fernández i Luján 2013: núm. 15: **[---]rta+**.¹⁶⁶

Fernández i Luján 2013: núm. 18: **[---]rkan**.¹⁶⁷

Fernández i Luján 2013: núm. 20: **e+e++[---]**.¹⁶⁸

163. Variants de lectura. **[?]fanuben[?]** Faria (2015: 134) : **[---]ranubeni[---]** Luján (Fernández i Luján 2013: 65) : **[---]raoube+[---]** Velaza (ed.).

164. Variants de lectura. **[---]+i** o **[---]ri** o **[---]lei** Velaza (ed.).

165. Variants de lectura. **tibí** Luján (ed.).

166. Variants de lectura. **+ta+[---]** Luján (ed.).

167. Variants de lectura. **[---]+kan** Luján (ed.).

168. La primera *crux* és el signe que en escriptura nord-oriental es transcriu **ki**, però el seu valor no troba consens en el cas del signari meridional; Ferrer (2010: 72-73) el classifica encertadament entre els pendent d'identificar (v. figura 15). Variants de lectura. **ekie++[---]** Luján (ed.).

162. Ballester 2013. Variants de lectura. **[---]iu** Ballester (2013: 112-113) : **[---]in** Luján (2013: 115).

Fernández i Luján 2013: núm. 25: [---]+nabe.¹⁶⁹
 Fernández i Luján 2013: núm. 26: [---]nen : [---].

Inscripcions en altres suports

En aquest apartat s'hi inclouen, d'una banda, una tova procedent de les excavacions del principi del segle xx a Sant Antoni de Calaceit i, de l'altra, un esgrafiat d'ibericitat molt dubtosa sobre el revestiment d'un mur de Molins Nous (Riudoms).

La primera peça, que romanía il-localitzable des de l'edició dels *MLH* III, ha estat retrobada i conseqüentment reeditada per Simón (2012a: 200-202). La seva lectura de la inscripció és gairebé idèntica a la untermanniana i, de fet, coincideix amb la correcció que havia proposat de Hoz (2011b: 54 n. 62) sense autòpsia: **ukunban[---]** (*MLH* E.11.1).¹⁷⁰ Com que el text podria ser complet pel final, sembla possible aïllar el determinant enclític **-ban** d'un element **ukun** que, tanmateix, està mancat de paral·lels. L'incendi del jaciment de Sant Antoni aporta un *terminus ante quem* de 210-175 ane (Moret 2005: 280).

Pel que fa a l'epígraf de Molins Nous, la seva editora (Panosa 2011) considera que es tracta d'un text ibèric **tatientikike**, però l'adscriptió lingüística no és ni de bon tros segura i podríem estar davant d'una inscripció llatina. L'edifici al qual pertany la paret fou erigit durant l'últim quart del segle i ane o bé al principi de l'i dne.

Esgrafiats monolíters

El tractament separat dels esgrafiats monolíters s'explica per la dificultat de determinar no només si tenen un valor grafemàtic¹⁷¹ o bé són simples marques, ans també, quan els suports són d'importació, si s'han d'adscriure a la tradició escripturària ibèrica o bé a alguna altra de les coetànies, atès que el repertori de formes de les diferents escriptures del Mediterrani, en derivar totes en últim terme de l'alfabet fenici, presenta enormes semblances.¹⁷²

Un dels monolíters més habituals és la creu de Sant Andreu, la qual, tot i coincidir formalment amb el signe ibèric **ta1**, en la majoria dels casos deu ser una marca (de propietat, comercial, entre d'altres). D'entre els nous materials, es localitza en un frag. de camp. A tardana de la Torre dels Encantats (Garcés 2013a: 34 núm. 10352), un frag. de tenalla ibèrica de cocció oxidada i una pàtera de camp. A de Ca n'Oliver (Francès, Velaza i Moncunill 2008: núm. 3.11 i 3.22),¹⁷³ sengles frags. de vora d'àmfora ibèrica i de bol de ceràmica comuna romana d'Olèrdola (Rodríguez 2009: 586-587 núm. 1999 i 1964) i, a l'últim,

una vora d'àmfora (Carrasco i Velaza 2011: núm. 4 = Fernández i Luján 2013: núm. 11), quatre frags. de ceràmica comuna, una vora de *dolium* i un bol de vernís roig d'Alarcos (Fernández i Luján 2013: núm. 3-4, 13, 16, 8 i 32). És molt menys freqüent, en canvi, la marca que equival al signe **ta2** de Ferrer (2005), per a la qual es disposa ara de nous testimonis en un plat de camp. B de la Torre dels Encantats (Garcés 2013a: 34 núm. 10609),¹⁷⁴ un frag. de base de ceràmica ibèrica oxidada de Ca n'Oliver (Francès, Velaza i Moncunill 2008: núm. 3.6) i un bol de camp. A d'Olèrdola (Rodríguez 2009: 586-587 núm. 1973).

També són recurrents a tota la regió mediterrània els símbols amb forma de trident, que *a priori* podrien relacionar-se amb els diferents al·lògrafs del signe **ti** però que, en nombroses ocasions, és possible que s'hagin d'analitzar novament com a marques sense valor grafemàtic. Cal afegir als exemples ja documentats dos frags. de camp. A tardana de la Torre dels Encantats (Garcés 2013a: 34 núm. 3957 i 10681), un frag. de base de vas ibèric d'Olèrdola (Rodríguez 2009: 586-587 núm. 1942) i un frag. de vora de morter de La Cabañeta (Díaz i Mínguez 2011: 63-65 núm. 14).

Els paral·lels per a la resta de marques que coincideixen amb signes ibèrics s'han incrementat en menor grau:

- **a**: frag. de base de copa de camp. A d'Olèrdola (Rodríguez 2009: 586-587 núm. 1524).
- **be**: bol de camp. B de la Torre dels Encantats (Garcés 2013a: 34 núm. 10611).
- **i**: fons de plat de peix de camp. A antiga i fons de bol de camp. A tardana de la Torre dels Encantats (Garcés 2013a: 34 núm. 3958 i 3686), base de plat de camp. B de Ca l'Estrada (*BDH* B.25.10.B, Fortó, Martínez i Muñoz 2007: 18 núm. 2) i plat de camp. B de Monteró (Ferrer et al. 2009: 129-130).
- **ka**: base de copa de ceràmica grisa rossellonesa (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 241 núm. 9), base de plat de camp. A de La Cabañeta (Díaz i Mínguez 2011: 54-56 núm. 1) i vas de camp. A mitjana de València (de Hoz, Díaz i Ribera 2013: 417 núm. 22).
- **ke**: base de copa de ceràmica grisa rossellonesa (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 241 núm. 10) i frag. de camp. B de La Cabañeta (Díaz i Mínguez 2011: 59-60 núm. 9).
- **ki**: plat de camp. B de la Torre dels Encantats (Garcés 2013a: 34 núm. 10808).¹⁷⁵
- **ko**: base de copa calena de Can Rossó (*BDH* B.9.6.B, Ferrer 2012a: 146), base de bol de camp. B de La Cabañeta (Díaz i Mínguez 2011: 56 núm. 2) i frag. de plat de vernís roig d'Alarcos (Fernández i Luján 2013: núm. 13).
- **u**: frag. perdut de ceràmica de vernís negre de la Torre dels Encantats (Garcés 2013a: 34, AL 79A = MT 15), frag. d'àmfora o gran recipient ibèric d'Olèrdola (Rodríguez 2009: 586-587 núm. 2002) i vas d'engalba grisa d'Ilerda (Garcés 2013b: 493-494 núm. 8).

169. Variants de lectura. [---]+nrbe o [---]+nabe Luján (ed.).

170. Variants de lectura. **ukunban[---]** de Hoz (2011b: 54 n. 62), Simón (2012a: 201-202) : **ukunban** Gómez-Moreno (1949: 292) : [---]**ukunban** Untermann (*MLH* III.2).

171. Sembla el cas del signe **o** del *pondus* del Puig de la Misericòrdia, motiu pel qual l'he inclòs dins l'apartat que li correspon atenent el seu supòrt.

172. Sobre els esgrafiats monolíters, v. Panosa 1999: 168-172; Simón 2013: 560-562.

173. En el cas de la pàtera, els editors llegeixen **ta+**, però els traços que representen amb una *crux* són segurament adverencials.

174. La lectura d'Almagro (2003: 181 núm. 77A) és **ti**.

175. Almagro (2003: 179 núm. 70A) el lleixa **n** a partir del calc de què disposa.

- **s**: frag. de camp. A tardana de la Torre dels Encantats (Garcés 2013a: 34 núm. 10681) i frag. perdut de camp. A de Sant Salvador (Almenar) (Garcés 2013b: 493 núm. 6).
- **ś**: tortera bitroncocònica de l'Era del Tigó (Soses) (Garcés 2013b: 490-491 núm. 3).
- **tu**: base de copa de ceràmica grisa rossellonesa (Rébé, de Hoz i Orduña 2012: 241 núm. 11).

Quant a les marques que es corresponen amb signes ibèrics exclusius de l'escriptura meridional, cal destacar que la lletra **s** es troba com a monolíter en una base de bol de vernís roig d'Alarcos¹⁷⁶ i la **o**, en un frag. de ceràmica comuna del mateix jaciment (Fernández i Luján 2013: núm. 1 i 23).

Abreviatures

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*.

HEp = *Hispania Epigraphica*.

IRC = *Inscriptions romaines de Catalogne*.

TSall = *Turma Salluitana* (*CIL* I 709).

Víctor Sabaté Vidal

Universitat de Barcelona

Departament de Filologia Grega, Llatina, Romànica i Semítica

Facultat de Filologia

Gran Via de les Corts Catalanes, 585

08007 Barcelona

vsabatev@gmail.com

Rebut: 27-02-2016

Acceptat: 08-06-2016

176. Els editors (Fernández i Luján 2013: 50) interpreten la marca com un signe **o** de tres traços horitzontals (!).

Bibliografia

- IV CLCP* = GORROCHATEGUI, J., MELENA, J. L. i SANTOS, J. (ed.) (1987). *Studia Palaeohispanica: Actas del IV Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas* (Vitòria, 6-10/05/1985) [= *Veleia*, 2-3]. UPV/EHU. Vitòria.
- VIII CLCP* = VILLAR, F. i FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, M. P. (ed.) (2001). *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania: Actas del VIII Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica* (Salamanca, 1999). Universidad de Salamanca. Salamanca.
- IX CLCP* = BELTRÁN, F., JORDÁN, C. i VELAZA, J. (ed.) (2005). *Acta Palaeohispanica IX: Actas del IX Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas* (Barcelona, 20-24/10/2004) [= *Palaeohispanica*, 5]. Institución “Fernando el Católico” / Universitat de Barcelona. Saragossa.
- X CLCP* = BELTRÁN, F., d’ENCARNAÇÃO, J., GUERRA, A. i JORDÁN, C. (ed.) (2009). *Acta Palaeohispanica X: Actas do X Colóquio internacional sobre Línguas e Culturas Paleo-hispânicas* (Lisboa, 26-28/02/2009) [= *Palaeohispanica*, 9]. Institución “Fernando el Católico” / Centro de Estudos Arqueológicos das Universidades de Coimbra e Porto. Saragossa.
- XI CLCP* = BALLESTER, X., BELTRÁN, F., FERNÁNDEZ, F. J., JORDÁN, C. i SILES, J. (ed.) (2013). *Acta Palaeohispanica XI: Actas del XI Coloquio internacional de Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica* (València, 24-27/10/2012) [= *Palaeohispanica*, 13]. Institución “Fernando el Católico” / Acadèmia Valenciana de la Llengua. Saragossa.
- ABELANET, J. (1976). Les roches gravées du Capcir et de la Cerdagne (Roussillon). *Cypela*, 1: 79-82.
- AICART, F., NOLLA, J. M. i VIVO, J. (2007). *La Plana Basarda (Santa Cristina d'Aro, Baix Empordà): Història i arqueologia d'un jaciment maleït*. Universitat de Girona / Ajuntament de Santa Cristina d'Aro. Girona.
- ALFARO, C. (2010). La mujer y el trabajo en la Hispania prerromana y romana: Actividades domésticas y profesionales. *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 40.2: 15-38.
- ALLEPUZ, X. (1996). Epigrafia ibèrica de la Balaguera (la Pobla Tornesa, Castelló). A: *I Jornades Culturals a la Plana de L'Arc* (La Pobla Tornesa, 1996). Generalitat Valenciana / Associació Cultural “La Balaguera”. [València]: 3-11.
- ALMAGRO-GORBEA, M. (2003). *Epigrafía prerromana*. Real Academia de la Historia. Madrid.
- APARICIO, J. (2011). Reflexiones sobre los mamíferos marinos (pinnípedos y cetáceos) de la iconografía ibérica. A propósito del sensacional hallazgo de Pozo Cañada (Albacete). *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 11: 11-21.
- ARASA, F. (1983). El Morrón del Cid (La Iglesuela del Cid). *Teruel: Revista del Instituto de Estudios Turolenses*, 70: 61-186.
- ARASA, F. (2001). *La romanització a les comarques septentrionals del litoral valencià: Poblament ibèric i importacions itàliques en els segles II-I aC*. Diputación Provincial de Valencia. València.
- ARASA, F. (2014). Noves inscripcions ibèriques i romanes de *Lesera* (la Moleta dels Frares, Forcall - Castelló). *Saguntum*, 46: 219-223.
- ARTIGUES, P. L., CODINA, D., MONCUNILL, N. i VELAZA, J. (2007). Un colgante ibérico hallado en Can Gambús (Sabadell). *Palaeohispanica*, 7: 239-250.
- BALLESTER, X. (2009). Dos inéditos términos ibéricos en decoradísimo *kalathos*. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 9: 475-478.
- BALLESTER, X. (2010). Nótula a la epígrafe ibérica de Pozo Cañada. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 10: 281-283.
- BALLESTER, X. (2013). Grafito ibérico sobre cerámica de Vara de Rey (Cuenca). *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 13: 111-114.
- BALLESTER, X. i TURIEL, M. (2012). Problemático grafito ¿ibérico? sobre sigillata. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 12: 273-280.
- BELTRÁN, A. (1964). Sobre el rótulo *ilduradin* en una estampilla de Azaila (Teruel). *Caesaraugusta*, 21-22: 19-45.
- BELTRÁN, F. (2002). Les dieux des celtes orientaux et les inscriptions: quelques remarques critiques. A: TERNES, Ch.-M. i ZINSER, H. (ed.). *Dieux des celtes*, vol. I. Association européenne pour l'étude scientifique des religions. Luxemburg: 39-66.
- BELTRÁN, F., GARCÍA, J. L., JORDÁN, C., LUJÁN, E. R. i VELAZA, J. (ed.) (2010). *Serta Palaeohispanica in honorem Javier de Hoz* [= *Palaeohispanica*, 10]. Institución “Fernando el Católico”. Saragossa.
- BELTRÁN, M. (1992). Pesas de telar. A: BELTRÁN, M. i AGUILERA, I. (ed.). *Arqueología* 92. Departamento de Cultura y Educación. Saragossa: 69-70.
- BELTRÁN, P. (1953). Los textos ibéricos de Liria. *Revista Valenciana de Filología*, 3: 37-186.
- BLANCO, J. F., HERVÁS, M. Á. i RETUERCE, M. (2012). Una primera aproximación arqueológica al oppidum oretano de Calatrava la Vieja (Carrión de Calatrava, Ciudad Real). *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 12: 85-150.
- BONET, H. i MATA, C. (1989). Nuevos grafitos e inscripciones ibéricos valencianos. *Archivo de Prehistoria Levantina*, 19: 131-148.

- BURCH, J., NOLLA, J. M., PALAHÍ, L., SAGRERA, J., SUREDA, M. i VIVÓ, D. (2001). *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis*, vol. 1: *El sector de l'antiga església parroquial*. Ajuntament de Sant Julià de Ramis. Sant Julià de Ramis.
- BURRIEL, J. M., MATA, C., RUIZ, A. L., VELAZA, J., FERRER, J., PEIRÓ, M. A., ROLDÁN, C., MURCIA, S. i DOMÉNECH, A. (2011). El plomo escrito del Tos Pelat (Moncada, Valencia). *Palaeohispanica*, 11: 191-224.
- CAMAÑES, M. P., MONCUNILL, N., PADRÓS, C., PRINCIPAL, J. i VELAZA, J. (2010). Un nuevo plomo ibérico escrito de Monteró 1. A: BELTRÁN *et al.* 2010: 233-247.
- CAMPMAJO, P. (2012). *Ces pierres qui nous parlent : Les gravures rupestres de Cerdagne (Pyrénées orientales) de la fin de l'âge du Fer à l'époque contemporaine. Corpus. Approches chronologique, spatiale et culturelle* [resum de la seva tesi doctoral, llegida l'any 2008]. Trabucaire. Canet de Rosselló.
- CAMPMAJO, P. i FERRER, J. (2010). Le nouveau corpus d'inscriptions ibériques rupestres de la Cerdagne (1) : Premiers résultats. A: BELTRÁN *et al.* 2010: 249-274.
- CAMPMAJO, P. i UNTERMANN, J. (1986). Les gravures rupestres schématiques linéaires de la Cerdagne Française. A: PADRÓ, J. (ed.). *Protohistòria catalana: 6e Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (7-9/12/1984). Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà: 317-336.
- CAMPMAJO, P. i UNTERMANN, J. (1990). Nouvelles découvertes de graffiti ibériques en Cerdagne. Les apports de la culture ibérique en Cerdagne : Données contradictoires. A: PADRÓ, J. (ed.). *La romanització del Pirineu: Homenatge al Prof. Dr. Miquel Tarradell i Mateu. 8e Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (8-11/12/1988). Institut d'Estudis Ceretans / Patrimoni Artístic Nacional (Govern d'Andorra). Puigcerdà: 69-78.
- CAMPMAJO, P. i UNTERMANN, J. (1991). Corpus de gravures ibériques de Cerdagne. *Ceretania: Quaderns d'Estudis Cerdans*, 1: 39-59.
- CARRASCO, G. i VELAZA, J. (2011). Esgrafiados ibéricos de Alarcos (Ciudad Real). *Palaeohispanica*, 11: 225-230.
- CISNEROS, F. (2010). Cabeza escultórica hallada en Campillo del Negro (Pozo Cañada, Albacete). *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 10: 269-280.
- CORREA, J. A. (1993). Antropónimos galos y ligures en inscripciones ibéricas. A: ADIEGO, I.-J., SILES, J. i VELAZA, J. (ed.). *Studia palaeohispanica et indogermanica J. Utermann ab amicis hispanicis oblata*. Universitat de Barcelona. Barcelona: 101-116.
- CRUSAFONT, M. (2009). *Catàleg general de la moneda catalana: Països Catalans i Corona Catalano-Aragonesa (s. v ac - s. xx dC)*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. Barcelona.
- DÍAZ, B. i MAYAYO, A. (2008). Cuatro nuevos grafitos ibéricos procedentes de Azaila. *Palaeohispanica*, 8: 197-202.
- DÍAZ, B. i MÍNGUEZ, J. A. (2009). Un nuevo grafito ibérico procedente del yacimiento de La Cabañeta (El Burgo de Ebro, Zaragoza). A: X CLCP: 435-450.
- DÍAZ, B. i MÍNGUEZ, J. A. (2011). Grafitos sobre cerámica —ibéricos, latinos, griegos y signos— procedentes del yacimiento romanorreplicano de La Cabañeta (El Burgo de Ebro, Zaragoza). *Archivo Español de Arqueología*, 84: 51-86.
- FARIA, A. M. DE (1997). Apontamentos sobre onomástica paleo-hispânica. *Vipasca*, 6: 105-114.
- FARIA, A. M. DE (2002). Crónica de onomástica paleo-hispânica (4). *Revista Portuguesa de Arqueologia*, 5.2: 233-244.
- FARIA, A. M. DE (2008). Crónica de onomástica paleo-hispânica (14). *Revista Portuguesa de Arqueologia*, 11.1: 57-102.
- FARIA, A. M. DE (2009). Crónica de onomástica paleo-hispânica (16). *Revista Portuguesa de Arqueologia*, 12.2: 157-175.
- FARIA, A. M. DE (2011). Crónica de onomástica paleo-hispânica (18). *Revista Portuguesa de Arqueologia*, 14: 147-186.
- FARIA, A. M. DE (2013). Crónica de onomástica paleo-hispânica (20). *Revista Portuguesa de Arqueologia*, 16: 187-212.
- FARIA, A. M. DE (2015). Crónica de onomástica paleo-hispânica (22). *Revista Portuguesa de Arqueologia*, 18: 125-146.
- FATÁS, G. (1967). La colección de pesas de telar del Museo Arqueológico de Zaragoza. *Caesaraugusta*, 29-30: 203-208.
- FERNÁNDEZ, M. i LUJÁN, E. R. (2013). Grafitos ibéricos y latinos del yacimiento de Alarcos (Ciudad Real). *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 13: 39-96.
- FERRER, J. (2005). Novetats sobre el sistema dual de diferenciació gràfica de les oclusives sordes i sonores. A: IX CLCP: 957-982.
- FERRER, J. (2006). Nova lectura de la inscripció ibèrica de La Joncosa (Jorba, Barcelona). *Veleia*, 23: 129-170.
- FERRER, J. (2007). Sistemes de marques de valor lèxiques en monedes ibèriques. *Acta Numismática*, 37: 53-73.
- FERRER, J. (2008a). Ibèric **tagiar**. Terrissaires que signen les seves produccions: **biúfko**, **ibeitigerf**, **biúfbedi** i companyia. *Sylloge Epigraphica Barcinonensis*, 6: 81-93.
- FERRER, J. (2008b). Ibèric **kaštaun**: Un element característic del lèxic sobre torteres. *Cypselà*, 17: 253-271.

- FERRER, J. (2009). El sistema de numerales ibérico: avances en su conocimiento. A: *X CLCP*: 451-479.
- FERRER, J. (2010). El sistema dual de l'escriptura ibèrica sud-oriental. *Veleia*, 27: 69-113.
- FERRER, J. (2011). Ibèric **baikar**: nou testimoni en escif àtic de Sant Julià de Ramis. A: BURCH, J., NOLLA, J. M. i SAGRERA, J. *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis*, vol. 4: *Les defenses de l'oppidum de *Kerunta*. Documenta Universitària / Ajuntament de Sant Julià de Ramis. Girona: 208-222.
- FERRER, J. (2012a). *Šaleitarítin*: testimoni múltiple d'un antropònim ibèric al jaciment de Can Rossó (Argençola). *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 22: 143-152.
- FERRER, J. (2012b). Dos antropònims ibèrics sobreposats en un pes de plom procedent de Plana Basarda (Santa Cristina d'Aro). *Cypsela*, 19: 235-240.
- FERRER, J. (2013a). Deux alphabets ibères duals rupestres de Cerdagne. *Sources : Les Cahiers de l'Âne Rouge*, 1: 9-18.
- FERRER, J. (2013b). *miltunśor*: un nou model de segell ibèric procedent de Ca l'Estrada (Canovelles, Barcelona). *Saguntum*, 45: 161-169.
- FERRER, J. (2013c). Els sistemes duals de les escriptures ibèriques. A: *XI CLCP*: 445-459.
- FERRER, J. (2013d). A propòsit d'un pes de pedra ibèric del Puig de la Misericòrdia (Vinaròs) de 41 gr amb la marca metrologica 'o'. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 31: 137-147.
- FERRER, J. (2013e). Nova lectura dels ploms ibèrics de La Balaguera (La Pobla de Tornesa, Castelló): un nou text explícitament dual. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 31: 149-157.
- FERRER, J. (2014a). A propòsit d'un sisè de bronze de **baitolo** amb la llegenda **be II**. *Acta Numismática*, 44: 57-69.
- FERRER, J. (2014b). El plom ibèric del campament romà de la Palma – *Nova Classis* (l'Aldea). *Sylloge Epigraphica Barcinonensis*, 12: 17-28.
- FERRER, J. (2014c). Deux nouveaux alphabets ibères rupestres de Cerdagne. *Sources : Les Cahiers de l'Âne Rouge*, 2: 11-20.
- FERRER, J. (2014d). Ibèric **kutu** i els abecedaris ibèrics. *Veleia*, 31: 227-259.
- FERRER, J. (2014e). L'epigrafia ibèrica d'Aeso. A: GARCÉS, I. i REYES, T. (coord.). *Aeso, d'oppidum ibèric a municipium romà. Isona, Pallars Jussà*. Societat Catalana d'Arqueologia. Barcelona: 96-100.
- FERRER, J. (2015a). Le nouveau corpus d'inscriptions ibériques rupestres de la Cerdagne (2) : Deuxième parution. *Sources : Les Cahiers de l'Âne Rouge*, 3: 7-22.
- FERRER, J. (2015b). Las dualidades secundarias de la escritura ibérica nororiental. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 14: 305-357.
- FERRER, J. (e. p.). Revisión de las inscripciones ibéricas rupestres del abrigo del Tarragón (Losa del Obispo).
- FERRER, J. i ESCRIVÀ, V. (2013). Quatre noves inscripcions ibèriques pintades procedents de Llíria. A: *XI CLCP*: 461-482.
- FERRER, J. i ESCRIVÀ, V. (2014). Un plomo ibérico de Casinos (Valencia) con numerales léxicos y expresiones metrológicas. *Palaeohispanica*, 14: 205-227.
- FERRER, J. i GARCÉS, I. (2013). El plom ibèric escrit del Tossal del Mor (Tàrrega, Urgell). *Urtx*, 27: 102-113.
- FERRER, J., GARCÉS, I., GONZÁLEZ, J. R., PRINCIPAL, J. i RODRÍGUEZ, J. I. (2009). Els materials arqueològics i epigràfics de Monteró (Camarasa, la Noguera, Lleida). Troballes anteriors a les excavacions de l'any 2002. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 27: 109-154.
- FERRER, J., GARCIA, D., MORENO, I., TARRADELL-FONT, N. i TURULL, A. (2012). Aportacions al coneixement de la seca ibèrica de *šikařa* i de l'origen del topònim Segarra. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 22: 37-58.
- FERRER, J., GARCIA, D., MORENO, I. i VELAZA, J. (2008). Una inscripción ibérica sobre plomo procedente del poblado de la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià, Tarragona). *Palaeohispanica*, 8: 203-216.
- FERRER, J. i GIRAL, F. (2007). A propósito de un semis de **ildirda** con leyenda **erder**. Marcas de valor léxicas sobre monedas ibéricas. *Palaeohispanica*, 7: 83-99.
- FERRER, J., MARTÍN, A. i SINER, A. G. (2011). Una tortera amb inscripció ibèrica de Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar). *Sylloge Epigraphica Barcinonensis*, 9: 17-38.
- FERRER, J., MONCUNILL, N. i VELAZA, J. (2015). Towards a systematisation of Palaeohispanic scripts in Unicode: synthesising multiple transcription hypotheses into two consensus encodings. *Palaeohispanica*, 15: 13-55.
- FERRER, J. i VELAZA, J. (2008). Lámina de plomo con inscripción ibérica procedente de la fosa FS362. A: PONS i GARCIA 2008: 125-127.
- FLETCHER, D. (1953). *Inscripciones ibéricas del Museo de Prehistoria de Valencia*. Diputación Provincial de Valencia. València.
- FLETCHER, D. (1984). Sagunto 28: Inscripción ibérica sobre piedra procedente de Sagunto. *Arse*, 19: 4-11.
- FLETCHER, D. (1985). *Textos ibéricos del Museo de Prehistoria de Valencia*. Diputación Provincial de Valencia. València.
- FLETCHER, D. i SILGO, L. (1987). Repertorio de inscripciones ibéricas procedentes de Sagunto (Valencia). *Arse*, 22: 45-55.

- FORTÓ, A., MARTÍNEZ, P. i MUÑOZ, V. (2007). *Ca l'Estrada*. Ajuntament de Canovelles / Museu de Granollers. Canovelles.
- FRANCÈS, J., VELAZA, J. i MONCUNILL, N. (2008). Los esgrafiados sobre cerámica de Ca n'Oliver (Cerdanyola del Vallès). *Palaeohispanica*, 8: 217-242.
- GARCÉS, I. (1991). *Assimilació, resistència i canvi a la romanització en el món iberet: Aproximació a l'Horitzó Ibèric Tardà i les seves pervivències a les comarques de plana de les províncies d'Osca i Lleida* [tesi doctoral]. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- GARCÉS, I. (2013a). Els documents epigràfics de la Torre dels Encantats. A: GARCÉS, I., MASÓ, F. i BRUGUERA, R. *Catàleg dels materials arqueològics de la Torre dels Encantats: Col·lecció del Museu d'Arenys de Mar*. Ajuntament d'Arenys de Mar / Museu d'Arenys de Mar. Arenys de Mar: 32-37.
- GARCÉS, I. (2013b). Nuevos epígrafes ibéricos de la comarca del Segrià (Lleida). A: *XI CLCP*: 483-500.
- GARCÉS, I. i TORRES, M. (2011). Inscripció ibèrica, grafitis i marques amfòriques procedents de la Fogonussa (Sant Martí de Maldà, Riucorb, Urgell). *Sylloge Epigraphica Barcinonensis*, 9: 39-58.
- GARCÍA MARTÍN, J. M. (2003). *La distribución de cerámica griega en la Contesteda ibérica: El puerto comercial de La Illeta dels Banyets*. Instituto Alicantino de Cultura "Juan Gil-Albert". Alacant.
- GÓMEZ-MORENO, M. (1949). Suplemento de epigrafía ibérica. A: *Misceláneas: Historia, arte, arqueología. Primera serie: La antigüedad*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid: 283-330.
- GÓMEZ-MORENO, M. (1953). El plomo de Liria. *Archivo de Prehistoria Levantina*, 4: 223-230.
- GORQUES, A. (2009). L'épigraphie dans l'atelier de potiers du Mas de Moreno (Foz-Calanda, Teruel) : La structure de la production à l'époque ibérique tardive (IIe-I^r s. aC). A: *X CLCP*: 481-500.
- GORQUES, A. (2010). *Économie et société dans le nord-est du domaine ibérique (IIIe – I^r s. av. J.-C.)*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid.
- GORQUES, A. i BENAVENTE, J. A. (2007). Les ateliers de potiers de Foz-Calanda (Teruel) aux IIe-I^r siècles avant notre ère. *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 37.1: 295-312.
- GORQUES, A., MORET, P. i RUIZ-DARASSE, C. (2003). Cinq nouvelles inscriptions sur céramique du Bas Aragon et de la Terra Alta. *Palaeohispanica*, 3: 245-250.
- GORROCHATEGUI, J. (2015). Sobre una estampilla ibérica de Ruscino (Castell Rosselló, Perpiñan). A: EZEIZABARRENA, M.-J. i GÓMEZ, R. (ed.). *Eridenen du zerzaz kontenta: Sailkideen omenaldia Henrike Knörr irakasleari (1947-2008)*. UPV/EHU. Bilbao: 281-288.
- GUERRERO, A. (1993). Una ceca inédita. *El Eco Filatélico y Numismático*, 49 (setembre): 43-44.
- HERNÁNDEZ, M. (1983). *Yacimiento ibérico Can Badell (Bigues-Riells del Fay, Vallés oriental)*. Instituto de Prehistoria y Arqueología. Barcelona.
- DE HOZ, J. (1979). Escritura e influencia clásica en los pueblos prerromanos de la Península. *Archivo Español de Arqueología*, 52: 227-250.
- DE HOZ, J. (1995). Notas sobre nuevas y viejas leyendas monetales. A: GARCÍA-BELLIDO, M. P. i SOBRAL, R. M. (ed.). *La moneda hispánica: Ciudad y territorio*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Sociedade Portuguesa de Numismática. Madrid: 317-324.
- DE HOZ, J. (2001). Hacia una tipología del ibérico. A: *VIII CLCP*: 335-362.
- DE HOZ, J. (2011a). *Historia lingüística de la Península Ibérica en la Antigüedad*, vol. II: *El mundo ibérico prerromano y la indoeuropeización*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid.
- DE HOZ, J. (2011b). Las funciones de la lengua ibérica como lengua vehicular. A: RUIZ-DARASSE, C. i LUJÁN, E. R. (ed.). *Contacts linguistiques dans l'Occident méditerranéen antique*. Casa de Velázquez. Madrid: 27-64.
- DE HOZ, M. P., DÍAZ, B. i RIBERA, A. (2013). Grafitos sobre cerámica procedentes de los niveles romano-republicanos de *Valentia* (Valencia, España). A: *XI CLCP*: 407-429.
- JUNYENT, E. (1972). Los materiales del poblado ibérico de Margalef, en Torregrossa (Lérida). *Pyrenae*, 8: 89-132.
- JUNYENT, E. (1973). El primer corte estratigráfico realizado en Roques de Sant Formatge (Serós, Lérida) y algunas cuestiones en torno a la formación de la cultura ibereta. *Noticiario Arqueológico Hispánico: Prehistoria*, 2: 287-386.
- LAFON, R. (1965). Inscriptions en caractères ibères de Perpignan. *Revue Internationale d'Onomastique*, 17.1: 1-6.
- LLOBREGAT, E. A. (1989). Los "graffiti" en escritura grecoibérica y púnica de la Illeta dels Banyets, El Campello (Alicante). *Archivo de Prehistoria Levantina*, 19: 149-166.
- LÓPEZ FERNÁNDEZ, A. (2010). El reencuentro de dos grafitos: G.9.5 y 'El Olvidado'. A: BELTRÁN *et al.* 2010: 275-287.
- LUJÁN, E. R. (2010). Las inscripciones musivas ibéricas del valle medio del Ebro: una hipótesis lingüística. A: BELTRÁN *et al.* 2010: 289-301.
- LUJÁN, E. R. (2012). Revisión de lectura de las inscripciones ibéricas de Alcalá de Xivert (MLH III.2 F.3.1, F.3.2 y F.3.3). *Palaeohispanica*, 12: 91-108.

- LUJÁN, E. R. (2013). La situación lingüística de la Meseta Sur en la Antigüedad. A: *XI CLCP*: 103-136.
- LUJÁN, E. R., CHAPA, T., PEREIRA, J., CABRERA, A. i CHARRO, C. (2012). Nueva inscripción ibérica sobre granito del Cerro de la Mesa (Alcolea de Tajo, Toledo). *Palaeohispanica*, 12: 195-209.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1968). *Epigrafía prelatina de la Península Ibérica*. Instituto de Arqueología y Prehistoria. Barcelona.
- MARICHAL, R. (2002). *Ruscino* (Château-Roussillon). Perpignan (Pyrénées-Orientales). A: FICHES, J.-L. (dir.). *Les agglomérations gallo-romaines en Languedoc-Roussillon : Projet collectif de recherche (1993-1999)*, vol. I. UMR 154. Lattes: 97-112.
- MLH I.1 = UNTERMANN, J. (1975). *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band I: Die Münzlegenden: 1. Text*. Ludwig Reichert. Wiesbaden.
- MLH II = UNTERMANN, J. (1980). *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band II: Die Inschriften in iberischer Schrift aus Südfrankreich*. Ludwig Reichert. Wiesbaden.
- MLH III.1 = UNTERMANN, J. (1990a). *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band III: Die iberischen Inschriften aus Spanien: 1. Literaturverzeichnis, Einleitung, Indices*. Ludwig Reichert. Wiesbaden.
- MLH III.2 = UNTERMANN, J. (1990b). *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band III: Die iberischen Inschriften aus Spanien: 2. Die Inschriften*. Ludwig Reichert. Wiesbaden.
- MLI = HÜBNER, E. (1893). *Monumenta Linguae Ibericae*. G. Reimeri. Berlin.
- MONCUNILL, N. (2007). *Lèxic d'inscripcions ibèriques (1991-2006)* [tesi doctoral]. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- MONCUNILL, N. (2010). *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- MONCUNILL, N. (2012). El orden de los formantes antropónimos en la lengua ibérica. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 12: 189-217.
- MONCUNILL, N. (2013). *Falsae, suspectae uel perditiae: particularidades del corpus epigráfico ibérico de Tárraco*. A: *XI CLCP*: 501-515.
- MONCUNILL, N. (2016). L'épigraphie ibérique de *Ruscino*. A: BARATTA, G. (ed.). *Studi su Ruscino*. Universitat de Barcelona (*Sylloge Epigraphica Barcinonensis: Annexos II*). Barcelona: 45-66.
- MONCUNILL, N. i MORELL, N. (2008). Reexcavando en los museos: Novedades epigráficas en soportes de plomo. *Palaeohispanica*, 8: 243-255.
- MONTÓN, F. J. (1996). Las arulas de Tárraco. *Fòrum: Temes d'història i d'arqueologia tarragonines*, 9: 3-66.
- MORÁN, M. (1997). Notas sobre epigrafía anfórica en la Catalunya interior. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 7: 249-260.
- MORET, P. (2002). Les inscriptions sur céramique de La Loba. A: BLÁZQUEZ, J. M., DOMERGUE, C. i SILLIÈRES, P. (dir.). *La Loba (Fuenteobriga, province de Cordoue, Espagne) : La mine et le village minier antiques*. Ausonius. Bordeus: 377-382.
- MORET, P. (2005). Ibérisation archéologique, ibérisation linguistique : Le cas du Bas Aragon. A: *IX CLCP*: 273-294.
- OLCINA, M. i RAMÓN, J. J. (ed.) (2009). *Huellas Griegas en la Contesteda Ibérica*. MARQ. Alacant.
- OLIVER, A. (1978). Epigrafía ibérica de la provincia de Castellón. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 5: 265-291.
- ORDUÑA, E. (2005). Sobre algunos posibles numerales en textos ibéricos. A: *IX CLCP*: 491-506.
- ORDUÑA, E. (2006). *Segmentación de textos ibéricos y distribución de los segmentos* [tesi doctoral]. Universidad Nacional de Educación a Distancia. Madrid.
- ORDUÑA, E. (2009). De nuevo sobre el sufijo ibérico **-te**. A: *X CLCP*: 501-514.
- ORDUÑA, E. (2010). En torno al lexema ibérico *eki-* y sus variantes. A: BELTRÁN *et al.* 2010: 319-334.
- ORDUÑA, E. (2013). Los numerales ibéricos y el vascoiberismo. A: *XI CLCP*: 517-529.
- PADRÓS, P., VÁZQUEZ, D. i ANTEQUERA, F. (2011). Plomos monetiformes con leyenda ibérica Baitolo, hallados en la ciudad romana de Baetulo (Hispania Tarraconensis). A: HOLMES, N. (ed.). *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress* (Glasgow, 2009), vol. I. International Numismatic Council. Glasgow: 878-887.
- PANOSA, M. I. (1992). Catàleg i anàlisi dels epígrafs ibèrics del Vallès Oriental. *Limes: Revista d'arqueologia*, 2: 56-74.
- PANOSA, M. I. (1993a). Epigrafia ibèrica al Vallès Oriental. Resultats. *Limes: Revista d'arqueologia*, 3: 53-63.
- PANOSA, M. I. (1993b). Nuevas inscripciones ibéricas de Cataluña. *Complutum*, 4: 175-222.
- PANOSA, M. I. (1995). El paper de la Cerdanya com a nexe entre el territori ibèric del nord i el sud del Pirineu. Problemàtica del seu corpus d'inscripcions ibèriques. A: PADRÓ, J. (ed.). *Cultures i medi de la Prehistòria a l'Edat Mitjana (20 anys d'arqueologia pirinenca): Homenatge al Professor Jean Guilaine. X Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (Puigcerdà i Oceja, 10-12/11/1994). Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà.

- PANOSA, M. I. (1999). *La escritura ibérica en Cataluña y su contexto socioeconómico (siglos v-1 a. C.)*. UPV/EHU. Vitòria.
- PANOSA, M. I. (2001). Novedades de epigrafía ibérica en Cataluña y algunos aspectos metodológicos. A: *VIII CLCP*: 511-540.
- PANOSA, M. I. (2008). Fusaiola amb inscripció ibèrica. A: VERGÉS, J. M. i LÓPEZ, J. (coord.). *Valls i la seva història*, vol. II: *Prehistòria i Història antiga*. Institut d'Estudis Vallencs. Valls: 233-235.
- PANOSA, M. I. (2009). *De Kese a Tarraco: La població de la Tarragona romanorepublicana, amb especial referència a l'epigrafia*. Arola. Tarragona.
- PANOSA, M. I. (2011). Inscriptió ibèrica de Molins Nous (Riu d'Olèrdola, Baix Camp). A: PREVOSTI, M. i GUITART, J. (dir.). *Ager Tarracensis*, vol. 2: *El poblament. The population*. Institut d'Estudis Catalans / Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Tarragona: 266-270.
- PANOSA, M. I. (2014). Inscriptió ibèrica en un bol de ceràmica de parets fines. A: JÁRREGA, R. i PREVOSTI, M. (ed.). *Ager Tarracensis*, vol. 4: *Els Antigons, una villa senyorial del Camp de Tarragona*. Institut d'Estudis Catalans / Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Tarragona: 219-221.
- PANOSA, M. I. (2015). *Inscripcions ibèriques de les comarques de Tarragona (IICT)*. Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Tarragona.
- PANOSA, M. I., RODÀ, I. i UNTERMANN, J. (2014). Les inscripcions ibèriques i llatines del Cogul (les Garrigues, Lleida). *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 24: 27-40.
- PÉREZ ROJAS, M. (2010). Reflexiones sobre la inscripción. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 10: 289-295.
- ONS, E. i GARCIA, L. (ed.) (2008). *Prácticas alimentarias en el mundo ibérico: El ejemplo de la fosa FS362 de Mas Castellar de Pontós (Empordà-España)*. British Archaeological Reports. Oxford.
- PRESCOTT, A. E. (1980). Estudio de la inscripción inédita de la fusayola del poblado ibérico de Castell de Palamós (Gerona) y sus relaciones con otros textos. *Cypselia*, 3: 147-152.
- PUJOL, C. (1881). Apuntes epigráficos. *Revista de Ciencias Históricas*, 2: 526-530.
- PUJOL, J. i GARCÍA, J. (1982-1983). El grup de sitges de Can Miralles – Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme): Un jaciment d'època ibèrica situat en la rodalia del poblat ibèric de Burriac. *Laietania*, 2-3: 46-145.
- QUINTANILLA, A. (1998). *Estudios de fonología ibérica*. UPV/EHU. Vitòria.
- QUINTANILLA, A. (2005). Palabras de contenido verbal en ibérico. A: *IX CLCP*: 507-520.
- RÉBÉ, I., DE HOZ, J. i ORDUÑA, E. (2012). Dos plomos ibéricos de Ruscino (Perpignan, P.-O.). *Palaeohispanica*, 12: 211-251.
- ROCA, F. (1984). Nuevos restos epigráficos del Término de Sagunto. *Arse*, 19: 56-58.
- ROCA, F. (1986). Epigrafía de Sagunto. *Arse*, 21: 67-72.
- ROCA, F. (1988). Epigrafía ibérica saguntina. *Arse*, 23: 84-86.
- ROCA, F. (1989). Epigrafía de Sagunto. *Arse*, 24: 21-27.
- RODRÍGUEZ RAMOS, J. (2001a). El término (t)eban(en) en la lengua íbera: 'coeravit' vs. 'filius'. *Arse*, 35: 59-85.
- RODRÍGUEZ RAMOS, J. (2001b). Aspectos de la morfología de los formantes segundos de los compuestos de tipo onomástico en la lengua íbera. *Faventia*, 23.1: 7-19.
- RODRÍGUEZ RAMOS, J. (2001c). Sobre los signos de lectura problemática en la escritura ibérica levantina y una inscripción revisada. *Archivo Español de Arqueología*, 74: 281-290.
- RODRÍGUEZ RAMOS, J. (2002). Índice crítico de formantes de compuesto de tipo onomástico en la lengua íbera. *Cypselia*, 14: 251-275.
- RODRÍGUEZ RAMOS, J. (2004). *Análisis de epigrafía ibérica*. UPV/EHU. Vitòria.
- RODRÍGUEZ RAMOS, J. (2005). Introducció a l'estudi de les inscripcions ibèriques. *Revista de la Fundació Privada Catalana per a l'Arqueologia Ibèrica*, 1: 13-144.
- RODRÍGUEZ RAMOS, J. (2009). Comentaris epigràfics a les inscripcions d'Olèrdola. A: MOLIST, N. (ed.). *La intervenció al sector 01 del conjunt històric d'Olèrdola: De la prehistòria a l'etapa romana (campanyes 1995-2006)*. Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola. Barcelona: 581-588.
- RODRÍGUEZ RAMOS, J. (2014). Nuevo Índice Crítico de formantes de compuestos de tipo onomástico íberos. *ArqueoWeb*, 15: 81-238.
- SABATÉ, V. (e. p.). *Ordinco*, un (nuevo) alfarero del taller de Mas de Moreno (Foz-Calanda, Teruel).
- SALAZAR, N. i RAFEL, N. (2015). La fortaleza ibérica de Sigarra: génesis y diacronía entre la Primera Edad del Hierro y la Antigüedad Tardía (siglos VI a.C. – VI d.C.). A: RODRÍGUEZ, Ó., PORTILLA, R., SASTRE, J. C. i FUENTES, P. (coord.). *Fortificaciones en la Edad del Hierro: Control de los recursos y el territorio* (Zamora, 14-16/05/2014). Glyphos. Valladolid: 399-408.
- SANZ, M. (2014). El signo T en las escrituras ibérica y celtibérica. *Palaeohispanica*, 14: 129-152.
- SAVARESE, L. (2011). Les marques sur amphores découvertes dans les Pyrénées-Orientales (France). *Sylloge Epigraphica Barcinonensis*, 9: 207-269.

- SILES, J. (1985). *Léxico de inscripciones ibéricas*. Ministerio de Cultura. Madrid.
- SILGO, L. (1986). ¿Ildutacon, Divinidad Ibérica Saguntina?. *Arse*, 21: 17-19.
- SILGO, L. (1994). Léxico ibérico. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 1: 9-271.
- SILGO, L. (1999). Cuatro grafitos de El Palomar (Oliete) en el Museo de Teruel. *Cauce: Boletín Informativo y Cultural del Parque Cultural del Río Martín*, 3: 26-31.
- SILGO, L. (2001). Grafitos ibéricos de El Palomar (Oliete, Teruel). *Palaeohispanica*, 1: 347-352.
- SILGO, L. (2002). Las inscripciones ibéricas de Liria. *Arse*, 36: 51-79.
- SILGO, L. (2010). La inscripción de la foca. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 10: 285-287.
- SILGO, L. i FLETCHER, D. (1987). Dos nuevos textos ibéricos saguntinos. *Arse*, 22: 57-62.
- SILGO, L. i MARTÍNEZ, J. V. (2012). Inscripciones ibéricas rupestres del abrigo Tarragón (Villar del Arzobispo, Valencia). *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 12: 281-289.
- SIMÓN, I. (2008). Dos estampillas inscritas sobre pesas de telar de la colección Samitier. *Palaeohispanica*, 8: 257-278.
- SIMÓN, I. (2009). Una inscripción ibérica sobre un árula de Tarragona (C.18.7). A: X CLCP: 517-530.
- SIMÓN, I. (2010). *Il turbillos*, un antropónimo ibérico en El Palomar de Oliete (Teruel). *Saguntum*, 42: 119-122.
- SIMÓN, I. (2012a). Revisión de epigrafía turolense. *Zephyrus*, 69: 199-211.
- SIMÓN, I. (2012b). Un grafito ibérico sobre una pesa de telar de La Guardia de Alcorisa (Teruel). *Habis*, 43: 73-82.
- SIMÓN, I. (2012c). La primera inscripción ibérica sobre una gema (La Guardia de Alcorisa, Teruel, España). *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 181: 303-309.
- SIMÓN, I. (2012d). La epigrafía ibérica de Montaña Frontera (Sagunto). *Madrider Mitteilungen*, 53: 239-261.
- SIMÓN, I. (2013). *Los soportes de la epigrafía paleohispánica: Inscripciones sobre piedra, bronce y cerámica*. Universidad de Zaragoza / Universidad de Sevilla. Saragossa / Sevilla.
- SIMÓN, I. (2014). *Tanniber*: un productor de metal de posible origen ibérico. *Pallas*, 97: 181-192.
- SOLIER, Y. (1979). Découverte d'inscriptions sur plombs en écriture ibérique dans un entrepôt de Pech Maho (Sigean). *Revue archéologique de Narbonnaise*, 12: 55-123.
- SOLIER, Y. i BARROUTEAU, H. (1988). Découverte de nouveaux plombs, inscrits en ibère, dans la région de Narbonne. *Revue archéologique de Narbonnaise*, 21: 61-94.
- TORRA, F. (2009). Les inscripcions ibèriques a la ciutat de Baetulo. *Carrer dels arbres*, 20: 7-24.
- TOVAR, A. (1951). Léxico de las inscripciones ibéricas (celtibérico e ibérico). A: *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, vol. II. Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Patronato Marcelino Menéndez y Pelayo. Madrid: 273-323.
- UNTERMANN, J. (1984). Inscripciones sepulcrales ibéricas. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 10: 111-119.
- UNTERMANN, J. (1987). La gramática de los plomos ibéricos. A: IV CLCP: 35-56.
- UNTERMANN, J. (1996). Los plomos ibéricos: Estado actual de su interpretación. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 2: 75-108.
- UNTERMANN, J. (2014). *Iberische Bleiinschriften in Südfrankreich und im Empordà*. De Gruyter. Berlín / Boston.
- UNZU, M. i VELAZA, J. (2013). Una inscripción en signario paleohispánico de Olite (Navarra). *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 13: 31-37.
- UROZ, H. (2012). *Prácticas rituales, iconografía vascular y cultura material en Libisosa (Lezuza, Albacete): Nuevas aportaciones al Ibérico Final del Sudeste*. Universidad de Alicante / Cajasol Obra Social. Alacant.
- UROZ, J., POVEDA, A. M., MUÑOZ, F. J. i UROZ, H. (2007). El Departamento 86: Una taberna del barrio industrial ibérico de Libisosa (Lezuza, Albacete). A: MILLÁN, J. M. i RODRÍGUEZ, C. (coord.). *Arqueología de Castilla-La Mancha: Actas de las I Jornadas* (Conca, 13-17/12/2005). Universidad de Castilla-La Mancha. Conca: 143-170.
- VELASCO, M. (1877). Inscripciones celtíberas. *La Academia: Revista de la cultura hispano-portuguesa, latino-americana*, 1 (febrero): 119-120.
- VELAZA, J. (1991). *Léxico de inscripciones ibéricas (1976-1989)*. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- VELAZA, J. (1994). Iberisch eban, teban. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 104: 142-150.
- VELAZA, J. (2001a). *Chronica epigraphica Iberica II: novedades y revisiones de epigrafía ibérica (1995-1999)*. A: VIII CLCP: 639-662.
- VELAZA, J. (2001b). En torno a la tradición manuscrita de la epigrafía ibérica: MLH III F.3.3 y el manuscrito de Dempere. *Studia Philologica Valentina*, 5.2: 235-239.

- VELAZA, J. (2004). *Eban, teban*, diez años después. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 5: 199-210.
- VELAZA, J. (2006). Tras las huellas del femenino en ibérico: Una hipótesis de trabajo. *Palaeohispanica*, 6: 247-254.
- VELAZA, J. (2008). *Chronica Epigraphica Iberica VIII* (2006). *Palaeohispanica*, 8: 301-312.
- VELAZA, J. (2011a). Cuestiones de morfología verbal en ibérico. A: LUJÁN, E. R. i GARCÍA, J. L. (ed.). *A Greek Man in the Iberian Street: Papers in Linguistics and Epigraphy in Honour of Javier de Hoz*. Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck. Innsbruck: 295-304.
- VELAZA, J. (2011b). *Chronica Epigraphica Iberica IX* (2007-2009). *Palaeohispanica*, 11: 319-331.
- VELAZA, J. (2012a). Dos nuevas aras votivas procedentes de Muzqui (Navarra). *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 181: 260-262.
- VELAZA, J. (2012b). Inscripciones paleohispánicas con signarios: formas y funciones. *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas*, 12: 151-165.
- VELAZA, J. (2012c). *Chronica Epigraphica Iberica X* (2010-11). *Palaeohispanica*, 12: 283-290.
- VELAZA, J. (2013a). Tres inscripciones sobre plomo de La Carencia (Turís, Valencia). A: *XI CLCP*: 539-550.
- VELAZA, J. (2013b). La epigrafía ibérica de La Carència. A: ALBIACH, R. (coord.). *L'oppidum de la Carència de Torís i el seu territori*. Diputación de Valencia. València: 231-236.
- VELAZA, J. (2014a). *Chronica Epigraphica Iberica XI* (2012-2013). *Palaeohispanica*, 14: 325-346.
- VELAZA, J. (2014b). Notas de epigrafía y onomástica iberorromanas del Maestrat (CS). *Anuari de Filologia: Antiqua et Mediaevalia*, 4: 39-44.
- VELAZA, J. (2015). *Chronica Epigraphica Iberica XII* (2014). *Palaeohispanica*, 15: 249-271.
- VICENTE, J. D., EZQUERRA, B. i ESCRICHE, C. (1990). *En Oliete hace dos mil años*. Museo de Teruel. Terol.
- VILLARONGA, L. (1979). *Numismática antigua de Hispania: Iniciación a su estudio*. Cymys. Barcelona.
- VILLARONGA, L. (1982). Les seqües ibèriques catalanes: una síntesi. *Fonaments*, 3: 135-183.
- VILLARONGA, L. (1994). *Corpus nummum Hispaniae ante Augusti aetatem*. José A. Herrero. Madrid.
- VILLARONGA, L. (1998). *Les dracmes ibèriques i llurs divisors*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. Barcelona.
- VILLARONGA, L. i BENAGES, J. (2011). *Ancient Coinage of the Iberian Peninsula = Les Monedes de l'Edat Antiga a la Península Ibèrica: Greek, Punic, Iberian, Roman*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. Barcelona.